

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΕΤΟΣ ΚΔ'

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1961

ΑΡΙΘ. 220

ΝΑ ΓΚΡΕΜΙΣΩΜΕ ΤΑ ΤΕΙΧΗ

Ἔτσι γρήγορα, λοιπόν, ξεχνᾷ ὁ ἄνθρωπος; Γιατί, ἀληθινά, βλέποντας κανείς, πῶς ζοῦμε σήμερα ἐμεῖς, ἕνας λαὸς ὄχι πλούσιος βέβαια, θὰ νόμιζε πῶς θὰ ἀνακαλύψαμε κάμποσα χρυσορρυχία, γιὰ νὰ δικαιολογηθῆται ἡ τέτοια στροφή μας πρὸς τὴν πολυδάπανη καὶ ἀπαιτητικὴ ζωῇ. Ἐκείνες οἱ προκλητικὲς ἐπιδείξεις; Ἐκείνες οἱ καινούργιες δαπανηρὲς συνθήειές μας;

Διερωτᾶται πᾶ κανεῖς, οὔτε πόλεμος, λοιπόν, πέρασε ἀπὸ πάνω μας, οὔτε κατοχῇ, οὔτε Δεκεμβριανά; Καὶ οὔτε συνοικισμοὶ ὑπάρχουν πιά, οὔτε ὑπαιθρος, οὔτε νειᾶτα πὺ ἀποδημοῦν, οὔτε Ἱδρύματα πὺ κλείνουν τόσες ἀνάγκες καὶ τόσες ἀγωνίες;

Τί ἔγινε ἐκείνη ἡ ἀλληλεγγύη, στὸν καιρὸ τοῦ πολέμου; Ἐκείνη ἡ ἔξαρσις πὺ μᾶς ἔκανε νὰ ζοῦμε, ὄλοι μαζί, ψηλά, ὄχι σὰν ὄνειροπαρμένοι, ἀλλὰ πάνω ἀπὸ τὶς μικρότητες καὶ τὶς μικροδιεκδικήσεις τῆς ζωῆς;

Τώρα; Τώρα, νὰ μας πάλι στὴν «ἀστική», τὴν πλαδαρὴ αὐτὴ νοοτροπία μας πὺ μ' ὄλα τὰ ἀνησυχαστικὰ πὺ διαβάζομε στὶς ἐφημερίδες, ὄμως αἰσθανόμαστε, σιγά-σιγά, νὰ μᾶς κατεβάξῃ, σὰν τὰ ἔλα πὺ ἀργά-ἀργά καταπίνουν τὸν ἄνθρωπο.

Βέβαια, δὲν εἶναι κανεῖς τόσο ἄδικος γιὰ νὰ μὴν βλέπῃ τὰ ὄσα θανάσια γίνονται ἀπὸ κρατικὲς καὶ ιδιωτικὲς ὄργανώσεις, μὲ αὐτοθυσία ἀξιοζήλητη. Ἄλλοίμονο, ἂν ἔλειπαν. Ἐξ ἄλλου καὶ ὄ,τι ἡ ἀτομικὴ προσπάθεια ἐπιτυγχάνει, δὲν θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ τὸ μάθωμε κᾶν, σ' ὄλη τὴν πραγματικὰ τεράστια ἔκτασί του, καὶ μάλιστα ἀπὸ πρόσωπα, πὺ οὔτε τὰ φανταζόμαστε κᾶν καὶ ὄταν ἴσως περνᾶνε δίπλα μας στὸ δρόμο:

Οἰογένεια πὺ ματαιώνει ταξεῖδι πὺ

ὄ γιατρός τῆς ἔχει συστήσει, γιὰ νὰ ἐπισκευάσῃ τὴ στέγη ἄλλης οἰκογενείας. Συζύγου πὺ ἔρχεται σὲ προστριβὲς μὲ τὸν ἄνδρα τῆς γιὰ παράμελῃ τὸ ντύσιμό τῆς, ἐνῶ στὴν πραγματικὴ διαθέτει τὰ χρήματα σὲ ἀρρώστους. Μητέρα πὺ ἀφήνει μὴν τὰ παιδιὰ τῆς καὶ τρέχει νὰ περιποιηθῆ ἄλλη ἄρρωστη μητέρα. Ἄλλες πὺ μὲ τόσες φροντίδες καὶ βάσανα, δὲν παραλείπουν ὄμως γιὰ κανένα λόγο τὶς ἐπισκέψεις τοὺς στοὺς πονεμένους, τὴ δουλειὰ τοὺς σὲ Ἱδρύματα κ.λ.π.

Ἀκόμη καὶ ἐκείνους πὺ στεροῦν πολλὰ πράγματα ἀπὸ τὸν ἑαυτό τοὺς, βάζοντας σ' ὄ,τι εἰσπράττουν μόνιμα ἕνα ποσοστὸ (π. χ. 10% ἢ καὶ περισσότερο) γιὰ τοὺς φτωχοτέρους. Ἄλλους πὺ «φορολογοῦν» πολὺ ὄ,τι ἔξοδεύουν ἐκτὸς γιὰ τὰ ἀπαραίτητα. Ἐκείνους πὺ δὲν φοροῦν ποτὲ κατὶ καινούργιο, ἂν δὲν δώσουν πρῶτα ἕνα φορεμένο (ὄχι παλιὸ πάντοτε) σὲ ἄλλους. Αὐτοὺς πὺ κάθε τόσο κάνουν μιὰ ἐκκαθάρισι στὴν ντουλάπα τοὺς γιὰ ὄ,τι δὲν τοὺς εἶναι ὄλως ἀπαραίτητο...

Καὶ ὄ,τι δίδεται σὲ χρῆμα σχηματίζει σεβαστὰ ποσὰ, ἂν μάλιστα σκεφθῆ κανεῖς, πῶς κατὰ τὸ πλεῖστον, προέρχονται ἀπὸ μεσαῖα βελάντια. Ὅ καθέννας ἀναλόγως τὸν ὄσων διαθέτει καὶ ἀκόμη καὶ τῶν συνθηκῶν του. Ἄλλα μπορεῖ νὰ προσφέρῃ ὄποιος δὲν ἔχει οἰκογενειακὰ βάρη καὶ ἄλλα ὄποιος ἐτοιμάζει ἀδελφὲς ἢ κόρες νὰ προικίσῃ. Φυσικά, ἀναλόγως καὶ τῆς καρδιάς καὶ τῆς πίστεως, πὺ διαθέτει ὄ καθέννας... «ἰλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὄ Θεός».

Ἐν τούτοις σήμερα ἔξακαλουθεῖ νὰ ὑπάρχη τόσος πόνος γύρω μας! Τόση φτώ-

χρεια! Τόση ἀθλιότης! Καί, ἀκόμη, τόσες ἀνάγκες τῆς καρδιάς ἀπό ἐρημιά, ἐγκατάλειψη, καί πρὸ πάντων, ἀπὸ αὐτὲς τὶς ὀδυνηρὲς διενέξεις σὲ τόσες οἰκογένειες, μὰ καί, ἀπὸ σφάλματα καὶ ἁμαρτίες ἔστω! Τί θὰ γίνη μ' αὐτοὺς ὄλους; Ἔστω κι' ἂν πολλοὶ ἔκαναν ὅ,τι μπορούσαν καὶ δὲν μπορούσαν;

Ἄκόμη κι' ὅσοι, ἀπὸ λόγους ἰδεολογικοὺς εἶχαν βάλει, (μὲ θαυμαστὴ αὐταπαρνησι) ὄλο τὸ βάρος τῶν δυνάμεων τους στὸ νὰ καλλιεργηθῆ μιὰ σωστὴ νοοτροπία (ἡ πῶ βασικὴ βοήθεια ἀναμφιβόλως) καὶ πάλι πρέπει νὰ παραδεχθοῦν πὼς καὶ ἡ δουλειά τους αὐτὴ θὰ γίνη ἀλλοιώτικη ἂν τὴν κάνουν, γυρίζοντας ἀπὸ ἐπίσκεψι στὸ σπίτι τοῦ ἀνέργου λ. χ. Ἡ ἀνάγκη μᾶς κάνει νὰ ἀπομακρύνουμε ἐκεῖνο τὸ «ἦ» πὸν τόσο κατὰ λάθος ἔβαλαν πολλοὶ ἀπὸ μᾶς: Ἡ τὴν νοοτροπία νὰ βοηθήσουμε ἢ τὴν φιλανθρωπία. Δίνοντας τὴν ἀληθινὴ ἀγάπη μας, κάνομε μαζὺ καὶ τὰ δύο. Γιατί καὶ τὰ δύο εἶναι ἐξ ἴσου ἀπαραίτητα καὶ φύσει ἀχώριστα. Πὼς θὰ γινόταν ἀληθινὴ «κοινωνία ἀγάπης» χωρὶς τὴν ἔμπνευσι τῆς πίστεως;

Ἄλλοιῶς; Πὼς θὰ μπορούσαμε νὰ ἡσυχάσωμε, νὰ δειπνήσωμε καὶ νὰ κοιμηθοῦμε ἡσυχοί, ὅταν ξέρωμε πὼς ὁ τάδε καὶ ὁ τάδε τὴν ἴδια ὥρα πεινοῦν; Τὴν ἴδια ὥρα, ἓνα πεινασμένο βλέμμα, ἀντικρύζει ἓνα ντουλάπι ἀδειανὸ πρὸ πολλοῦ; Πὼς δὲν ἔχει νὰ ξεγελάσῃ μὲ τίποτε τὸ πεινασμένο παιδάκι του πὸν κλαίει γιὰ φαγητὸ, ἀκριβῶς ὅπως καὶ τὸ δικό μας, καὶ πεινᾷ καὶ λυπᾶται ἀκριβῶς ὅπως καὶ τὸ δικό μας, καὶ πὸν χρειάζεται τὴν τροφὴ καὶ τὸν ἥλιο καὶ τὴ χαρὰ, ἀκριβῶς ὅπως καὶ τὸ δικό μας;

Δὲν μιλάμε πιά γιὰ τὸ παράδειγμα πὸν θάπρεπε νὰ μᾶς ἐμπνέη, τῶν πρώτων χριστιανῶν πὸν εἶχαν «ἅπαντα κοινά». Καί, «οὐδὲ γὰρ ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς...».

Τοῦλάχιστον, ὅμως, νὰ καταλάβωμε τὸ χρέος μας, νὰ ἔχουν ὄλοι τὰ ἀπαραίτητα. Νὰ μὴν ἡσυχάσωμε ὅσπου νὰ τὸ κάνομε αὐτὸ κοινὴ συνείδησι.

Μιὰ μέρα πὸν ἐχινόιζε, ἓνα μικρὸ κοριτσάκι, ἀκούοντας γιὰ κείνους πὸν ὄχι μόνο ζεστασιά δὲν θὰ εἶχαν, ἀλλὰ οὔτε κἂν σκεπὴ γερὴ νὰ τοὺς προστατεύῃ ἀπὸ τὸ κρύο καὶ τὴ βροχὴ, ἐρώτησε τρομαγμένο:

«Κι' ἐμᾶς; Δὲν μᾶς μέλει πὸν αὐτοὶ κρυ-

ώνουν;» Σὰν νὰ ἔλεγε: Καί, λοιπόν, καθόμαστε ἀκόμη καὶ δὲν τρέχομε νὰ τοὺς ζεσταίνωμε; Τόσο φυσικὴ ἢ ἐρώτησις στὰ χεῖλη τοῦ ἀθῶου παιδιοῦ, πὸν ἡ καρδιά του δὲν διεφθάρη ἀκόμη ἀπὸ τὸν ἐγωϊσμό!

Δὲν μᾶς μέλει ἐμᾶς;...

Σήμερα, εὐτυχῶς ἢ δυστυχῶς, δὲν εἶναι μόνο τὸ Εὐαγγέλιον πὸν μᾶς ξυπνᾷ στὸ καθήκον μας. Εἶναι καὶ ἡ ἀπειλή. Τί νὰ γίνη; Ἔστω καὶ ἔτσι. Φυσικὰ ὁ καθένας μας δὲν μπορεῖ νὰ κάνῃ τὸ πᾶν γιὰ ὄλους. Καί δὲν μπορεῖ νὰ κανεῖς νὰ μὴ θυμηθῆ τοὺς ἔθνικοὺς Εὐεργέτας, πὸν μ' ὄλο πὸν ζοῦσαν καὶ οἱ ἴδιοι, πλοῦσια, βέβαια, ἔστω καὶ παράλληλα διέθεταν γιὰ ἰδρύματα κοινῆς ὠφελείας τεράστια ποσά. Καὶ μιὰ παρηγοριά εἶναι πάντα, πὼς καὶ σήμερα ὑπάρχουν ἄνθρωποι—καὶ μάλιστα, τὸ σπουδαιότερο, πολλὲς φορὲς ἀφανεῖς—πὸν διαθέτουν σεβαστὰ ποσά γιὰ ἰδρύματα καὶ κοινωφελῆ ἔργα σπουδαῖα στὴν Πατρίδα. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι τόσο ἀπαραίτητη καὶ ἡ ὠργανωμένη Πρόνοια. Ἐν τούτοις ἡ παρουσία τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας εἶναι πάντα ἀναντικατάστατος.

Ἄς δοῦμε ὄλοι μας, τὸν διπλανό μας, σὰν νάταν ἡ οἰκογένεια τῆς ἀδελφῆς μας. Τί θὰ κάναμε (μ' ὄλη μας τὴ φτώχεια) ἂν ἡ ἀδελφὴ μας πεινοῦσε, πονοῦσε, μὰ καὶ ἀσώτευε, ἀκόμη; Ἡ ἔστω ἂς δοῦμε μόνο ἓνα παιδάκι φτωχό, σὰν συγγενικό μας. Ἀπὸ τί φροντίδες ἔχει ἀνάγκη;

Ὅμως, σοβαρά, καὶ μὲ σταθερότητα. Ὅχι μόνο μὲ τὶς «ἀκαρπικὲς κριτικὲς, ἀλλὰ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν, τὶς κάθε εἶδους ἀνάγκες ὑλικὲς καὶ πνευματικὲς». Ὅχι μόνο μὲ τὴν συναισθηματικότητα πὸν ὄλοι δείχνομε τὶς «καλὲς μέρες». Ὅχι μόνο γιὰ μιὰ δυὸ φορὲς, καὶ ἔπειτα νὰ κουρασθοῦμε. Κουράζεται γιὰ μᾶς ὁ Θεός; Ἀλλὰ μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ μὴν ξαναγυρίσωμε στὸν ἐαυτοῦλη μας μὲ τὶς τόσες ἰδιοτροπίες καὶ μικρόλογες ἐπιθυμίες του, ὅταν εἶναι σαφῆς ἢ προτροπὴ τοῦ Εὐαγγελίου ὅτι «ἔχοντες διατροφὰς καὶ σκεπάσματα τούτοις ἀρκεσθησόμεθα». Γιὰ νὰ προχωρήσωμε ὑστερα πάρα πέρα, πρὸς τοὺς ἄλλους ἀδελφούς μας, ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μας...

Μποροῦμε ἀραγε, νὰ φαντασθοῦμε τί θὰ γινόταν ἡ κοινωνία μας, τὴν ἡμέρα πὸν στὰ

σοβαρά θ' αποδυθοῦμε στὸν ἀγῶνα μας αὐτόν;

Θὰ ἐτοιμασθοῦμε γιὰ θυσίες φυσικά. «Όλα τὰ καλά, κόποις κτώνται. Καὶ ἀπὸ τὸν χρόνο μας θὰ διαθέσωμε, καὶ ἀπὸ τὴν ψυχαγωγία μας, καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάπαυσί μας καὶ στὰ ἔξοδά μας θὰ κάνωμε ἴσως μεγάλο ἔλεγο. Ἐν τούτοις, θὰ δοῦμε, μὲ ἐκπληξί μας, ἓνα σωρὸ προκαταλήψεις μας νὰ πέφτουν ἀπὸ πάνω μας, εἰς ἀντάλλαγμα. Καὶ ἓνα σωρὸ ἀπασχολήσεις, «ὑποχρεώσεις κοινωνικές», ἔξοδα κλπ., πού ὡς τώρα τὰ βλέπαμε γιὰ ἀπαραίτητα, θὰ τὰ δοῦμε ἀπλῶς περιττὰ βάρη. Πόσες σπατάλες θὰ ἀνακαλύψωμε καὶ στὰ μεσαῖα σπίτια ἀκόμη. «Ἴνα μὴ τι ἀπόληται». Πόση δραστηριότης πού ὡς τώρα πήγαινε ἄδικα καὶ ἴσως-ἴσως, ὄχι ἀξία μὲ τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπειά μας. Καὶ θὰ δοκιμάζαμε καὶ ἱκανοποιήσι καὶ χαρὲς πού ἴσως δὲν πολυξέραμε πρῖν.

Οἱ μητέρες ξέρουν πῶς νὰ βρίσκουν τὸ κάθε τι γιὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὸ παιδί τους. Ἄς κάμουν τὸ ἴδιο κ' ἐδῶ. Οἱ νέες ξέρουν τί φροντίδες λαβαίνουν γιὰ νὰ εὐχαριστήσουν ἓνα ἀγαπημένο πρόσωπο. Ἄς κάμουν τὸ ἴδιο κ' ἐδῶ. Στὸ τέλος-τέλος εἶναι οἱ μόνοι κόποι καὶ οἱ μόνες θυσίες πού θὰ ἀποταμιευθοῦν πράγματι.

Καὶ τὰ νέα ζεῖγῃ πού τὴν συνεννόησι τους τὴν ζητοῦν στὰ σύννεφα, καμμιὰ φορὰ, θὰ τὴν εὗρισκαν στὴν πραγματικότητα στὴν κοινὴ προσπάθεια γιὰ τοὺς ἄλλους, πολὺ περισσότερο ἀπὸ ὅσο σὲ μερικά πάρτυς.

Γιατί ὄχι; Θὰ δημιουργηθοῦν καὶ νέα ἔθιμα καὶ στὸν τομέα αὐτόν, ὅπως ἔγινε ἄλλωστε καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τῆς ζωῆς μας. Ἀ. χ. νὰ συνηθίσωμε αὐτὲς τὶς δωρεὲς «χαρᾶς» ἢ «ἀντὶ εὐχητηρίων» κ.λ.π.

Νὰ κάνωμε συνήθεια τὸ «φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας» ζωντανεύοντας μέσα μας τὸν ἀπόγονο τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων. Εὐτυχῶς σὲ ἐξυπνάδα τοῦλάχιστον δὲν ὑστεροῦμε. Θὰ βροῦμε χίλιους τρόπους γιὰ νὰ συνυφάνωμε τὸ σύνθημά μας σὲ ἓνα καινούργιο τρόπο ζωῆς. Καὶ ἴσως φθάσωμε ἔτσι σὲ μιὰ ἀμίλλα ἀλληλεγγύης πού νὰ ντρεπόμαστε νὰ ἐμφανίζωμε εὐμάρεια, ὅταν ὁ λαός μας, τὸ αἷμα μας, οἱ ἀδελφοί μας, στεροῦνται.

Ἡ φύσις θὰ μᾶς γυρίζη, κάθε τόσο, πίσω στὸν ἐγωϊσμό μας. Γι' αὐτὸ ἄς τὴν βοηθοῦμε κ' ἑμεῖς.

Μὲ μιὰ εἰκόνα ἢ ἓνα σύνθημα στὸ δωμάτιο πού περνοῦμε τὴν ἡμέρα μας, σχετικὰ μὲ τὸ θέμα μας λ. χ. Καὶ πρὸ πάντων, τὸν κομπαραῶ τοῦ Ἑλληνοπόουλου! Ἔτσι τὸν ἀνόμασε ἓνα ἄρθρο τῶν «Ἀκτίνων»: «Ἡ ἀλληλεγγύη τῆς Ἑλληνικῆς οἰκογενείας», τὸν Νοέμβριο τοῦ 1958. Γιὰ τὸ θέμα μας θὰ εὗρισκε κανεῖς βοηθήματα στὰ σχετικὰ πολυάριθμα ἄρθρα τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ, στοὺς 24 τόμους του, ἀπὸ τὴν «Πρόνοια τοῦ στρατευομένου» ὡς «τοῦ ὀρφανεμένου Ἑλληνοπόουλου», κ.λ.π. Στὸ ἄρθρο «Ἀλληλεγγύη τῆς ἑλληνικῆς οἰκογενείας» δίδονται διαγραμματικὲς ὁδηγίαι συγκεκριμέναι γιὰ μιὰ τέτοια συστηματικὴ προσπάθεια.

Νὰ λοιπὸν μιὰ καλὴ συνήθεια γιὰ τὸ κάθε σπίτι. Ἐνας ὥραϊος κομπαραῶς τοῦ Ἑλληνοπόουλου, τοποθετημένος σὲ ἓνα ἐμφανὲς μέρος τοῦ σπιτιοῦ μας. Θὰ μᾶς βοηθῇ νὰ βλέπωμε τὸ Ἑλληνοπόουλο πού χρειάζεται τὴ βοήθειά μας, μπροστά μας κάθε στιγμή. Καὶ θὰ μᾶς ὠδηγοῦσε ἀπλόχερα ἐκεῖ. Γιὰ τὰ παιδιά μας δέ, ἂν μάλιστα ἔχωμε χαράξει ἐπάνω του τὴν περικοπὴ (Ματθ. κε') ποῖα παιδαγωγικὴ ἀξία θὰ εἶχε, πού θὰ συμβάλλουν ἀκόμη καὶ ἐκ τοῦ ὑστερηματός των, εἶναι προφανές. Φυσικά, θὰ θυμώμεθα ὅλοι ὅτι: «Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δανείζει Θεόν», ὅτι ὁ «σπειρὼν ἐπ' εὐλογίας ἐπ' εὐλογίας καὶ θερίσει» καὶ «ὁ σπειρὼν φειδομένως, φειδομένως καὶ θερίσει». Ἄλλωστε, ὅλη ἡ Ἀγία Γραφή, πού εἶναι ὅλο ἐκδηλώσεις τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ, εἶναι καὶ προτροπὴ σὲ μᾶς νὰ δείχνωμε ἔλεος καὶ ἀγάπη. Ὅπως Ἐκεῖνος «διήλθεν εὐεργετῶν καὶ ἰώμενος πάντας». Ἐπειτα, τὸ παράδειγμα τοῦ Κορνηλίου, τοῦ ἑκατοντάρχου, πού «αἰ προσεuchaί του καὶ αἰ ἐλεημοσύναι του ἀνέβησαν εἰς μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ». Τῆς Δορκάδος πού ἦταν «μαθήτρια» καὶ γι' αὐτὸ «ἦν πλήρης ἀγαθῶν ἔργων καὶ ἐλεημοσυνῶν ὧν ἐποίει». Τοῦ Ζακχαίου πού τὴν μετάνοιάν του, τὴν ἔδειξε λέγοντας: «Ἴδου τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μου, Κύριε, δίδωμι τοῖς πτωχοῖς». Καὶ ἄλλες καὶ ἄλλες μορφές τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἀλλὰ

καὶ ἀπὸ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας.... Θὰ ξαναθυμηθοῦμε ὅτι ὅποιοι ἔχει τὰ περισσότερα «τάλαντα» πρέπει καὶ περισσότερα νὰ ἀποδώσῃ. «Παντὶ ᾧ ἐδόθη πολὺ, πολὺ ζητηθήσεται παρ' αὐτοῦ, καὶ ᾧ παρέθεντο πολὺ, περισσότερον αἰτήσουσιν αὐτόν». «Ὁ γὰρ ἐὰν σπειρῇ ὁ ἄνθρωπος τοῦτο καὶ θερίσει». Γιὰ μᾶς τοὺς χριστιανούς δὲν θάπρεπε νὰ πηγαίνῃ συχνότερα ἢ σκέψῃς μας, ὅτι πρέπει νὰ θησαυρίζωμε «θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, ὅπου οὔτε σὴς οὔτε βρώσις ἀφανίζει καὶ ἄπου κλέπται οὐ διούρυσσουσιν οὐδὲ κλέπτουσιν»;

Στὴν Κατοχή, εἶναι ἀλήθεια, εἶχε πολὺ ξαναζωντανέψει ἡ «λογία» ποὺ ὁ ἴδιος ὁ ἀπόστολος Παῦλος εἶχε ὀρίσει: «Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, ὡσπερ διέταξα ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε· κατὰ μίαν σαββάτων ἔκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων, ὅτι ἂν εὐοδοῦται...». Καὶ σὰν «ἁγία μερίς» ἡ περιτλῆς μερίς ποὺ γίνονται στὰ σπίτια, καθὼς κάθε μέλος τῆς οἰκογενείας ἀφαιροῦσε μία κουταλιά (τοῦλάχιστον) ἀπὸ τὸ πιάτο του—πιάτο τοῦ λιμοῦ—γιὰ κάποιον πτωχότερο.

Θὰ ἔπρεπε, ἴσως, νὰ τονίσωμε ἐδῶ, ὅτι ἡ βοήθεια ποὺ ὀφείλομε στὸν διπλανό μας δὲν εἶναι μόνο οὔτε πάντοτε οἰκονομική. «Δὲν πρέπει νὰ τὸ βλέπωμε τὸ θέμα μας ἔτσι μόνο, γιατί αὐτὸ θὰ ὑπονόμεινε τὸν χαρακτήρα τῆς ἀλληλεγγύης αὐτῆς. Δὲν πρόκειται γιὰ μιά ἀπλή φιλανθρωπία. Εἶναι μία φυσικὴ καὶ ἀπαραίτητη ἐκδήλωσις τῆς πνευματικῆς προσωπικότητος ποὺ σὰν τέτοια νοιώθει τὴν ἀνώτερη ἀνάγκη νὰ συναντήσῃ τὸν συνάνθρωπο γιὰ νὰ αἰσθανθῇ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ σὰν μιά μέθεξι στὴν ἀληθινὴ ζωὴ. Σὰν χριστιανοὶ θὰ χρειασθῇ νὰ ἐργασθοῦμε γιὰ μιά κοινωνία ἀγάπης, συνεργασίας καὶ ἀλληλεγγύης. Ἐἴτε πάσχει ἐν μέλος συμπάσχει πάντα τὰ μέλη...». «Ἐποίησέτε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων». Καὶ ὁ βοηθούμενος πάλι θὰ ξέρῃ κ' αὐτὸς ὅτι συνέπεσε σήμερα νὰ εἶναι βοηθούμενος,

ἀλλὰ αὐριο ἐνδέχεται νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ βοηθῶν, παρέχοντας ποικίλη βοήθεια μὲ τὴ σειρὰ του. ...Ἐξ ἄλλου ὅμως δὲν θὰ παραβλέψωμε τὶς ἄμεσες ὑλικὲς ἀνάγκες του, τάχα γιὰ λόγους συνέσεως, γιατί αὐτὸ θὰ ἔμοιαζε μὲ ἐκείνη τὴν τραγικὴ διαπίτωσι τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὅτι περιοριζόμεθα εἰς κενούς λόγους: «ὑπάγετε... θερμαίνεσθε καὶ χορτάζεσθε...». «Διότι ἐφ' ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε».

Ἡ πολυμήχανη ἀγάπη θὰ διαβλέπῃ τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ θὰ σήκωνε τὸ βάρος ἀπὸ τὴν καρδιά καὶ τοὺς ὄμους τοῦ πλησίον μας. Καὶ μαζὺ καὶ ἡ σύνεσις ποὺ διακρίνει τὸν Ἕλληνα. Δὲν θὰ πάῃ φυσικὰ μιά νέα κοπέλλα νὰ μεταπίσῃ ἓνα μέθυσο. Οὔτε θὰ ἀναλάβῃ ἓνα παλληκάρι νὰ ξαναφέρῃ στὸν ἴσιο δρόμο μιά νέα κ.λ.π. Ἀλλὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὴ βοήθεια στὸ Ἑλληνόπουλο ποὺ ἔχει ἀνάγκη θὰ μπορούσαμε ἰδιαίτερα ὄλες οἱ Ἕλληνοὶ νὰ πάρομε στὰ ζεστά καὶ νὰ ἀναδείξουμε συστηματικὰ τὴν κατ' ἄτομο Πρόνοια, ποὺ θὰ ἐπιτύχῃ ὅσο μπορεῖ καλύτερα μιά ὑλικὴ καὶ πνευματικὴ ἀποκατάστασι. Θὰ μπορούσε π. χ. μιά τέτοια κατ' ἄτομον Πρόνοια καὶ ἐργασία νὰ ἀπευθύνεται:

α) στὸ Ἑλληνόπουλο ὅπως εἶπαμε καὶ προηγουμένως, εἴτε στὴν ἐπαρχία, εἴτε στὸ κέντρο,

β) στὸν ἄρρωστο ποὺ βρίσκεται στὸ σπίτι του ἢ στὸ νοσοκομεῖο,

γ) στὸν φυλακισμένο μὲ μιά ἰδιαίτερη μάλιστα προσπάθεια ἀποκαταστάσεώς του,

δ) στὸν ἄνεργο μὲ μιά εἰδικὴ προσπάθεια γιὰ τὴ νεότητα,

ε) στὸν ἀδύνατο οἰκονομικῶς οἰκογενεϊάρχῃ μὲ τὴν πολυτεκνο οἰκογένεια.

Εἶναι μερικὰ ἐνδεικτικὰ κεφάλαια ὅλα αὐτά, ἀλλὰ θὰ ἠμποροῦσε νὰ συστήσῃ κανεὶς καὶ πολλὰ ἄλλα.

Καί, ἂς τελειώσωμε μὲ κάτι ἄλλο ἀκόμη, ἂν καὶ εἶναι περιττὸ ἴσως νὰ λεχθῇ, μάλιστα στὸν Ἕλληνα. Δηλαδή, τὸ ὅτι δίδοντας αὐτὴ τὴν ὀφειλομένη, ἄλλωστε, βοήθεια στὸν πλησίον μας, θὰ φροντίζωμε ὅμως νὰ

διατηροῦμε ἄθικτο τὸ κῦρος τοῦ οἰκογενειάρχου καὶ τὴν ἀξιοπρέπεία του. Ἐνῶ, ἐκ παραλλήλου θὰ τοῦ μεταδίδουμε ἕνα αἶσθημα ἀσφαλείας, ὅτι δὲν εἶναι μόνος του στὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, ὅτι δὲν πρέπει νὰ λυγίξῃ μπροστὰ στὶς δυσκολίες τῆς ἀναπτύξεως τῶν παιδιῶν του, πράγμα πού θὰ ξαναφέρῃ τὴν αἰσιοδοξία στὸν πατέρα καὶ τὸ χαμόγελο τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς καλωσύνης σ' ὅλη τὴν οἰκογένεια, ἀπομακρύνοντας ἔτσι τὴν ἀγωνία γιὰ τὴν αὔριο.

Μιλοῦμε μὲ τόση νοσταλγία, γιὰ «κοινωνία ἁγίων»... Ὡ, καὶ νὰ τὴν βλέπαμε πάλι στὶς ἡμέρες μας! Καὶ ὅμως, ἕνα ἀπὸ τὰ τεῖχη πού στέκουν ἀνάμεσά μας (ἀλλὰ φυσικά, καὶ ἀνάμεσα σ' ἐμᾶς καὶ τὴν ἀγιότητα) εἶναι τὸ τεῖχος πού μᾶς χωρίζει ἀπὸ τοὺς συνανθρώπους μας μὲ τὶς ὑλικές καὶ πνευματικές τους ἀνάγκες. Κι' ἀκόμη ἢ ἰδέα ὅτι μποροῦμε νὰ εἴμαστε πνευματικοὶ ἄνθρωποι χωρὶς τὴν ἀγάπη, πού μερὶνᾷ γιὰ κάθε ἀνθρώπινη ἀνάγκη καὶ δυσ-

κολία. Καὶ... «ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς δὲ μεθύει». «Κοινωνία ἁγίων» ὅπου θὰ κοιμώμαστε ἡσυχοὶ τῆ στιγμῇ πού ἀδελφοί μας, ὄχι πιά στοὺς ἀντίποδες, ἀλλὰ ἐδῶ κοντά μας, δίπλα μας θὰ πάνε νηστικοὶ ἢ ἀναστατωμένοι καὶ ἀγωνιῶντες στὸ κρεβάτι τους; Μιὰ τέτοια ἡσυχία μας, μιὰ τέτοια «κατάρρα» δὲν θὰ μᾶς ἔκανε ἀδύνατη τὴν «κοινωνία» αὐτή;

Ὅταν τὸ τεῖχος τὸ ρίξουμε μὲ τῆς ἀγάπης μας τὴ θυσία, στὸ τέλος, ἴσως στὴ θέση του νὰ σχηματισθῇ μιὰ ἀληθινὴ κυψέλη συνεργαζομένων ἀνθρώπων μὲ ἀγάπη καὶ ἀξιοπρέπεια πού θὰ μᾶς προστατεύῃ τίς οἶδε, ἀπὸ πόσα καὶ πόσα δεινά...

Καὶ θὰ μᾶς δώσῃ ἀκόμη, ἔτσι ἀπλᾶ καὶ φυσικά, ὡς φωνὴ αὔρας λεπτῆς αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα, ὡς τῆς κορυφῆς τοῦ Φασγά, γιὰ νὰ ἰδοῦμε ἀπ' ἐκεῖ ψηλὰ τὴν ὠραία Γῆ. Τὴν πολυπόθητη «κοινωνία ἁγίων».

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΑΚΥΛΑ

Ο ΠΕΤΡΙΝΟΣ ΧΡΙΣΤΟΣ

Τὸ πρόσωπό Σου, Κύριε, γραμμὴ-γραμμὴ πιστὰ ἀκολουθώντας τὸν διασῆτη σκαλίσσαμε σοφά, μὲ πόση ὑπομονή, στὴν πέτρα τῆς καρδιάς μας, στὸ γρανίτη!

Τὸ χάραγμά Σου, ἔργο ἐπιβλητικό, καθένας μας βαθειὰ του εἶχε κλείσει. Ὡραῖο ἀγαλμα, μὲ τέχνη, δυνατό, μὰ δὲν μποροῦσε λέξι νὰ μιλήσῃ.

Τὰ πετρωμένα χεῖλη του αἰνιγματικά σ' ἐπίμονο χαμόγελο κρατοῦσε, καθὼς τὰ πρόσωπά μας ἐξεταστικά μὲ τ' ἄχρωμά του μάτια ἐρευνοῦσε.

Κι' ἐμεῖς δοσμένοι στὴ μαγεῖα τῆς μορφῆς λατρεύαμε τὸ ἔργο τῶν χειρῶν μας, ἐθυσιάζαμε στὴ μέθη τῆς γιορτῆς τῶν ἀδελφῶν καρδιές στὸ εἶδωλό μας.

Ξεχάσαμε πὼς ζῆς, Ἐσύ, στὸν οὐρανὸ κι' εἶδες τὴν ἁμαρτία ἀπὸ τὰ ὕψη. Μ' ὄργη στὸ ἔργο μας πετᾶς τὸν κεραυνὸ τ' ὠραῖο ἀγαλμά Σου νὰ συντρίψῃ.

Ἄλαφιασμένοι, μὲ τὸν τρόμο στὴν καρδιά, ἕνας τὸν ἄλλο πιάνει ἀπὸ τὸ χέρι καὶ μ' ἀπορία ἐρωτοῦμε, σὰν παιδιὰ: —Γιατί μᾶς τόκανε ὁ Θεός;—Ποιὸς ξέρει!

ΕΛ. ΜΑ·Ι·ΝΑΣ

ΣΚΕΨΕΙΣ ΕΠΑΝΩ ΣΤΟ ΚΑΚΟ

Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή πού ἀπέκτησε ὁ ἄνθρωπος συνείδησι τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ κόσμου, τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ δὲν ἔπαυσε νὰ ἀπασχολῇ τὴ σκέψι του. Εἶναι ἓνα θέμα πού ἐξακολουθεῖ πάντα νὰ συγκινητὴ καὶ νὰ ταράσῃ τὴν συνείδησι κάθε σκεπτομένου ἀνθρώπου. Ἡ δύναμις τοῦ κακοῦ ἢ ἀκατάσχετη, ἢ μεγάλη συνήθως ἔκτασις του, ἢ πολλές φορές ἀνεξήγητη καί, ἐκ πρώτης ὄψεως, ἀδικαιολόγητη παρουσία του, μᾶς φέρνει συχνὰ τὸ δέος καὶ τὴν κατάπληξι. Εἶναι, λοιπόν, ἓνα θέμα πού κρατεῖ πάντα ἀμείωτο τὸ ἐνδιαφέρον καὶ πού δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ εἶναι ἐπίκαιρο. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, ἐθεωρήσαμε χρήσιμον νὰ παρουσιάσωμε στοὺς ἀναγνώστας μας τὰς σχετικὰς μὲ τὸ ἀνωτέρω θέμα ἀπόψεις τοῦ Γάλλου ὀρθοδόξου κ. Olivier Clément, πού ἐκτιθενται στὴν τελευταία τριμηνιαία ἔκδοσι τοῦ 1960 τοῦ περιοδικοῦ «Contacts».

Ὁ ἀρθρογράφος ἐξετάζει τὸ πρόβλημα ἀπὸ χριστιανικῆς καί, κυρίως, ὀρθοδόξου πλευρᾶς, καὶ ἀναλύει, μὲ βάσι τὴν Ἀγ. Γραφή καὶ τὴν διδασκαλία τῶν Πατέρων, τὰ ἀφορῶντα τὴν φύσι καὶ τὴν προέλευσι τοῦ κακοῦ, ὑποδεικνύων συνάμα τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰ πρέπει νὰ ἀντιπετωπισθῇ ἀπὸ τὸν χριστιανικὸν κόσμον ἢ ὑπαρξίς καὶ ἡ ἐπίδρασίς του ἐπάνω στὴν ζωὴ τοῦ κόσμου. Ποία, δηλαδή, πρέπει τελικὰ νὰ εἶναι ἡ στάσις, ἡ συμπεριφορὰ τοῦ χριστιανοῦ ἀνθρώπου, καὶ μὲ ποιὸν τρόπο μιὰ «πολιτεία» χριστιανικῆ ἤμπορεῖ νὰ ἀμβλύνη τὰς συνεπείας τοῦ κακοῦ ἐπάνω στὴ ζωὴ μας καὶ τὴν πνευματικὴ μας καλλιέργεια καὶ νὰ τὸ μεταβάλῃ σὲ εὐλογημένη ἀφετηρία γιὰ θεραπεία καὶ ἀναγέννησι.

Α'.

Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ὁ μόνος πού θέτει τὸ ζήτημα τοῦ κακοῦ ὡς ἓνα σκάνδα-

λο, ὡς ἓνα παράδοξο. Ἀναγγέλλει ἓνα Θεὸ γειμάτο ἀγάπης, ἓνα παντοδύναμο Δημιουργό, ἓνα Θεὸ προσωπικὸ τοῦ Ὁποίου ἡ ἀποκάλυψις προσδίδει μιὰ ἀπειρη σπουδαιότητα σὲ κάθε ἀτομικῆ ὑπαρξι. Καὶ ὁμως... ὅπως γράφει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, «ὁ κόσμος κείται ἐν τῷ πονηρῷ».

Ἐμπρὸς εἰς τὸ παράδοξο, ἔμπρὸς στὸ σκάνδαλο αὐτό, ἡ πατροπαράδοτη θεολογία, πού ἀνεπτύχθη κυρίως ἀπὸ τὴν «σχολαστικὴ» τῆς Δύσεως, φαίνεται, ἂν μὴ συνένοχη, πάντως ἐλάχιστα πειστικὴ γιὰ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον. Κι' αὐτό, γιὰ εἶναι τοποθετημένη ἐπάνω σ' ἓνα ἐπίπεδο φιλοσοφικὸ ἢ μᾶλλον στὴν φιλοσοφικο-αισθητικὴ παράδοσι τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ χρησιμοποιοεῖ περισσότερο πλωτινικὰ ἢ στωικὰ ἐπιχειρήματα παρὰ μιὰ καθαρὰ χριστιανικὴ θεώρησι⁽¹⁾.

(1) Θὰ μᾶς εἰποῦν, π. χ., ὅτι τὸ δημιούργημα εἶναι ἀναγκαστικὰ ἀτελές, ἐφ' ὅσον διακρίνεται ἀπὸ τὸ «ἄπλαστο». Τὸ ἐπιχειρήμα αὐτό, πού ἀπαντᾶται στὴν ἰνδικὴ σκέψι, προϋποθέτει στὸ βάθος τὴν ἀγνοια τοῦ βιβλικοῦ μυστηρίου τῆς Δημιουργίας. Ὁ κόσμος παρουσιάζεται ἐκεῖ λιγώτερο δημιουργημένος παρὰ ἐκ δὲ λω μ ἔ ν ο ς ἢ ἀ ν τ α ν α κ λ ὶ μ ἔ ν ο ς. Σὰν μιὰ ἔκφρασις τῆς θεϊκῆς πληρότητος πού ἀπορροφᾶται ἐντὸς Της—ἂν θέλωμε νὰ ἰδοῦμε βαθύτερα—ἡ πού ἀποκαλύπτεται φανταστικῆ καὶ ἀπατηλῆ—ἂν κανεὶς τὴν θεωρήσῃ αὐτὴ καθ' ἑαυτή. Ἄν προχωρήσῃ κανεὶς ὡς τὸ τέρας τῶν μεταφυσικῶν προϋποθέσεων τῆς θεωρίας αὐτῆς, τὸ δημιούργημα δὲν φαίνεται νὰ εἶναι μιὰ φύσις διαφορετικὴ ἀπὸ τὸ «ἄπλαστο», ἀλλὰ ἡ ἴδια τοῦ ἄπλαστοῦ ἢ φύσις ἀμυρωμένη καὶ σμικρυσμένη στὸ ἐλάχιστο, πού ἡ φαινόμενη τῆς ὑπαρξίς προϋποθέτει, κατὰ συνέπειαν, τὸ κακό.

Εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ βιβλικὴ ἔννοια τῆς Δημιουργίας διαφέρει ριζικὰ ἀπ' αὐτὴν τὴν πλωτικὴ καὶ βεδικὴ ἀντίληψι πού προσαρμόζεται λίγο ὡς πολὺ πρὸς τὴν χριστιανικὴ φιλοσοφία μὲ τὴν πατροπαράδοτη θεολογία.

«Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλόν»... Ἡ Γένεσις, ὁ Ἰώβ, οἱ Ψαλμοί, μᾶς κάνουν νὰ νοιώσωμε

Τὸ νὰ ὑπερασπίζεται κανεὶς τὸν Θεὸ τῶν χριστιανῶν μὲ ἐπιχειρήματα μὴ χριστιανικά, συντέλεσε, κατὰ κάποιον τρόπο, στὴν ἀθεΐα τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἐπὶ τὸν Ἰβάν Καραμαζώφ ὡς τὸν Albert Camus, συναντοῦμε διαρκῶς σὰν ἕνα εἶδος leit-motiv τὴν κατηγορία καί, κατ' ἀκολουθίαν, τὴν ἀρνησι τοῦ Θεοῦ, σὰν ὑπεύθυνον γιὰ τὸ κακό. «Θὰ ἀρνοῦμαι ὥσπου νὰ πεθάνω, λέει ἕνα ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῆς «Peste», πού παρευρέθηε στὴν φοβερὴ

τὴν εὐφροσύνη καὶ τὴ δοξολογία τῆς Κτίσεως, πού προβάλλει πανέμορφη μέσα στὴν ποικιλία τῆς. Τῆς Κτίσεως, πού ἡ Ἀποκάλυψις μᾶς δείχνει ὄχι τὴν ἀπορρόφηση, ἀλλὰ τὴν μεταμόρφωση: καὶ ἡ σκιερὴ πέτρα δὲν πρόκειται νὰ ἐξαερῶθῃ, ἀλλὰ, ποτισμένη ἀπ' τὴ θεΐα δόξα, νὰ γίνῃ ἕνα πολυτίμητο πετράδι—τὸ διαφανέστερο καὶ ἀνθεκτικότερο πού ὑπάρχει. Ὁ Θεὸς ὁ δικός μας, δὲν εἶναι ὁ Ἐνας πού, μαζί μὲ τὸ «πολλαπλοῦν», ἀποτελοῦν τοὺς δύο πόλους, τὶς δυὸ ὁψεις τοῦ Μηδενὸς πού καταπίνει τὰ πάντα: εἶναι «Τριάς ἢ ἐν Μονάδι», πού ξεπερνᾷ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ ἐν ὄσῳ καὶ τοῦ πολλοῦ. Στὴν οὐσία Του τὴν ἀπρόσσητη, βρίσκειται ἡ πηγὴ τῆς καλῆς ποικιλίας καὶ τῆς ἀγάπης.

Θὰ μᾶς εἰποῦν ἀκόμα, ξεκινώντας ἀπὸ μιὰ ἰδέα στωϊκῆς προελεύσεως—πού ἔχει μᾶλλον αἰσθητικὸ χαρακτήρα—ὅτι θὰ πρέπη νὰ ἀποβλέπωμε εἰς τὸ «ὄλον». Τὸ κακό, τότε, θὰ μᾶς φανῇ σὰν μιὰ ἀσυμφωνία πού εἰσφέρει, καὶ αὐτῇ, τὴν μερίδα τῆς στὴν παγκόσμια συμφωνία. Μιὰ «σκανδαλώδης» ἄποψις τοῦ Ἁγ. Αὐγουστίνου εἶναι ὅτι «οἱ θρῆνοι τῶν κολασμένων παίρνουν μέρος στὴ μουσικὴ πού τέρπει τοὺς ἐκλεκτούς». Τὸ αἰσθητικὸ αὐτὸ ἐπιχείρημα εἶναι πολὺ «ἐλληνικόν», ἀνευρίσκεται ὅμως, μὲ μορφῆς ἐλάχιστα διαφέρουσες, στὶς μεταφυσικῆς τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἰδιαίτερα τῆς ἀρχαίας Κίνας πού εἶχε προαγάγει τὴν καλλιέργεια τῆς ἁρμονίας τοποθετώντας ἡσυχάτατα τὸ κακό μέσα στὴν παγκόσμια ἰσορροπία τῶν «ἁρμονικῶν δράσεων καὶ ἀντιδράσεων». Αὐτὴ ὅμως ἡ ἀντίληψις προσκρούει στὸ χριστιανικὸ μυστήριον τῆς προσωπικότητος· γιὰ τὸ ἀνθρώπινον πρόσωπον δὲν ἀποτελεῖ «ἕνα μέρος τοῦ παντός» ἀλλὰ συνιστᾷ μιὰ ἀπόλυτη πραγματικότητα πού, σὰν τέτοια, δὲν περιέχεται, ἀλλὰ περικλείει αὐτὴ μέσα της τὸ «ὄλον», τὴν ὁλότητα τῆς δημιουργίας. Στὴν μοναδικότητά του, ἐξ ἄλλου, κάθε πρόσωπον εἶναι εὐγενέστερο καὶ σπουδαιότερον ἀπὸ τὴν Κτίσι ὁλόκληρη· τὸ κακὸ λοιπὸν πού ὑφίσταται δὲν μπορεῖ νὰ συγχωνευθῇ μέσα στὴν συμφωνία τοῦ σύμπαντος· ἐνὸς καὶ μόνου προσώπου ὁ πόνος, ἀπαγορεύει τὴ συμφωνία αὐτῆ.

ἀγωνία ἐνὸς παιδιοῦ, νὰ ἀγαπήσω αὐτὴ τὴν πλάσι στὴν ὁποία βασανίζονται τὰ παιδιά»⁽²⁾. Καὶ ὁ Camus, στοὺς Δομινικανούς τῆς Latour-Maubourg: «Βρισκόμαστε μπροστὰ στὸ κακό. Ὅσο γιὰ μένα, εἶναι ἀλήθεια πὼς νοιώθω κάπως τὸν ἑαυτὸν μου σὰν ἐκείνον τὸν προχριστιανικὸ Αὐγουστίνον, πού ἔλεγε: «Ζητοῦσα νὰ βρῶ ἀπὸ τοῦ προέρχεται τὸ κακὸ καὶ δὲν μποροῦσα νὰ φτάσω σὲ κανένα συμπέρασμα»⁽³⁾.

Δὲν νομίζω ὅτι θὰ μπορούσαμε νὰ φωτιστοῦμε περισσότερο μὲ συλλογισμοὺς ἐπὶ τὴν θεΐα παντοδυναμία καὶ σ' ἕνα, προαιώνια καθωρισμένο, θεϊκὸ σχέδιον πού θὰ περιελάμβανε καὶ τὴν felix culpa. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ κακὸ μᾶς σκανδαλίζει καὶ μᾶς προξενεῖ φρίκη, θὰ πρέπει νὰ μᾶς καταστήσῃ προσεκτικότερους εἰς τὰ βᾶθη τῆς ἀποκαλύψεως. Τὸ κακό, δὲν εἶναι ἕνα φιλοσοφικὸ πρόβλημα· εἶναι ἕνα μυστήριον καθαρὰ θρησκευτικόν. Ὁ ἄθεος πού βλασφημεῖ εἶναι ἀπαιτητικώτερος—κατὰ κάποιον τρόπο χριστιανικώτερος—ἀπὸ τὸν θεολόγον πού καταρτίζει μιὰ ἡρεμὴ θεοδικία. Γιατί, ἡ χριστιανικὴ ἀπάντησι στὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ συνιστᾷ κάποιον ἄλλο παράδοξον, ἕνα καινούργιον σκάνδαλον: τὸ σκάνδαλον τοῦ Σταυροῦ!...

★

Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία μᾶς προσφέρει δυὸ ἀλληλοσυμπληρούμενες προσεγγίσεις στὴν κατανόησι τοῦ μυστηρίου τοῦ κακοῦ. Ἡ μία θίγει τὴν πραγματικότητα τοῦ κακοῦ ἀπὸ τὴν ἄποψι τῆς οὐσίας, τοῦ εἶναι—θεολογία τῶν οὐσιῶν—πού τὴν συναντοῦμε ἰδιαίτερα στὴν Ἀνατολή, στοὺς Καππαδόκες καὶ στὸν Ἁγ. Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνόν, καὶ στὴν Δύσι, στὸν Ἁγ. Αὐγουστίνον.

Ἡ ἄλλη πλησιάζει τὴν ἴδια πραγματικότητα ἀπὸ τὴν ἄποψι τῆς προσωπικῆς θελήσεως καὶ ἐλευθερίας. Θὰ τὴν συναντήσωμε ἀσφαλῶς στοὺς ἴδιους Πατέρες· γιὰ τὴν ἄποψι αὐτῆ εἶναι, γι' αὐτούς, αὐτονόγη, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει δημιουργημένη οὐ-

(2) La peste, N.R.F., p. 240.

(3) Fragments d'un exposé fait au couvent des Dominicains de Latour-Maubourg en 1958, in J. C. Brisville, Camus, Paris, 1959.

σία πού νά μὴν ἔχη δική της, ξεχωριστή «ὑπόσταση» συνυφασμένη μὲ μιὰ ἰδιαίτερη, προσωπική μοῖρα. Θὰ τὴν βροῦμε ὁμῶς περισσότερο ἐκδηλη στὴν ἀσκητικὴ παράδοσι, στὴν ὁποία δὲν τίθεται τόσο ζήτημα θεωρήσεως ἐπάνω στο κακό, ὅσο ἀγῶνος ἐναντίον τοῦ πονηροῦ.

★

Γιὰ νὰ ἐννοήση κανεὶς καλὰ τὴν «οὐσιαστικὴ» θεολογία τῶν Πατέρων θὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμισθῇ ὅτι ἡ θεολογία αὐτὴ εἶναι τοποθετημένη σὲ μιὰ προοπτικὴ πολεμική, στὴν πάλῃ ἐναντίον τοῦ μαριχαῖσμοῦ, καί, ἀκόμη εὐρύτερα, ἐναντίον μιᾶς διῃστικῆς ἀτμοσφαιρᾶς πού συγκεκριμμενοποιεῖ τὸν διχασμὸ τῆς ὑπάρξεως μέσα στὸν πνευματικὸ ἀγῶνα (εἶναι γεγονός ὅτι θέσεις καὶ θέματα μαριχαϊκὰ δὲν ἔπαισαν νὰ ἀπειλοῦν καὶ κάποτε νὰ μολύνουν τὸν χριστιανικὸ ἀσκητισμὸ). Στὴν ἀτμόσφαιρα αὐτὴ νοιώθει κανεὶς τὸν πειρασμὸ νὰ ἰδῇ στο κακό ἓνα πρ ᾧ γ α μ, μιὰ οὐσία, μιὰ ἀρχή—τὴν ἀρχὴ τοῦ κακοῦ, τὸν «Ἀντίθεο» τῶν Μαριχαίων. Ἔτσι ὁ κόσμος φαίνεται σὰν ἓνας ο ὕ δ ε τ ε ρ ο ς χ ῶ ρ ο ς ἀνάμεσα στὸν καλὸ καὶ στὸν κακὸ Θεό, ἀνάμεσα στὸν Θεὸ καὶ τὸν Διάβολο· ὁπότε ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ποικιλία τῆς δημιουργίας προέρχεται—σὰν ἓνα σύνολο ἀπὸ φῶτα καὶ σκιές—ἀπὸ τὴν πάλῃ ἀνάμεσα σ' τὶς δυὸ αὐτὲς ἀρχές.

Εἶναι βέβαιο, ὅτι, γὰρ τὴν χριστιανικὴ σκέψι, αὐτὴ ἡ ἀποψις εἶναι ψεύτικη. Ὁ Θεὸς δὲν ἔχει τὸ ἀντίθετό Του· γιατί δὲν ὑπάρχει φύσις πού νὰ τοῦ εἶναι ξένη. Ἡ ὑπαρξις τῶν δαιμόνων, γιὰ νὰ φθάσωμε στὰ ἔσχατα ὄρια τοῦ θέματος, δὲν μπορεῖ νὰ προέρχεται ἀπὸ μιὰ «Ἀρχὴ» τοῦ κακοῦ ξένη πρὸς τὸν Θεό. Οἱ δαίμονες, εἶναι πλάσματα καὶ αὐτοὶ τοῦ μοναδικοῦ Δημοουργοῦ. «Ξέρουμε καλὰ λέγει ὁ Ἄγ. Ἀντωνίου, ὅτι οἱ δαίμονες δὲν ἐπλάστησαν τέτοιοι. Ὁ Θεός, τίποτε τὸ κακὸ δὲν ἐδημιούργησε· κ' αὐτοὶ λοιπόν, ἀγαθοὶ ἐπλάστησαν»⁽⁴⁾. Καὶ πρέπει νὰ προσθέσωμε, τέτοιοι μένουν στὴ φύσι τους, ἐξακολουθοῦν δηλαδή, ἀπὸ ὄντολογικῆς ἀπόψεως, νὰ εἶναι ἀγγελιοί. «Ὁ Θεὸς καταδικάζοντας

τὴν φύσι πού ξέπεσε, δὲν τῆς ἀφήρεσε κάθε τι μὲ τὸ ὁποῖον τὴν εἶχε προικισμένη γιατί, ἀλλοιῶς, θὰ εἶχε ἐκμηδενισθῇ. Κι' αὐτὴ ἀκόμα ἡ φύσις τοῦ Διαβόλου ὑπάρχει χάρις στὴν ἐνέργεια Ἐκεῖνον πού, ἐπειδὴ εἶναι τὸ Ὄν σὲ ὅλη του τὴν πληρότητα, δίνει ὑπαρξι σὲ κάθε τι πού κατὰ κάποιον τρόπο ὑπάρχει⁽⁵⁾.

Μὲ τὴν προοπτικὴ αὐτὴ, καὶ ἐναντία σὲ ὁποιοδήποτε ὄντολογικὸ διῃσμό, οἱ Πατέρες ἀρνήθηκαν ἐπιμόνα νὰ ἀναγνωρίσουν στο κακό ἓνα θετικὸ χαρακτῆρα, νὰ τὸ θεωρήσουν σὰν μιὰ ἀρχή, σὰν μιὰ οὐσία πραγματικὴ. Ὁ Ἄγ. Γρηγόριος Νύσσης⁽⁶⁾, πού δὲν χωρίζει, ἐξ ἄλλου, τὸ ὄντολογικὸ ἀπὸ τὸ προσωπικὸ, ἐξηγεῖ ὅτι ἀφετηρία τοῦ κακοῦ εἶναι ἡ ἀποχώρησις μας ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ· τὸ κακό, λοιπόν, δὲν ἔχει δική του ὑπαρξι, ἀλλὰ παριστάνει ἀπλῶς τὴν «ἀπουσία τοῦ Βελτίονος». Ὁ Ἄγ. Βασίλειος, στὴν Ὀμιλία του «Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι δημιουργὸς τοῦ κακοῦ», δηλώνει: «Μὴ φανταστῆς ὅτι τὸ κακὸ ἔχει δική του ὑπαρξι. Ἡ διαστροφὴ δὲν ὑφίσταται σὰν κάτι τὸ ζωντανό· οὐσιαστικά, δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται σὰν κάτι πού πραγματικὰ ὑπάρχει, γιατί κακὸ εἶναι ἡ στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ⁽⁷⁾. Ἀγαθό, ἐδῶ, σημαίνει αὐτὸ πού εἶναι πραγματικὰ, δηλαδή ὁ Θεός· καὶ τὸ δημιουργήμα, ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς τὸ θέλει, τὸ κάνει νὰ ὑπάρχη, καὶ τὸ γεμίζει μὲ τὴν ἐνέργειά του. Τὸ κακό, λοιπόν, φαίνεται σὰν κάτι τὸ ἀνοῦσιο, κάτι πού τοῦ λείπει τὸ εἶναι, πού δὲν ἔχει φύσι ἢ οὐσία ξεχωριστή, ὅπως γράφει ὁ Ἄγ. Ἰωάννης ὁ Λαμασκηνὸς στο κατὰ Μαριχαίων ἔργο του⁽⁸⁾.

Ἡ δημιουργημένη φύσις, ἀφ' ὅτου ἀρρώστησε ἀπ' τὸ κακό, ἔπαθε μείωσι τῆς ὑπάρξεώς της, καὶ ἡ συμμετοχὴ της στὴν θεία ἐνέργεια, ἐπειδὴ τὴν ἀρνήθηκε, περιορίστηκε στο ἐλάχιστο ἀπὸ τὸ πρόσωπο πού τῆς χάρισε τὴν «ὑπόστασι». Ἔτσι, λοιπόν φθαμμένη ὅπως κατήντησε, παρουσιάζεται σὰν κάποιον ὄν ἀνάμικτο, ἢ μάλ-

(5) S. Augustin, Cité de Dieu, XXII, 24.

(6) S. Grégoire de Nysse, Discours Catéchétique, trad. Méridier, p. 32 et 38.

(7) S. Basile, P. G. 31, col. 341 B.

(8) Contra Manich. 14 P. G. 94, col. 1957.

(4) Alhanase, Vita Ant., 22.

λον «διάτρητο από μηδέν». «Σάν ένα όν», γιατί ο Θεός δεν παύει να το συντηρή, να το ζωογονή με την ενέργειά Του. «Από μηδέν», όχι με την έννοια μιᾶς ουσίας, ἐνὸς χάους, γιατί αὐτὸ θὰ ἀποτελοῦσε ἀντίφασι πρὸς τὴν ἴδια του τὴν έννοια, ἀλλὰ με τὴν έννοια τῆς ἀναδιπλώσεως τοῦ πλάσματος ἐπάνω στὴν ἴδια τὴν ἀνυπαρξία του, λέξεις πὸν τονίζει ἐδῶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Κτίσις δὲν ὑπάρχει «ἀφ' ἑαυτῆς». Ἔτσι, τὸ πλάσμα πὸν ξέπεσε, πὸν δὲν ὑπάρχει παρὰ χάρις στὸν Θεό, καὶ ὅμως θέλει νὰ ὑπάρχει μόνο διὰ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ γὰρ τὸν ἑαυτοῦ του, δημιουργεῖ κατὰ κάποιον τρόπο μιὰ ρωγμὴ μέσα στὴν ἴδια τὴ φύσι του, τὴν κάνει «διάτρητο ἀπὸ κενό». (Θὰ πρέπει νὰ πάρωμε, ἐδῶ, τὸν παυλιανὸ αὐτὸ ὄρο με τὴν ὄντολογικὴ, ἢ μᾶλλον τὴν «ἀντολογικὴ» σημασία του). Τὸ κακὸ δὲν εἶναι παρὰ αὐτὸ τὸ κενό, αὐτὴ ἡ ἔλλειψις πληρότητος, ὁ ἴλιγγος τῆς ἐκμηδενίσεως, τὸ μῖσος τῆς ὑπάρξεως.. (Εἴμαστε, ἤδη, ὑποχρεωμένοι νὰ εἰσαγάγωμε στὴν «οὐσιαστικὴ» αὐτὴ ἄποψι τὸ λεξιλόγιο τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς προσωπικότητος). Τὸ κακὸ, δὲν εἶναι κάτι τὸ ὑπαρκτό· εἶναι μιὰ φθορὰ, μιὰ ἀρρώστεια τοῦ εἶναι, μιὰ κακοποίησις πὸν μεταμορφώνει, με ἕναν τρόπο τερατώδη, τὸ εἶναι σὲ χάος.

Τὸ κακὸ «ὑπάρχει» μόνο σάν κάτι πὸν «ρουφᾷ τὸ αἷμα» τοῦ ἀγαθοῦ, δηλαδὴ τοῦ ὄντος. Θὰ μπορούσε κάλλιστα νὰ μὴ «ὑπάρχει». Δὲν ἀποτελεῖ ποτὲ μιὰ ἔξαρσι τοῦ ὄντος: ἡμπορεῖ τὸ πολύ, νὰ εἶναι μιὰ ἀπατηλὴ μέθη, μιὰ παρωδία πὸν φαίνεται νὰ ὑπάρχει ἀποκλειστικὰ σάν παράσιτο τοῦ δημιουργημένου ὄντος, σάν κάτι πὸν ξεστρατίζει πρὸς τὸ κενὸ τὴν χάρι τὴν πρωταρχικὴ τῆς δημιουργίας, πὸν μολύνει τὴν ὁμορφὴ Πλάσι με τὴν ἀρρώστεια τοῦ μηδενός.

Ἡ ἀπιστία, στὸν Δὸν Ζουάν, πὸν διαρκῶς ἀνανεώνεται, εἰσάγει στὴν ὑπαρξί του σάν μιὰ «λύσι συνχείας», κομματιάζοντάς τιν σὲ στιγμὲς ξεχωριστὲς καὶ παράλληλες, καὶ τοῦ ἀπαγορεύει, ἔτσι, τὴν ἀγάπη καὶ τὴν μετάνοια⁽⁹⁾.

(9) Πράγμα πὸν ὑπεγράμμισε ζωηρά, μέσα στὴν ἀσκητικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς Ἰσπανίας

Αὐτὸ πὸν εἶναι πραγματικὰ μεγάλο στὸν ἥρωα τοῦ Νίτσε, εἶναι ἡ ἀξίωσις τῆς δημιουργίας. Ἡ καθαρὰ, ὅμως, βιολογικὴ ἔξαρσις τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία, στὴν κατάστασι τοῦ ξεπεσμοῦ πὸν βρισκόμαστε, δὲν εἶναι ἡ πραγματικὴ ζωὴ, ἀλλὰ ἕνα κράμα ζωῆς καὶ θανάτου, εἰσάγει στὸ εἶναι του σάν μιὰ «φουσαλλίδα» ἀπὸ μηδέν καὶ τὸν κάνει νὰ περιφρονῇ καὶ νὰ σκοτώνη τοὺς ἄλλους, ὀδηγώντας τὸν ἔτσι στὴν αὐτοκαταστροφὴ.

Ὅ,τι καλὸ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει σὲ μιὰν ἐπανάστασι εἶναι τὸ σπάσιμο τῶν ἀποστεωμένων κοινωνικῶν μορφῶν πὸν παραλύουν τὸν κοινωνικὸ ὄργανισμὸ κάτω ἀπὸ τὴν ὄθησι τῶν νέων, ζωντανῶν μορφῶν. Αὐτὲς ὅμως, οἱ καινούργιες μορφές, δὲν θὰ εἶναι πραγματικὰ ζωντανὲς καὶ ἐλευθερώτριες, παρὰ ὅταν θὰ ἐνσαρκώνονται ἀπὸ ἀνθρώπους ἱκανοὺς νὰ προσφέρουν ἕνα δεῖγμα ταπεινὸ καὶ ἑστειρωμένον ἐξυπηρητήσεως καὶ ἀγάπης. Ἡ βία, λοιπὸν, καὶ ὁ θάνατος δὲν εἶναι, ἀπὸ μόνο τους, δημιουργικὲς δυνάμεις: ἐλευθερώνουν ἀπὸ μιὰ τάξι πὸν εἶναι ἤδη νεκρὴ, γὰρ νὰ σκλαβώσουν στὰ πάθη πὸν γεννιῶνται ἀπὸ τὸ χάος, περιμένοντας τὴ μοιραία ἀνατολὴ ἐνὸς Θεομυδῶρ...

Φθάνομε, ἔτσι, στὸ συμπέρασμα ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἀπορρίψωμε τὴ μάταιη ἔξαρσι τοῦ κακοῦ, προτιμώντας τὴν ταπεινὴ καθαρότητα τοῦ νὰ ὑπάρχωμε καὶ νὰ ὑπηρετοῦμε κάτω ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ τοῦ Θεοῦ, πὸν εἶναι πηγὴ κάθε ὑπάρξεως—καὶ τότε ἡ κάθε ὑπαρξις θὰ ἀποικτᾷ τοῦ Θεοῦ τὴν αἰσθησι. Ἡ ἔξαρσις τῆς ζωϊκῆς πλευρᾶς τῆς ὑπάρξεως, πὸν εἶναι ἕνα κράμα καλοῦ καὶ κακοῦ, καὶ στὴν ὁποία φέρεται με ὀρμη ἀκατάσχετη ὁ σύγχρονος πολιτισμὸς (ἀκριβῶς γιατί νοιώθει τὴ ζωὴ νὰ τοῦ ξεφεύγῃ) ἀποκαλύπτει τὸν θλιβερὸ παροξυσμὸ τοῦ μηδενός πὸν ἀφήνει τὸν ἄνθρωπο ἔξαρ-

τοῦ 16ου αἰώνα, ὁ πρῶτος πὸν ἔγραψε θεατρικὸ ἔργο ἐπάνω στὴ ζωὴ τοῦ Δὸν Ζουάν, ὁ Tirso de Molina στὸν «Burlador». Ὅταν ρωτᾷ ἡ Ἰσαβέλλα τὸν Δὸν Ζουάν: «Ποιὸς εἶσαι;», ἐκεῖνος τῆς ἀπαντᾷ: «Ποιὸς εἶμαι;—Ἔνας ἄνθρωπος δὶχως ὄνομα... Ὅνομα, ἐδῶ, γιατί ὁ Tirso de Molina εἶναι θεολόγος, σημαίνει τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξι.

θρωμένο μέσ' στο κενό που γεννά ή έλλειψις τής πληρότητας, μέσα στην στέρση αυτή τής ύπαρξης στην όποια και συνίσταται ή φύσις του κακού, παρ' όλα τού Πονηρού τὰ τεχνάσματα.

★

Σε τελευταία όμως ανάλυσι, ή πραγματικότης τού κακού πηγάζει από μιὰ «θεολογία τών προσώπων». Τò κακό χρωστᾷ τή δύναμί του, σάν «βρυκόλακα» και σάν παραδίας τού αγαθοῦ, τήν ψευδο-δημιουργική του δραστηριότητα («πίθηκος τού Θεοῦ») στη θέλησι τών προσώπων που προτιμοῦν τόν ἑαυτό τους ἀντί τού Θεοῦ. Ἡ ἀρχή τού κακοῦ βρίσκεται στην τραγωδία τής ἐλευθερίας. Ὁ Θεός δέν ἐδημιούργησε τò κακό, οὔτε τόν θάνατο· ἐδημιούργησε όμως ἄλλα ὑποκείμενα, ἔξω ἀπό τόν ἑαυτό του, ἔκτισε ὄντα προικισμένα με προσωπικότητα, δηλαδή ἐλεύθερα. Ἐλεύθερα, ἐπειδή τὰ ἀγατᾶ, και περιμένει ἀπό αὐτὰ τήν—ἀναγκαστικά ἐλεύθερη—ἀπάντησι τής ἀγάπης τους. Πρέπει λοιπόν νά νοήσωμε τήν πράξι τής δημιουργίας σάν ἐκδήλωσι παντοδυναμίας και, ταυτόχρονα, σάν περιορισμό τής παντοδυναμίας αὐτῆς. Εἶναι ή δημιουργία ἕνα εἶδος θεϊκῆς ἀποχωρήσεως, φυγῆς ἀπό τò ἄπειρο τού Παντοδυνάμου, ὁ Ὅποιος κατά κάποιον μυστήριο ἀνεξερεύνητο, κάνει τόπο στο πλάσμα Του και στην ἐλευθερία του. Εἶναι, ἀπό μιὰ ἄποψι, ή δημιουργία μιὰ θεϊκή «Κένωσις» που ταπεινώνει ἐκούσια τήν παντοδυναμία τού Θεοῦ μπροστά στην ἐλευθερία τού ἀνθρώπου. Πολλά πατερικά ἀποφθέγματα ὑπογραμμίζουν τò γεγονός ὅτι ὁ Θεός ἤμπορεῖ τὰ πάντα, ἐκτός ἀπό τò νά ἐξαναγκάσῃ τόν ἀνθρώπο νά Τόν ἀγαπήσῃ.

Αὐτή ή παράδοξι ἀδυναμία Ἐκείνου που μένει πάντα ὁ παντοδύναμος, προαναγγέλλει ἤδη τò μυστήριο τού Σταυροῦ. Τò νά φιλοτεχνῆ γι' αὐτήν φράσεις διαλεχτές, γεμάτες ἀπό ἔννοιες ἀντιφατικές, εἶναι ἕνα ἀπ' τὰ στολίδια τής ὀρθόδοξης θεολογίας. Ὁ Θεός εἶναι τόσο παντοδύναμος, που μπορεῖ νά ξεπεράσῃ αὐτή του τήν παντοδυναμία. Ἐπειδή εἶναι ἕνας Θε-

ός προσωπικός, ἕνας «Θεός ζών», εἶναι πιό ἀπέραντος ἀπό τήν ἔννοια τής παντοδυναμίας, ὅπως ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι τήν ἔννοοῦμε. Ἡ ἀληθινή παντοδυναμία Του, που δέν εἶναι ἐκείνη μιᾶς ὀρθολογιστικῆς θεολογίας, συνίσταται ἀκριβῶς εἰς τò νά θέλῃ και νά μπορῆ νά διακινδυνεύῃ, νά θέλῃ και νά μπορῆ νά αὐτοπεριορίζεται, νά θέλῃ και νά μπορῆ νά ἀγατᾶ πραγματικά, με τόν ἄπειρο σεβασμό, τήν ἄπειρη διάκρισι, τόν ἀτέλειωτο, ἴσως πόνο, ἐκείνου που περιμένει ἀπ' τόν ἀγαπημένο μιὰ ἐλεύθερη ἀπάντησι, που δέν μπορεῖ νά τόν ἐξαναγκάσῃ σ' αὐτήν παρὰ μόνο ἂν καταστρέψῃ τόν ἐλεύθερο χαρακτήρα της.

Στήν προοπτική αὐτή τοποθετεῖται ή τραγωδία τής πώσεως. Ὁ Ἀδάμ δέν εἶχε νά διαλέξῃ ἀνάμεσα στο καλό και στο κακό, ἀλλά ἀνάμεσα στον Θεό και στον ἑαυτό του. Ἡ τάξι τού Θεοῦ, ή ἀνεκτῆ ἐκ μέρους τού Θεοῦ παρουσία τού ὄφους, εἶναι ή ἀναγκαία δοκιμασία τής ἐλευθερίας γιά νά ἐνωθῆ ὁ ἀνθρώπος με τόν Θεό μέσα στην δλοκληρωμένη συνείδησι τής ἀγάπης. Δέν ἔχομε τò δικαίωμα νά ποῦμε ὅτι ὁ Θεός ἐγνώριζε τή στάσι που θά ἐτηροῦσε ὁ ἀνθρώπος. Δέν ὑπάρχει Felix culpa. Ὑπάρχει ή αὐθεντική δοκιμασία τής ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας, ή πλήρης δυνατότης γιά τόν Ἀδάμ και τήν Εῦα νά διώξουν τόν ὄφι και νά ὑπακούσουν στο Θεό με τò ξύπνημα τής ἀγάπης. Ἡ ἱστορία τού κόσμου θά ἦταν τότε διαφορετική, ὁ πρώτος Ἀδάμ θά εἶχε μεταβάλει τή γῆ σέ Παράδεισο, θά εἶχε ἐνώσει τò πλασμένο με τò «ἄπλαστο», με τόν ἀναίμακτο σταυρό τής ὑπακοῆς του. Γι' αὐτό, διαβάζοντας, με ὄλην τήν ἀπλότητα, τήν σχετική ἀφήγησι τής Γενέσεως, πρέπει νά ποῦμε ὅτι ὁ Θεός «περιμένει» τήν ἀπάντησι τού Ἀδάμ—ὅπως θά περιμένῃ τò «γένειτο!» τής Μαρίας, ὅπως περιμένει μπροστά στην πόρτα τής καρδιάς μας. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἐγκείται ή πραγματική παντοδυναμία τού ἰδιοῦ μας τού Θεοῦ: «νά βγῆ»—ἐπειδή τò θέλει—ἀπό τήν ἀπόρριψη αἰωνιότητα τής οὐσίας Του, γιά νά ἀρχίσῃ «ἐν χρόνῳ» ἕνα διάλογο στον ὁποῖο ή ἀπάντησι τού ἀνθρώπου συνωμλήτου εἶναι αὐστηρά ἀπρόβλεπτη· γιατί ὁ Θεός θέλει ή ἀπάντησι αὐτή

να ανατηδήση μέσα από την άβυσσο τῆς ἐλευθερίας.

★

Μονάχα, λοιπόν, μιὰ «θεολογία τῶν προσώπων», μιὰ θεολογία τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ διαλόγου, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διαισθανθοῦμε τὸ μυστήριο τοῦ κακοῦ. Ἡ θεολογία αὐτὴ μᾶς φαίνεται ἀχώριστη ἀπὸ τὴν πατερικὴ διάκρισι πὺν καθωρίστηκε ἀπὸ τὸν Ἄγ. Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶ ἀνάμεσα στὴν οὐσία τὴν ἀπρόσιτη τοῦ Θεοῦ καὶ τὶς ἐνέργειες μὲ τὶς ὁποῖες ἔρχεται σὲ μᾶς καὶ μᾶς γίνεται «μεθεκτός». Ἀκριβέστερα: ἀνάμεσα στὴν θεία φύσι, ἀνάμεσα στὴν ἴδια τὴν θεϊκὴ Τριάδα καὶ στὴν εὐλογητὴ θέλησί Της μὲ τὴν ὁποία δημιουργεῖ ἐλεύθερα ἐλεύθερος προσωπικότητες καὶ μπαίνει μαζί μ' αὐτὲς σὲ μιὰν ἀληθινὴ, δραματικὴ ἱστορία.

Ἄν ἐταύτιζε λοιπὸν κανεὶς ὀριστικὰ τὴ θεϊκὴ οὐσία μὲ τὴ θεϊκὴ θέλησι, θὰ ἦταν ἀνόητο νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀπλὴ ὄντοτις τοῦ Θεοῦ εἶναι δυνατόν νὰ περιμῆνη, νὰ παρακαλῆ, νὰ «μετανοῆ» ὅπως μᾶς βεβαιώνει ἡ Βίβλος. Ἐνῶ, σύμφωνα μὲ μιὰ τέτοια ἄποψι, ὁ Θεὸς δὲν μπαίνει πραγματικὰ στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου ἢ ἀμετάβλητη θέλησις Του προκαθορίζει κάθε τι πὺν γίνεται ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, καὶ ἐξελίσσονται ἔπειτα ὅλα σύμφωνα μὲ τὸ «θεϊκὸ» αὐτὸ «σχέδιο» σὸ ὁποῖο τὰ πάντα ἔχουν προβλεφθῆ, ἀκόμα καὶ οἱ ἀποφάσεις πὺν πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία. Νὰ τί εἶναι πὺν μᾶς ἀνησχεῖ, μεταξὺ ἄλλων, ἐμᾶς τοὺς ὀρθοδόξους, σὸ δόγμα τῆς Ἀμιάντου Συλλήψεως: ὁ Θεός, μᾶς λέγουν, ἐγνώριζε ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ὅτι ἡ Παρθένος θὰ δεχόταν «ἐλευθέρως» τὸν εὐαγγελισμὸν τοῦ Ἄγγελου, καὶ ἔτσι ἠμῶς, ἀπ' αὐτὴν τὴ σύλληψι Της νὰ τὴν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα. Ἐμεῖς, ὅμως, ἀκριβῶς ἐπειδὴ τονίζουμε ἰδιαίτερα τὴν θεία «παιδαγωγία» πὺν προετοιμάζει, γιὰ νὰ προσκαλέσῃ τὸν ἄνθρωπο μὲ τὶς καλύτερες δυνατὲς προϋποθέσεις, ρωτοῦμε ἀφελέστατα: ποία ἐννοια ἔχει, τότε, ἡ ἐλευθερία τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος;

Μᾶς φαίνεται στ' ἀλήθεια συμφωνότερο

πρὸς τὸ «ἀφελές» πνεῦμα τῆς Βίβλου τὸ νὰ μιλοῦμε γιὰ μιὰ πραγματικὴ ἀνάμιξι τοῦ Θεοῦ στὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ σὲ συνέπεια πρὸς τὶς ἀνθρώπινες πράξεις χωρὶς αὐτὸ νὰ ἐνέχη κάτι τὸ ταπεινωτικὸ γι' Αὐτόν, κι' ἂν ἀκόμα Τὸν φανταστοῦμε νὰ κουβεντιάζῃ πραγματικὰ μὲ τὸν ἄνθρωπο μέσα σὲ ἓνα «ῥῶρα» πὺν ἀποτελεῖ μιὰ πραγματικὴ «συνάντησι» πὺν δὲν εἶναι οὔτε ἐπικαλυμμένη οὔτε πλαισιωμένη στὴν «διαστηματικὴ» αἰωνιότητα ἐνὸς «θεϊκοῦ σχεδίου». Στὴν συνάντησι αὐτῇ, ὁ Θεὸς δὲν ξέρει τί θὰ ἀποφασίσῃ ὁ ἄνθρωπος, γιὰτί δὲν θέλει νὰ τὸ ξέρῃ, γιὰτί δὲν θὰ μπορούσε νὰ τὸ γνωρίζῃ παρὰ καταστρέφοντας τὴν ἐλευθερία πὺν θέλει γιὰ τὸν ἄνθρωπο.

Θὰ ταίριαζε, λοιπὸν, καλύτερα νὰ μιλῆ κανεὶς γιὰ ἓνα «θεϊκὸ πρόγραμμα», παρὰ γιὰ ἓνα «σχέδιο» θεϊκὸ. Γιὰ ἓνα πρόγραμμα πὺν ὁ σκοπὸς του δὲν ἀλλάζει, τὰ μέσα ὅμως ποικίλλουν ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνθρώπινες ἀποφάσεις στίς ὁποῖες δὲν παύει νὰ προσαρμόζεται ἡ «παιδαγωγία» τοῦ Θεοῦ. Ἐνῶ ἡ ἀπρόσιτη Τριαδικὴ οὐσία ξεπερνᾷ τὴν ἀντίθεσι τοῦ αἰωνίου καὶ τοῦ προσκαίρου, τοῦ μεταβλητοῦ καὶ τοῦ ἀναλλοιώτου —ἐπειδὴ βρισκεται ἔξω καὶ πέρα ἀπὸ κάθε δυνατότητα ὀρισμοῦ— τὸ θεϊκὸ πρόγραμμα ἀποτελεῖ αὐτὸ πὺν ὁ Π. Florovsky ὀνομάζει «σχετικοφανῆ αἰωνιότητα» (une éternité contingente⁽¹⁰⁾), μιὰ ζωντανὴ καὶ μεταβλητὴ πραγματικότητα, τὴν πραγματικότητα ἐνὸς Θεοῦ πὺν ἐξέρχεται κατὰ κάποιον τρόπο ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ Του, γιὰ νὰ δημιουργήσῃ, γιὰ νὰ μπῆ μὲ μιὰ πραγματικὴ «Κένωση» σὲ μιὰ σχέσι ἀληθινὰ προσωπικὴ μὲ τὸν ἄνθρωπο. Μιὰ τέτοια λοιπὸν σχέσις προϋποθέτει γιὰ τὸν ἄνθρωπο τὴ δυνατότητα νὰ ἀρνηθῆ τὸν Θεό, νὰ ἀποστῆ τοῦ Βελτίονος, ἀφήνοντας, ἔτσι, τὴν ἁμαρτία, τὸν θάνατο, τὸ κακὸ νὰ ἀπομυζήσουν τὸ αἵμα» τῆς Κτίσεως, κλέβοντας τὴν κατὰ ἔνα ποσοστὸ ἀπὸ τὸν Δημιουργὸ τῆς.

★

«Θὰ γίνετε σὰν θεοί», εἶπε ὁ ὄφις. Δὲν ἀπατᾷ ὀλοτελα τὸν ἄνθρωπο. Γιὰτί αὐτὸς

(10) Ibid. p. 73 seq.

καλείται, πράγματι στην «θέωσι». Αυτό, όμως τὸ «σάν» σημαίνει ἰσότητα πὸν περιέχει ἐναντίωσι, μὰ ἰσότητα πὸν ἀποσπᾶται σάν ἓνα εἶδος λείας ἀπὸ ἐκεῖνον πὸν ἐξεγείρεται ἐναντία στὸ Θεό. Σημαίνει, ἐδῶ, ἓνα θεὸ αὐτόνομο σὲ ἀντίθεσι πρὸς τὸν Θεό, ἓναν θεὸ πὸν θεοποιεῖ ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτοῦ, θεὸ τοῦ κόσμου τοῦ γήϊνου ἀπομονωμένου ἀπὸ τὸν Θεό. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος ἔγινε καὶ τοσεῖδωλο, ὅπως γράφει ὁ Ἄγ. Ἀνδρέας τῆς Κρήτης⁽¹¹⁾, ἓνα εἶδωλο, τοῦ ἴδιου ἑαυτοῦ του καί, χωρίζοντας τὸν ἑαυτὸν του, ἀπὸ τὸν Θεὸ πὸν εἶναι ἡ μοναδικὴ πηγὴ τῆς ζωῆς, ἐθύθισε τὴν ἴδια του τὴ φύσι καὶ ὅλο τὸ γήϊνο σύμπαν—γιὰ τὸ ὁποῖο εἶναι ὑπεύθυνος—στὴ φθορὰ καὶ στὸ θάνατο. Τὸ κακό, ἔτσι, ἐκδηλώνεται—γιὰ νὰ μεταχειριστοῦμε μὴ βαθυστοχάστη πατερικὴ ἔκφρασι—σάν μὴ κατὰστασις φυσικὴ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, σάν μὴ κατὰστασις τοῦ κόσμου πὸν ὁ ἄνθρωπος ἔκλεισε στὴν θεϊκὴ πληρότητα, πὸν τὸν ἔκλεψε κατὰ κάποιον τρόπο ἀπὸ τὸν Δημιουργό του. Ἡ θεϊκὴ ἐνέργεια ἐξακολουθεῖ, βέβαια, νὰ διατηρῆ στὴν ὑπαρξί τὸ σύμπαν αὐτό, ὅμως, κατὰ κάποιον τρόπο, «ἐκ τῶν ἔξω». Ὁ Θεὸς δὲν μπορεῖ νὰ διαποτίσῃ «ἐκ τῶν ἔνδον» τὰ λογικὰ ὄντα καὶ τὰ πράγματα, γιατί τὸ ἐνδόμυχο αὐτὸ ξεπήδημα τῆς χάριτος δὲν μπορεῖ κατ' ἀρχὴν νὰ πραγματοποιηθῆ παρὰ διὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ μέσα στὸν ἄνθρωπο, γιατί αὐτὸς εἶναι τὸ κεντρικὸ, τὸ ἐνσυνείδητο πλάσμα αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Ξέρουμε ὅμως ὅτι ὁ ἄνθρωπος, μὲ τὸ νὰ ἀποστραφῆ ἀπὸ τὸν Θεό, κάθε ἄλλο παρὰ κυρίαρχος τοῦ κόσμου ἔγινε. Κατάντησε, ἀντίθετα, δοῦλος τοῦ Πονηροῦ. Ἡ πτώσις, τῆς ὁποίας ἡ Ὀρθοδοξία ὑπογραμμίζει τὴν «κοσμικὴ» ἐπίδρασι, ἐπέτρψε τὴν κυριάρχησι τοῦ δημιουργημένου κόσμου ἀπὸ τὸν «Ἀρχοντα τοῦ κόσμου τούτου», τὸν «θεὸ τοῦ κόσμου αὐτοῦ» ὅπως τὸν ἀποκαλεῖ ὁ Ἄπ. Παῦλος⁽¹²⁾.

Δὲν πρέπει ἐξ ἄλλου νὰ ξεχνοῦμε ὅτι τὸ κακό ἔχει τὴν ἀφετηρία τὸν στοὺς ἀγγελικὸς κόσμους. Δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν ὕλη, ἀπὸ τὴν φύσι τῆ σωματικῆ, ἀπὸ τὸν σκοτεινὸ, τὸν γόνιμο, «μαστοσεῖδῃ» πόλο τῆς ζωῆς: τὰ ἀγαθὰ σκοτάδια τῆς ἀρχῆς⁽¹³⁾. Παρὰ ὠρισμένες διύστικες μολύνσεις πὸν παρατηροῦνται στὸν κόσμο τῶν ἀσκητῶν, οἱ πλατωνικότεροι ἀπὸ τοὺς χριστιανὸς συγγραφεῖς δὲν ἔπαυσαν νὰ μεγαλύνουν τὸ σῶμα σάν «ναὸ τοῦ Ἄγ. Πνεύματος». «Ὁ δημιουργὸς τῶν μελῶν εἶναι ἀληθινὰ σοφός, γράφει ὁ Ἄγ. Κύριλλος τῶν Ἱεροσολύμων. Ποιὸς ἐτόιμασε τὸν μητρικὸ κόλπο γιὰ τοῦ παιδιοῦ τὴ γέννησι; Καὶ μόλις τὸ παιδί γεννηθῆ, ποιὸς μεταβάλλει γι' αὐτὸ τὰ μητρικὰ σπλάγγχνα σὲ βρῦσες ἀπὸ γάλα;...»⁽¹⁴⁾.

Ἀσφαλῶς, ἡ σωματικὴ φύσις τοῦ κόσμου εἶναι μολυσμένη ἀπ' τὸ κακό, αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι παρὰ μὴ συνέπεια τὸ κακό ἔχει τὴν ἀρχὴ του στὴν ἀνταρσία τοῦ ἀνωτέρου ἀπ' τοὺς Ἀγγέλους, τοῦ Ἐωσφόρου. Πνευματικὴ ἀλαζονεία τοῦ «φορέως τοῦ φωτός», γιὰ νὰ γίνῃ ὁ ἴδιος, ὄχι μόνο φορέως, ἀλλὰ πηγὴ του σφετερισμένη. Ἴσως, ἀκόμη βαθύτερα, ἂν πιστέψουμε κάποιες ἐβραιο-χριστιανικὲς παραδόσεις (πὸν παρέλαβε, καὶ ἐτροποποίησε τὸ Ἰσλάμ), διαστροφή τῆς ἀγάτης. Ἀπὸ ἀγάτη πρὸς τὸν Θεό, ἡ μᾶλλον, ἀπὸ ἀγάτη πρὸς τὴν ἰδέα πὸν εἶχε σχηματίσει γιὰ τὴν θεία καθαρότητα καὶ παντοδυναμία, δὲν μπόρσσε νὰ δεχθῆ τὸ σχέδιο πὸν εἶχε ὁ Θεὸς νὰ δημιουργήσῃ τὸν ἄνθρωπο, γιὰ νὰ ἐνωθῆ μὲ αὐτὸν καὶ νὰ τὸν θεοποιήσῃ. «Ὁ Θεὸς ἔκτισε τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθοραία, κατ' εἰκόνα τῆς θείας ἰδιότητος ἐποίησεν αὐτόν· φθόνῳ δὲ διαβόλου, θάνατος εἰσηλθεν εἰς τὸν κόσμον»⁽¹⁵⁾. Πραγματικά, φαίνεται ὅτι στὴ ρίζα τοῦ κακοῦ, δηλαδὴ τῆς ἁμαρτίας, ὑπάρχει ἓνας ταυτισμὸς τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ ἀ-

(11) Στὸν «Μεγάλο Κανόνα τῆς Μετανοίας» του.

(12) Β'. Κορινθ. Δ', 4. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ παραπέμψουμε τοὺς ἀναγνώστας μας στὶς ὠραίες ἀναλύσεις τοῦ P. Louis Bouyer, εἰδικότερα στὰ ἔργα: «Le

problème du mal dans le christianisme antique», Dieu vivant, No 6, p. p. 17-42, καὶ «Cosmologie et démonologie dans le christianisme antique», appendice A à la «Vie de S. Antoine», Abbaye Saint-Wandrille 1950, p. p. 181-219.

(13) Γεν. Α', 2.

(14) Cat. 9, 15.

(15) Σοφία Σολομώντος, Β', 23-24.

πολύτου. Τὸ ἐγώ, λέγουν οἱ ἀσκητές, μιλώντας γιὰ τὸ «ἡμεῖς»—καὶ θὰ μπορούσε νὰ πῆ κανεὶς ὅτι Ὁ Ἐωσφόρος εἶναι ὁλόκληρος «ἡμεῖς»—εἶναι ὁ «τόπος τοῦ Θεοῦ» ἕνα φῶς, ἢ μᾶλλον, μιὰ διαφάνεια ποὺ δημιουργεῖται, ποὺ πηγάζει δηλαδὴ ἀκατάπαυστα ἀπὸ κάποιον Ἄλλον—προωρισμένη νὰ δεχθῆ αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸν Ἄλλο, ποὺ ἔρχεται πρὸς αὐτὸν σὰν τὸ φῶς τὸ Ἄκτιστο. Τὸ πρωταρχικὸ, ἑωσφορικὸ ἁμάρτημα, δὲν θὰ πρέπει νὰ ἦταν ἡ προσπάθεια ταυτισμοῦ τοῦ «τόπου τοῦ Θεοῦ» μὲ τὸν Θεὸ τὸν ἴδιο, τῆς πλασμένης διαφανείας μὲ τὸ Φῶς τὸ ἄκτιστο ποὺ τὴν διαποτίζει;

Ἡ ἀγάπη, ὅμως, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ζωτικὴ δύναμι τῆς πλασμένης φύσεως, δὲν μπορεῖ νὰ ἰκανοποιηθῆ παρὰ μόνο μὲ τὸ Ἄπειρο ποὺ τὴν διεγείρει καὶ τὴν προκαλεῖ. Ἔτσι ψεύτικα ποὺ εἶναι προσηλωμένο ἐπάνω στὸ δημιουργήμα, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ τὸ καταστρέψῃ. Τὸ ἑωσφορικὸ ἐγὼ θέλει νὰ ἀπορροφήσῃ τὸ σύμπαν, σὰν νὰ ἦταν ἡ μοναδικὴ πηγὴ τοῦ, ἢ κτίσις ὅμως ὁλόκληρη δὲν μπορεῖ νὰ χορηγήσῃ τὴ δύναμη τοῦ ἀπολύτου γιατί δὲν εἶναι ἡ ἴδια ἀπόλυτη, ἀλλὰ περιορίζεται ἀπὸ τὰ ὄντολογικὰ ὅρια τῆς κτισμένης φύσεως. Καὶ ἔτσι, ἡ ἀγάπη τοῦ πεπερασμένου ὄντος ποὺ εἶναι ἀπεριοριστὴ καὶ σ' αὐτὸ ἀκόμα τὸ πνευματικὸ κορυφώμα τῆς (Ἐωσφόρος) καὶ στὴν ὁλοκληρώσι τῆς («θεὸς τοῦ κόσμου τούτου») —γιατί εἶναι πλασμένο γιὰ νὰ ἐνωθῆ μὲ τὸ Ἄπεριόριστο—καταλήγει ἀναγκαστικὰ στὸ μῖσος τοῦ ὄντος, στὸ μῖσος τοῦ ἐγώ. Ἡ ἔξω ἀπὸ τὸν Θεὸ σύμπτωσης τοῦ ἐγώ καὶ τοῦ ἀπολύτου δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ παρὰ στὸ μηδέν—σ' ἕνα μηδὲν μαγχανιστικὸ καὶ ἀπίθανο ποὺ θὰ ἔπαυε κανεὶς νὰ γίνεται δεκτὸς ἀπὸ ἕναν Ἄλλο—ποὺ μέσα σὲ μιὰν ὁλοκληρωτικὴν κατάργησι, ἢ διαφάνεια τοῦ «ἡμεῖς» δὲν θὰ καθρέφτιζε παρὰ μονάχα τὸν ἑαυτὸ του.

Ἔτσι, ἡ διεστραμμένη ἀγάπη τοῦ Ἐωσφόρου, γίνεται ἰλιγγιώδης πόθος νὰ καταστρέψῃ τὸν ἑαυτὸ του σὰν δημιουργήμα, καταστρέφοντας παντοῦ τὴν ἐξάρτησι τοῦ πλάσματος ἀπὸ τὸν Δημιουργό του, προσπαθώντας νὰ ἐκμηδενίσῃ τὸ θεϊκὸ σχέδιο, νὰ παραμορφώσῃ τὴν Κτίσι σφετεριζόμενος αὐτὴν γιὰ νὰ τὴν ἐξουθενώσῃ. Ἡ, μᾶλ-

λον, ἐπειδὴ αὐτὴ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐκμηδενισθῆ, νὰ τῆς ἀλλάξῃ τὴν ὄψι, νὰ σπλώσῃ τὴν θεϊκὴ εἰκόνα, νὰ τὴν τραβήξῃ ὄλο καὶ περισσότερο πρὸς τὸ βασίλειο τῆς «ἀνομιότητος».

Καθὼς οἱ πιστοὶ Ἄγγελοι κλείνουν ὀριστικὰ τὸν οὐρανὸν στοὺς πεπτωκότες, ἀπομένει πιά ὁ κόσμος ὁ γήινος ποὺ ὁ Ἄδὰμ παρέδωσε τὰ κλειδιά του στὸν Πονηρὸ γιὰ νὰ σπείρῃ ἐκεῖ τὶς καταστροφές του. Τὸν Πονηρὸ, ποὺ προσπαθεῖ νὰ ἀντιστρέψῃ τὴν Κτίσι σὲ ἕνα εἶδος ἀντι-δημιουργίας ποὺ νὰ ὑφίσταται ἀπομυζώντας τὸ αἷμα τῆς πρώτης, ἐκμεταλλευομένη τὴν ἐλευθερία τῶν πλάσμάτων. Πού, σὰν ἀγάπη διεστραμμένη, εἶναι ὁ μεγάλος διαστροφεὺς τῆς ἀγάπης, μεταμορφώνοντας σὲ πάθος τὴ δύναμη τῆς ἀγάπης ποὺ συνιστᾷ τὸ ἀκατάλυτο κίνητρο τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ποὺ κατευθύνει τὴν δύναμη αὐτὴ τῆς λατρείας πρὸς τὰ πεπερασμένα πράγματα ποὺ τὴν ἀπογοητεύουν, γιὰ νὰ τὰ καταστρέψῃ καὶ αὐτὴ μὲ τὴ σειρά τῆς. Πολλαπλασιάζοντας, ἔτσι τὰ εἶδωλα, καὶ προσπαθώντας νὰ ἀπογυμνώσῃ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἴδια του προσωπικότητα, ἀφοῦ ἡ προσωπικότης αὐτὴ εἶναι ἡ ἴδια τοῦ Θεοῦ ἢ εἰκόνα. Ἔτσι, ὁ ἀπογοητευμένος ἄνθρωπος γίνεται παίγνιο τῆς «κοσμικῆς» ἐνεργείας τὴν στιγμὴ ἀκριβῶς ποὺ νομίζει ὅτι κυριαρχεῖ ἐπάνω τῆς καὶ, ἀκόμα χειρότερο, καταντᾷ, σὲ ἕνα εἶδος ὑψηλῆς ἀσκήσεως, αἰχμάλωτος τοῦ μοναχικοῦ καὶ ἀτέραντου χρυστάλλου τοῦ ἴδιου τοῦ ἐγώ του. Ἔτσι καταρτίζεται «ὁ κόσμος οὗτος», σὰν κολοσοῖο παρὰσιτο τοῦ κόσμου τῆς δημιουργίας.

Ἐννοοῦμε, τώρα, τὸν λόγο τοῦ Χριστοῦ γιὰ τὸν «πατέρα τοῦ ψεύδους» καὶ τὸν «ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνον». Ψεῦδος εἶναι τὸ νὰ προτιμᾷ κανεὶς τὸ ἰδικὸ του «μηδέν» ἀπὸ τὴν Ἀλήθεια, ποὺ εἶναι ὁ Θεὸς ὁ ἴδιος. Ἀνθρωποκτονία, εἶναι ἡ παρεῖσαξις τοῦ θανάτου γιὰτὶ «ὁ μισθὸς τῆς ἁμαρτίας θάνατος». Ὅχι καταστροφή τῆς πλασμένης φύσεως—γιατί ὁ Θεὸς εἶναι πιστός—ἀλλὰ ἢ ἐναντία πρὸς τὴν φύσιν τῆς κατάστασις—ὄχι τὸ μηδέν, ἀλλὰ τὸ τερατώδες.

(Συνεχίζεται)

Olivier Clément

(Ἀπόδοσις Ἀρχμ. Πολέμη).

«ΧΟΡΕΥΕΤΩ Η ΦΥΣΙΣ»

Ὁ Χριστιανισμὸς ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν φύσιν; Ἡ θεολογία ἀσχολεῖται μὲ αὐτὴν ἢ τὴν ἀφίνει ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς ἐρεῦνης τῆς;

Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ὑπάρχει καὶ εἶναι παλαιόν. Διάφοροι ὑπερβολαί ἐκ μέρους ὀρισμένων χριστιανῶν ποὺ εἶχαν ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν ἐδημιούργησαν κατὰ καιροὺς ποικίλας παρανοήσεις καὶ συντετέλεσαν, ὥστε τὸ πρόβλημα ἐνίσταται νὰ ὀξύνεται. Καὶ ὅμως ὁ ἀληθινὸς Χριστιανισμὸς ἔχει τόσα νὰ μᾶς εἴπῃ διὰ τὴν φύσιν! Τὴν ἔχει μέσα εἰς τοὺς κόλπους του. Τὴν αἰσθάνεται, τὴν ζῆ, συμπάσχει καὶ συγκαίρει μὲ αὐτήν. Ἡ ἱστορία τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς λυτρώσεως, ποὺ ἀρχίζει μέσα εἰς τὸν κῆπον τῆς Ἐδέμ καὶ κορυφῶται εἰς τὸν κῆπον τῆς Γεθσημανῆ καὶ εἰς τὸν κῆπον τῆς ἀναστάσεως, ὅπου ὁ Ἄναστασις ἐνεφανίσθη ὡς κηπουρὸς εἰς τὴν Μαριάν τὴν Μαγδαληνήν, εἶναι συναδελφωμένη τρόπον τινὰ μὲ τὴν ὕλικὴν κτίσιν.

Ἐκεῖνος ποὺ μᾶς δίδει τὸ κλειδί διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ μεγάλου μυστηρίου τῆς φύσεως εἶναι ὁ θεόπνευστος Ἀπόστολος τῆς Καίης Διάθηκῆς. Ὄταν θεμελιώσῃ τὴν μεγαλειώδη ἐν Χριστῷ κοσμοθεωρίαν ὁ Παῦλος καὶ ὅταν ὑψώνεται εἰς τὰ τρισμέγιστα ὑψηλὰ τῆς θεότητος, δὲν λησμονεῖ τὸ κεφάλαιον τῆς ὕλικῆς δημιουργίας. Μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν διαλεκτικὴν του μᾶς δίδει εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν του μίαν κλασικὴν διατύπωσιν τοῦ προβλήματος τῆς φύσεως. Μακρὰν ἀπὸ τὴν ἀνεδαφικὴν ἀπλοϊκότητα τῶν αἰσιοδόξων φυσιοκρατῶν ἔρχεται νὰ δεῖξῃ τὴν βαθύτητα καὶ τραγικότητα τοῦ θέματος. Ἴδου τὰ ἀλλεπάλληλα στάδια αὐτῆς τῆς διαλεκτικῆς πορείας. Ἡ φύσις, ὡς δημιουργία τοῦ Θεοῦ, ὀδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ νὰ διῶδῃ τὸν ἀόρατον Κτίστην (Ῥωμ. Α' 20). Ἀλλ' ὁ

Παῦλος δὲν ἀρκεῖται εἰς αὐτὴν τὴν κάπως γνωστὴν καὶ συνήθη διαπίστωσιν. Εἰς τὴν συνέχειαν βλέπει τὴν φύσιν συμπάσχουσαν εἰς τὸ δράμα τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου. «Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη». Ὑπεδουλώθη καὶ αὐτὴ εἰς τὸν θάνατον καὶ τὴν φθοράν. Τοιοῦτοτρόπως «πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν». Καὶ ἡ προσωποποίησις συνεχίζεται διαλεκτικῶς—μία προσωποποίησις ὄχι λογοτεχνική, ἀλλὰ ποὺ ἀποτελεῖ θρησκευτικὴν πίστιν. Ἡ φύσις μέσα εἰς τὸν πόνον τῆς καὶ τὰς ὀδύνας ἀπεκδέχεται καὶ περιμένει μὲ σφοδρὸν πόθον τὴν ἐνδοξον φανέρωσιν τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. «Ἡ γὰρ ἀποκαταδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν νῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται». Καὶ ἡ μεγάλη ἐλπίς καὶ προσδοκία εἶναι «ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ» (1).

★

Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ σχολιάσῃ κανεὶς καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ βαθυστόχαστον αὐτὸ κείμενον, ποὺ περικλείει εἰς ὀλίγους λιτοὺς στίχους μίαν δλόκληρον φιλοσοφίαν τῆς φύσεως. Ὡς ἓνα μικρὸν σχόλιον ἡμπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ μία περικοπὴ τοῦ Συμεὸν τοῦ Νέου Θεολόγου. Ὁ ἅγιος αὐτὸς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος μὲ τὴν σοφὴν ἀπλοϊκότητά του βλέπει ὡς ἔξῃς τὸν κλονισμὸν τῆς ἁρμονίας καὶ συνεργασίας μὲ τὴν φύσιν ποὺ ἐπῆλθε μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἁμαρτήσαντος ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

«Ὅλα τὰ δημιουργήματα ὅταν εἶδαν ὅτι ὁ Ἀδὰμ ἀπεπέμπετο ἀπὸ τοῦ παραδείσου, δὲν ἠθέλησαν πλέον νὰ ὑποτάσσωνται εἰς αὐτόν, οὔτε ἡ σελήνη, οὔτε οἱ ἄλλοι ἀστέρες δὲν ἠθέλησαν πλέον νὰ φαίνωνται, αἰ

(1) Πρὸς Ῥωμαίους κεφ. η' στ. 19-22.

πηγαί ἠρνήθησαν νὰ ἀναβρῦουν τὸ ὕδωρ των, οἱ ποταμοὶ νὰ ἀκολουθοῦν τὸν ροῦν των, ὁ ἀὴρ ἐσκέπτετο νὰ μὴ πνέῃ πλέον διὰ νὰ μὴ δώσῃ εἰς τὸν ἀμαρτωλὸν Ἀδὰμ τὴν δυνατότητα νὰ ἀναπνεύσῃ. Ὅταν τὰ ζῶα καὶ ὅλα τὰ τετράποδα τῆς γῆς εἶδαν ὅτι ὁ Ἀδὰμ εἶχε χάσει τὴν πρώτην στολήν τῆς δόξης του, ἤρχισαν νὰ τὸν περιφρονοῦν καὶ ὅλα ἦσαν ἔτοιμα νὰ ἐφορμήσουν κατ' αὐτοῦ. Ὁ οὐρανὸς ἔτοιμάσθη νὰ πέσῃ ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἡ γῆ δὲν ἠθέλησε πλέον νὰ τὸν βαστάξῃ. Ἀλλὰ τί ἔκαμεν ὁ Θεός, ὁ δημιουργὸς ὅλων τῶν πραγμάτων, ὁ δημιουργὸς τοῦ ἀνθρώπου; Διὰ τῆς δημιουργικῆς Του δυνατέως τὰ συνεκράτησε καὶ ἐν τῇ εὐσπλαχνίᾳ Του καὶ τῇ ἀγαθότητι Του δὲν ἀφῆκε τὰ στοιχεῖα νὰ ἐξαπολυθοῦν εὐθὺς ἀμέσως ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου, διέταξεν ἵνα ἡ δημιουργία παραμείνῃ ὑποτεταγμένη εἰς τὸν Ἀδὰμ, καὶ γενομένη φθαρτὴ νὰ ὑπηρετῇ τὸν φθαρτὸν ἄνθρωπον διὰ τὸν ὁποῖον εἶχε δημιουργηθῆ. Ἐν τούτοις, ὅταν ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀναγεννηθῆ καὶ θὰ καταστῇ πνευματικὸς, ἀφθαρτος, ἀθάνατος, ἡ δημιουργία, ἡ ὑποταχθεῖσα εἰς τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, θὰ ἀπελευθερωθῆ ἐκ τοῦ ἔργου τούτου, θὰ ἀναγεννηθῆ ἐπίσης, καὶ θὰ καταστῇ ἐξ ἑσῶς ἀφθαρτος καὶ τρόπον τινὰ πνευματικῆ»⁽²⁾.

Ἐὰν ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Δημιουργὸν ἔφερε μίαν ἀπομάκρυνσιν καὶ ἀπὸ τὴν δημιουργίαν, ἡ ἀπολύτρωσις καὶ ἡ καταλλαγὴ ἐν Χριστῷ σημειώνει μίαν νέαν ἐποχὴν εἰς τὰς σχέσεις καὶ μετὰ τὴν φύσιν. Εἰς τὰς ἐποχὰς πὸν ὑπετάσσετο ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν φύσιν ἢ ἡ φύσις εἰς τὸν ἄνθρωπον, πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ μία ἐποχὴ κατανοήσεως καὶ προσεγγίσεως τῆς φύσεως, τονίζει ὁ Μπερντιάγιεφ⁽³⁾. Ἡ ἐποχὴ τῆς Κ. Διαθήκης ἀποδέλει εἰς τὸν ἐξαγιασμὸν καὶ τὴν μεταμόρφωσιν δλοκλήρου τῆς κτίσεως. Αὐτὸ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ θαυμασιώτερα ἔργα τοῦ νέου ἐν Χριστῷ ἀνθρώπου.

Μὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα, ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, καὶ ὁ Olivier Clément, ὀρθόδοξος καθηγητὴς εἰς τὸ Παρίσι, τονίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ ὑπόστασις τοῦ κόσμου, ἡ ἐκσυνειδητος καὶ προσωπικὴ του ἔκφρασις· αὐτὸς δίδει νόημα εἰς τὰ πράγματα καὶ ὀφείλει νὰ τὰ μεταμορφώσῃ. Ὑποδουλωθεῖσα ἡ δημιουργία εἰς τὴν ἀταξίαν καὶ τὸν θάνατον διὰ τῆς ἰδικῆς μας πτώσεως, περιμένει ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον πὸν ἔγινε κατὰ χάριν υἱὸς Θεοῦ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τὴν δόξαν. Εἴμεθα ὑπεύθυνοι διὰ τὸν κόσμον μέχρι τὸ τελευταῖο χορταράκι. Εἴμεθα ὁ «λόγος» διὰ τοῦ ὁποῖου ἐκφράζεται ἡ κτίσις καὶ ἀπευθύνεται εἰς τὸν Θεόν: ἀπὸ ἡμᾶς ἐξαρτᾶται ἐὰν θὰ βλασφημῆ ἢ θὰ προσεύχεται.

Καὶ συνεχίζει ὁ Clément: Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ φύσις παρ' ὅλα αὐτὰ εἶναι μία ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ. Ἡ πανταχοῦ παρούσα δόξα τοῦ Θεοῦ, ἡ φλογίνη ἐνέργειά Του περιλούει τὸν κόσμον, εἰς κάθε πρᾶγμα ὑπάρχει μία θεϊκὴ ἰδέα, ἓνας λόγος πὸν μᾶς ἀπευθύνεται. Ἡ φύσις εἶναι μία δευτέρα Βίβλος. Οἱ ἀγροὶ εἶναι ἤδη λευκοί, ἔτοιμοι διὰ τὸν θερισμὸν—λέγει ὁ Ὠριγένης—ὅταν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ εὐρίσκειται ἐκεῖ ἀνοίγων καὶ φωτίζων ὅλους τοὺς ἀγρούς τῆς Γραφῆς, ἡ ὁποία εἶναι γεμάτη ἀπὸ τὴν παρουσίαν Του. Ἴσως ἐπίσης ὅλα τὰ πράγματα εἶναι ἀγροὶ ὄρμιμοι, ἔτοιμοι διὰ τὸν θερισμὸν, δι' ἐκείνους πὸν ὑψώνουν τὰ μάτια. Εἰς αὐτοὺς ἀποκαλύπτεται ὁ λόγος τοῦ κάθε πράγματος. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν, καταλήγει ὁ Clément, τὸ σύμπαν βοηθεῖ τὸν ἄνθρωπον καὶ ὁ ἄνθρωπος βοηθεῖ τὸ σύμπαν. Τὰ κτίσματα βοηθοῦν τὸν ἄνθρωπον νὰ προσεύχεται καὶ ὁ ἄνθρωπος τὰ κτίσματα. Ὁ ἐξαγνισμένος ἄνθρωπος πὸν δὲν βλέπει τὴν κτίσιν μὲ πονηρὰν ἐπιθυμίαν, ὡς ἀντικείμενον τῆς δυνάμεώς του ἢ τῆς ἀπολαύσεώς του, διαισθάνεται τὴν μυστικὴν μουσικὴν τῆς καὶ σὰν ἱερεὺς συγκεντρώνει τοὺς «λόγους» τῶν δημιουργημάτων διὰ νὰ τοὺς προσφέρει εἰς τὸν Δημιουργόν. «Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν Σοὶ προσφέρωμεν...»⁽⁴⁾.

Πολὺ ὠραία συνέλαβε τὸν βαθὺν συμβο-

(2) Παρὰ Ν. Μπερντιάγιεφ: «Πνεῦμα καὶ ἐλευθερία», ἑλλην. μετάφρασις Μητροπολίτου Σάμου Εἰρηναίου, Ἀθήναι 1952.

(3) Ἐνθα ἀνωτέρω, σελ. 239.

(4) «L' homme dans le monde», Verbum Caro No 45, 1958.

λισμὸν τῶν φυσικῶν δημιουργημάτων (γῆς, ἡλίου, ἀστρων, φυτῶν, ζώων, ὄντων) καὶ ἕνας ἄλλος ὀρθόδοξος στοχαστής, ὁ ἀείμνηστος μητροπολίτης Ἀχρίδος Νικόλαος Βελιμίροβιτς. Μόνον ὁ χριστιανός, λέγει, αἰσθάνεται τὸ μήνυμα τῆς φύσεως. Διὰ τὸν ὕλιστήν, ὅπως καὶ διὰ τὸν εἰδωλολάτρη καὶ διὰ τὸν μηδενιστήν, ἡ φύσις εἶναι κινέζικη γραφή. Διὰ τὸν χριστιανὸν τὰ κτίσματα εἶναι ὡς τὰ φωτεινὰ σημεῖα τῆς τροχαίας εἰς τὸν δρόμον τῆς ζωῆς, εἶναι ἀποκαλυπτικά σύμβολα. Ὁδηγὸς μέσα εἰς τὸ δάσος αὐτὸ τῶν συμβόλων εἶναι ὁ Θεός⁽⁵⁾.

Αὐτὴν τὴν συνεργασίαν ἀνθρώπου καὶ φύσεως, αὐτὴν τὴν συναδέλφωσιν θρησκείας καὶ δημιουργίας τὴν συναντῶμεν εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς θεολογικῆς παραδόσεως καὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς πράξεως. Ὁλοφάνερα φαίνεται αὐτὸ εἰς τὴν λειτουργίαν. Ἐνῶ ἡ λειτουργία εἶναι κάτι θεῖον καὶ ἱερὸν καὶ πνευματικόν, ἐν τούτοις δὲν λησμονεῖ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ζήτησιν ἀπὸ τὸν Θεὸν τὴν ἐγκρασίαν τῶν ἁέρων, τὴν εὐφορίαν τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ καιροὺς εἰρηνικούς. «Ὁχι μόνον ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, ἀλλὰ καὶ ὁ Μ. Βασίλειος εἰς τὴν λειτουργίαν του εὐχεται ὑπὲρ τῆς φύσεως: «Εὐκράτους καὶ ἐπωφελεῖς τοὺς ἀέρας ἡμῖν χάρισαι, ὄμβρους εἰρηνικούς τῇ γῇ πρὸς καρποφορίαν δώρισαι». Καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Αἰγυπτιακὴν λειτουργίαν τοῦ Ἀγ. Μάρκου διαβάζομεν: «Εὐφρανον καὶ ἀνακαίνισον τὴν ἀναβάσει αὐτῶν (τῶν ποταμῶν ὑδάτων) τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, τοὺς αὐλακας μέθυσον, πλήθυνον τὰ γεννήματα αὐτῆς». Ἡ λειτουργία δὲν ἀρκεῖται μόνον εἰς δεήσεις ὑπὲρ τῶν στοιχείων τῆς φύσεως, ἀλλὰ δέχεται τὴν συμμετοχὴν τῶν στοιχείων αὐτῶν μέσα εἰς τὸ τελεουργικόν της, διὰ τὰ ἐξαγίαση καὶ τὰ προσφέρει ὡς θυσίαν εἰς τὸν Κύριον. Ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος, τὸ λιβάνι καὶ τὸ κερὶ, τὰ βῆλα καὶ τὰ βασιλικά, ὅ,τι ὠραῖον παρέχει ἡ δημιουργία, προσφέρονται κατὰ τὴν λειτουργίαν διὰ τὴν ζωντανὴν καὶ ὠλοκληρωμένην

λατρείαν τοῦ Δημιουργοῦ⁽⁶⁾.

Ἐὰν εἰς κάθε λειτουργίαν συνάπτεται καὶ μία δέσις διὰ τὴν κτίσιν, εἰς κάθε ἐσπερινὴν ἀκολουθίαν ἔχομεν καὶ ἕνα ὕμνον πρὸς αὐτήν. Ὁ ψαλμὸς 103, μὲ τὸν ὁποῖον ἀρχίζει κάθε ἐσπερινός, ἀποτελεῖ μίαν πανοραματικὴν ἐπισκόπησιν ὅλης τῆς δημιουργίας καὶ συγχρόνως ἕνα ὑπέροχον δοξολόγημα ποῦ περιλαμβάνει τὰ στρουθία καὶ τοὺς ἐρωδιούς καὶ τὰς ἐλάφους.

Τὴν ἰδίαν συναδέλφωσιν μὲ τὴν φύσιν παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὴν ἑορταστικὴν ὑμνολογίαν τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἰδίως ὁ δεσποτικὸς κύκλος ποῦ ἀναφέρεται εἰς τὸν Δεσπότην Χριστόν, εἶναι στενὰ συνκρασμένος μὲ τὸ φυσικὸν περιβάλλον. Ὁ ἱερὸς ὕμνωδὸς κάθε τόσον καλεῖ τὴν φύσιν νὰ συμμετάσχη εἰς τὰς ἱερὰς ἑορτάς. «Εὐφραίνεσθω ἡ κτίσις, χορευέτω ἡ φύσις!» ἀκούμε εἰς τὸ Δοξαστικὸν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. «Σκιρτήσατε τὰ ὄρη Χριστοῦ γεννηθέντος!» εἰς τὴν ὑμνολογίαν τῶν Χριστουγέννων. «Ρανάτωσαν ὕδωρ νεφέλαι!» ψάλλομεν καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ὑπαπαντῆς. «Νῦν πάντα πεπλήρωται φωτὸς οὐρανός τε καὶ γῆ καὶ τὰ καταχθόνια. Ἐορταζέτω γοῦν πᾶσα κτίσις τὴν ἔγερσιν Χριστοῦ, ἐν ἧ ἑστερέωται, ψάλλει τὸ μεγαλειώδες τροπᾶριον τοῦ κανόνος τῆς Ἀναστάσεως. «Εὐφραίνεσθω τὰ οὐράνια, ἀγαλλιάσθω τὰ ἐπίγεια», ψάλλομεν καὶ κατὰ τὰς Κυριακάς. «Πᾶσα ἡ κτίσις ἠλλοιοῦτο φόβῳ...» ἀντηχεῖ ὁ θρήνος τῆς Μεγ. Παρασκευῆς. Καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Σταυροῦ ἀκούεται τὸ χαρμόσυνον θούριον: «Ἀγαλλέσθω τὰ δρυμοῦ ξύλα σύμπαντα». Ὅλα αὐτὰ καὶ πολλὰ ἄλλα ἐπαληθεύουν τὴν διαπίστωσιν τοῦ Γερμανοῦ καθηγητοῦ Ernst Benz, ὅτι «ἐνῶ εἰς τὴν Δύσιν εἶναι παρημελημένη ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία τῆς φύσεως, ἀντιθέτως εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἶναι ἀνεπτυγμένη ἡ χριστιανικὴ κοσμολογία καὶ φιλοσοφία τῆς φύσεως»⁽⁷⁾.

(6) «Ζωή», σελ. 44-52-67, 1959.

(7) Παρὰ Ε. Θεοδώρου: Ἡ μορφωτικὴ ἀξία τοῦ ἰσχύοντος Τριφθίου, Ἀθήναι 1958, σελ. 94. Καὶ ὁ δυτικὸς θεολόγος J. Caspar θεωρεῖ ὡς κύριον γνώρισμα τῆς ὀρθοδόξου λατρείας τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ κόσμου:

(5) The Universe as Symbols and Signs, Pittsburgh, Penn. 1950.

Ἀπὸ τὰς ἄλλας ἀκολουθίας τῆς Ἐκκλησίας μας εἶναι ἀδύνατον νὰ συλλέξῃ κανεὶς ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὴν φύσιν. Ἄρκει νὰ ἀναφωρῶμεν ὅτι ὑπάρχουν εἰδικαὶ εὐχαὶ τοῦ Εὐχολογίου εἰς χωράφια, κήπους, ἀμπελῶνας, ἐπὶ εὐλογίῃσι σπόρου, οἴνου, ἄλωνος, ποιμνῆς, σίτου, ἄλατος, μετάξης, εἰς φύτευμα ἀμπελῶνος, εἰς μετάληψιν σταφυλῆς, ἐπὶ τρυγῆς ἀμπέλου, ἐπὶ ὀρύξει φρεάτος, ἐπὶ τῶν προσφερόντων ἀπαρχὰς ὀπώρας κλπ. Εἰς ὅλον αὐτὸν τὸν λειτουργικὸν πλοῦτον μένει κανεὶς ἐκκλητικὸς ἐμπρὸς εἰς τὴν διεύδουσι τῆς θρησκείας εἰς ὅλα τὰ θέματα πού σχετίζονται μὲ τὴν φύσιν. Ἡ διήκουσα γραμμὴ εἶναι νὰ ἐξαγιαστοῦν ὅλα αὐτά. Καὶ τὸ κατακόρυφον ἴσως εἶναι αἱ εὐχαὶ τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ. Κατὰ τὴν ἐσορῆν τῶν θεοφανείων, ὁπότε «ἀγιάζεται τῶν ὑδάτων ἡ φύσις», ὁ ὀρθόδοξος χριστιανὸς ἀκούει νὰ ἀναπτύσσεται ὅλη ἡ θεολογία τῆς φύσεως καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ μυστηρίου δὸς στοιχείου, τοῦ ὕδατος.

Αὐτὴν τὴν συμμετοχὴν ὁλοκλήρου τῆς κτίσεως εἰς τὴν δοξολογίαν τοῦ Κτίστου, αὐτὴν τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς συναδελφώσεως φύσεως καὶ θρησκείας εἰς τὴν λατρείαν τὴν πλαισιώνει κατὰ τρόπον ὑποβλητικὸν πολλακῆς ἡ ὀρθόδοξος εἰκονογραφία. Ἐχει καὶ αὐτὴ νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν ὅλην αὐτὴν μυσταγωγίαν. Ἐκεῖνος π. χ. πού εἰσέρχεται εἰς τὸν ναὸν τῆς Φανερωμένης τῆς Σαλαμῖνος, ἀτενίζει εἰς τὴν κατάγραφον ὄροφον ἓνα ὀλόκληρον πανόραμα τῆς ὑλικῆς δημιουργίας. Ἀστραπαὶ καὶ νεφέλαι, πάχνα καὶ χιόνες καὶ νιφετοί, ἀνατέμνουν ἓνα μυστικὸν «αἰνεῖτε τὸν Κύριον». Συμμετέχουν, μὲ τὸν τρόπον τους, καὶ αὐτὰ τὰ ἄβρυχα εἰς τὴν λογικὴν λατρείαν. Συμφάλλουν εἰς τὸ παγκόσμιον δοξαστικόν.

★

Τὸ πνεῦμα αὐτὸ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὸν πόθον τοῦ ἐξαγιασμοῦ τῆς τὸ συναντῶμεν ὄχι μόνον μέσα εἰς τὰ ἐπίσημα πλαίσια τῆς λατρείας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας ἐκφάνσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ὅπως εἶναι τὸ κήρυγμα, τὸ οἰκοδο-

μητικὸν βιβλίον, αἱ πασχάλειοι ἐπιστολαὶ τῶν ἱεραρχῶν, καθὼς καὶ ἡ ἐνεργὸς ἀπασχόλησις τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν φύσιν εἴτε εἰς τὴν θεωρίαν, εἴτε εἰς τὴν πράξιν. Σχετικῶς μὲ τὰ κηρύγματα τῶν τριῶν μεγάλων ἱεραρχῶν πού δὲν ἐλησημονοῦσαν ποτὲ σχεδὸν τὴν φύσιν, ἔγινε ἄλλοτε λόγος εἰς τὸ περιοδικὸν αὐτό⁽⁸⁾. Τὴν παράδοσιν αὐτὴν τῶν τριῶν φωστῆρων τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἀκολουθοῦν ὅλοι οἱ μεγάλοι Πατέρες. Ἔτσι ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας εἰς ἓνα ἑορταστικὸν λόγον τοῦ κατὰ τὸ 421 μ. Χ. παρουσιάζει μίαν εἰκόνα τῆς φύσεως, ὅπως ἀναγεννᾶται κατὰ τὴν ἄνοιξιν. Μετὰ τὴν ἀγέλαστον ὄψιν τοῦ χειμῶνος, λέγει, ἡ φύσις διαφαιδρύνεται, «ῥεσι δὲ καὶ νάπαις, δρυμοῖς τε καὶ λόχμαις, ἀπονέμει πάλιν» τὸ ὠραιότερον σχῆμα. Εἶναι τώρα εἰς τὴν ἦβην τῆς καὶ μὲ νεογενῆ φύλλα περιανθίζεται. «Καὶ χαίρων μὲν ὁ ποιμὴν ἡδέα διασυστίζει, καὶ λιγυρὸν ἀνίεις ἐκ καλάμου τὸ μέλος, εἰς εὐανθῆ καὶ ἀρτιφυῆ κατανέυσθαι πῶαν, τὴν ἀγέλην ἀφήσει· σκαίρουσαν δὲ τὴν δάμαλιν ὁμοῦ τῇ τεκούσῃ χλοηφορεῖν ἐπείγει βουκόλος». Τὴν εἰδυλῆσιν αὐτὴν εἰκόνα συμπληρώνουν οἱ καινούργιοι κλῶνοι τῆς ἀμπέλου μὲ τοὺς λεπτοφυεῖς ἔλικας, πού γατζώνονται εἰς τὰ γύρω φυτὰ, διὰ νὰ ἀνεθοῦν ὑψηλότερα: «ἀεὶ γὰρ αὐτοῖς πρὸς ὕψος ἰέναι φίλον, ἵνα τὸ λαμπρὸν τῶν βοτρυῶν διαφαινήται κάλλος». Ἔτσι ὑμνεῖ ὁ ἄμβων ὄχι μόνον τὸν Κτίστην, ἀλλὰ καὶ τὴν κτίσιν Του⁽⁹⁾.

Μὲ τὴν ἰδίαν θεορμὴν ἀγάπην καὶ κατανόησιν πρὸς τὴν φύσιν ὁμιλεῖ καὶ ὁ Θεοδώρητος Κύρου εἰς τοὺς περιφήμους περὶ Προνοίας λόγους του. Αἱ περιγραφαὶ του καὶ αἱ ἐμβαθύνσεις του εἶναι κλασικαί. Εἰς τὸ κάθε κτίσμα βλέπει νόημα καὶ σκοπὸν, δάκτυλον Θεοῦ καὶ σοφὸν σχέδιον⁽¹⁰⁾. Οἱ λόγοι αὐτοὶ συναγωνίζονται τὰς διμιλίαις τοῦ Μ. Βασιλείου «Εἰς τὴν ἑξαήμερον».

Ὡς πρὸς τοὺς λατίνους Πατέρας εἶναι

(8) Β. Ἐράστου: «Οἱ τρεῖς ἱεράρχαι καὶ ἡ φύσις», Ἐκτίνες 1955, σελ. 32.

(9) 8ος ἑορταστικὸς λόγος, Migne P.G. 77, 581.

(10) Migne P.G. 83 καὶ Β. Ἐράστου: «Ἐνας ἀρχαῖος ὕμνος πρὸς τὸ σῶμα», Ἐκτίνες 1958, σ. 256.

εὐτύχημα ὅτι ἔχομεν δύο εἰδικὰς ἐπιστημονικὰς ἐργασίας. Ἡ περίπτωση εἶναι πολὺ ἀξιοπρόσεκτος. Τὸ 1931 δύο ἀμερικανίδες μοναχάι, ἡ ἀδελφή M. Theresa of the Cross Springer καὶ ἡ ἀδελφή Mary John Holman, καθοδηγούμεναι ἀπὸ τὸν καθηγητὴν R. J. Deferrari ὑπέβαλαν εἰς τὸ Καθολικὸν Πανεπιστήμιον τῆς Οὐάσιγκτων D. C. δύο διδακτορικὰς διατριβὰς μὲ θέμα τὸν πλοῦτον τῶν ἐκ τῆς φύσεως εἰκόνων, ὁ ὁποῖος ἀπαντᾷ εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἁγίου Ἀμβροσίου καὶ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου. Αἱ δύο ἐνδιαφέρουσαι αὐταὶ πραγματεῖαι—150 σελίδες περίπου ἐκάστη—ἀποτελοῦν ἕνα πανόραμα τῆς φύσεως, εἰς τὸ ὁποῖον παρελαύνουν ζῶα, φυτὰ, ὀρυκτὰ, μετέωρα, ἄστρα κ.λ.π., ὅπως παρουσιάζονται αὐτὰ εἰς τὰ θεολογικὰ ἔργα τῶν δύο μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν τῆς Δύσεως⁽¹¹⁾.

★

Καὶ ἡ παράδοσις αὐτή, ἡ πράγματι ὀρθόδοξος, συνεχίζεται. Συνεχίζεται καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ εἰς τὴν Τουρκοκρατίαν. Εἶναι ἰδιαίτερος χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ ἀσκητικώτερος καὶ πνευματικώτερος συγγραφεὺς τῶν τελευταίων αἰώνων εἶναι συγχρόνως καὶ ἕνας ὑμνητῆς τῆς φύσεως. Εἰς ἕνα ἀπὸ τὰ βαθύτερα ἔργα του ὁ Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης πανηγυρίζει μαζὶ μὲ τὴν φύσιν ἐπὶ τῇ ἀναστάσει τοῦ Σωτῆρος καὶ «τὴν δωροφορεῖ μὲ ὅλα τὰ κάλλιστα καὶ ἐξαιρέτα δῶρα καὶ τὰς χάριτας τοῦ ἔαρος καὶ τῆς γλυκνιάτης ἀνοίξεως». Αἰσθάνεται ἱερὰν συγκίνησιν ὁ ἅγιος ἀσκητής, ὅταν ἀκούῃ τὴν «ἐναρμόνιον μουσικὴν, πὸν τώρα κάμνον μὲ τὰς γλυκνιάτας φωνὰς τῶν ἐπάνω εἰς τὰ χρυσοπράσινα καὶ δασύφυλλα δένδρα, αἱ ἀηδόνες, αἱ χελιδόνες, αἱ τρυγόνες, οἱ κόσσυφοι, οἱ κόκκυγες, αἱ πέρδικες, αἱ κίσσαι, αἱ φάσσαι, οἱ σπῖνοι καὶ ὅλα τὰ λοιπὰ ὀδικὰ ὄρνεα καὶ πουλιὰ καὶ πῶς συνερίζονται νὰ νικήσῃ ἕνα τὸ ἄλλο μὲ τὰ ποικιλόφθογγα καὶ γοργογλυκίστρατα αὐτῶν κελαδήμα-

τα». Καὶ ἀφοῦ συνεχίζει τὴν τόσον λυρικὴν αὐτὴν περιγραφὴν, ἐρωτᾷ: «Δὲν βλέπεις πῶς τώρα ὅλα τὰ ὄρατὰ κτίσματα, ὅπου καὶ ἂν γυρίσῃς νὰ ἰδῆς, εἶναι τερπνά, εἶναι εὐώδη, εἶναι δροσώδη, εἶναι χαριέστατα καὶ πανευφρόσυνα, εὐχαριστοῦντα τὰς πέντε αἰσθήσεις τοῦ σώματος, καὶ πῶς φαίνονται ὡσὰν νὰ συναναστήθῃσαν μὲ τὸν Χριστόν...;»⁽¹²⁾.

Εἶναι ἀκόμη ἄξιον πολλῆς προσοχῆς τὸ ὅτι κατὰ τὰ δύσκολα χρόνια τῆς Τουρκικῆς δουλείας μεγάλοι ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες, ὅπως ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης, ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης, ὁ Πατριάρχης Χρῦσανθος Νοταρᾶς, ὁ Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος κ. ἄ.⁽¹³⁾ ἠσχολοῦντο μὲ τὴν μελέτην τῆς φύσεως, ἐνῶ ἄλλοι λαμπροὶ ἐργάται τοῦ Εὐαγγελίου ὅπως ὁ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς καὶ ὁ Νικηφόρος ὁ Χίος, συνιστοῦσαν τὰς δεινὰς δεινὰς εἰκόνες καὶ ἐπρωτοστατοῦσαν εἰς σχετικὰς ἐξορμήσεις. Κατὰ τοὺς ἰδίους σκληροὺς αἰῶνας ἄλλοι μεγάλοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ὅπως ὁ Δαμασκηνὸς Στουδίτης, ἐπίσκοπος Λιτῆς καὶ Ρεντίνης, καὶ ὁ μοναχὸς Ἀγάπιος Λάνδος ἔγραφαν παραλλήλως πρὸς τὰ πνευματικὰ ἔργα των, ὁ μὲν πρῶτος «περὶ φύσεως καὶ ἰδιωμάτων τινῶν ζώων» ὁ δὲ δευτέρος τὸ περίφημον «Γεωπονικόν»⁽¹⁴⁾. Ἐν μέσῃ Τουρκοκρατίᾳ τόση ἀγάπη πρὸς τὴν φύσιν καὶ τόση ἐνασχόλησις μὲ αὐτὴν. Ἡ Ἐκκλησία καὶ πάλιν πρωτοστατεῖ εἰς τὰς ὡραίας αὐτὰς προσπαθείας. Τὸ ἀστεροσκοπεῖον πὸν ἴδρυσεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Χρῦσανθος Νοταρᾶς καὶ αἱ δεινὰ δεινὰ εἰκόνες τῶν Κολλυβάδων εἶναι τὰ τρανότερα δείγματα αὐτῆς τῆς λαμπρᾶς ἐργασίας κατὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα. Ἴσως τὸ δοῦλον γένος μέσα εἰς τὴν κάμνον τῆς θλίψεως τοῦ ἐστρέφετο περισσότερο εἰς τὴν φύσιν καὶ εὗρισκε ἀνακούφισιν εἰς τὴν συντροφίαν τῆς.

Αὐτὸ ἄλλωστε ὑπῆρξε ἀνεκάθεν ἕνα γνώρισμα τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας μας

(12) Πνευματικὰ γυμνάσματα, ἔκδοσις τρίτη, 1895 σελ. 358.

(13) «Οἱ θεμελιωταὶ τῶν Ἐπιστημῶν», ἔκδοσις «Ζωῆς», Ἀθήναι, 1950.

(14) Πρὸς Γ. Βαλέτα: «Ἀνθολογία τῆς δημοτικῆς πεζογραφίας», τ. Α'. Ἀθήναι 1947, σελ. 103 καὶ 249.

(11) «Nature - imagery in the works of St. Ambrose», Washington, D. C. 1931.

(12) «Nature - imagery in the works of St. Augustine», Washington, D. C. 1931.

καὶ ἰδιαίτερος τῶν ἀσκητῶν, ἡ οἰκειότης καὶ ἡ φιλία μετὰ τὴν φύσιν. Ὁλόκληρον τὴν φύσιν τὴν αἰσθάνονται καὶ τὴν ζοῦν κατὰ ἓνα ἰδιαίτερον τρόπον μυστικὸν καὶ ὑπαρξιακόν. Αὐτὸ τὸ βλέπει κανεὶς ἰδιαίτερος εἰς τὰ ἀρχαῖα ἀσκητικὰ κείμενα (Λεμωνάριον—Βίος Μ. Ἀντωνίου κλπ.) Οἱ μοναχοὶ συνηθίζουσι νὰ τρέφουσι τὰ πουλιά, τὰ ζῶα, ἀκόμη καὶ τὰ μυρμηγκία. Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἔχουσι φιλικὰς σχέσεις καὶ μετὰ τὰ θηρία τῆς ἐρήμου. Ὅλα αὐτὰ φανερώουσι μίαν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν φύσιν, ὅπως αὐτὴ ἐβγήκε ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Δημιουργοῦ. Ὅποιος ἀποκτᾷ τὴν καθαρότητα, διαβάζομεν εἰς τὰ Ἀποφθέγματα τῶν Πατέρων, τὰ πάντα τοῦ ὑποτάσσονται, ὅπως εἰς τὸν Ἀδὰμ μέσα εἰς τὸν Παράδεισον πρὶν ἀπὸ τὴν παράβασιν τῆς ἐντολῆς⁽¹⁵⁾.

Δὲν εἶναι παράδοξον ὅτι ἡ γνησία αὐτὴ χριστιανικὴ παράδοσις ὡς πρὸς τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς φύσεως ἀντικατοπτρίζεται καὶ εἰς τοὺς δύο νεωτέρους ὀρθοδόξους λογοτέχνας, τὸν Παπαδιαμάντην καὶ τὸν Ντοστογιέβσκυ. Εἶναι ἀξιοπρόσεκτον ὅτι ὁ «ἅγιος τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων» εἰς τὸ «μανιφέστο» του ποῦ προτάσσει εἰς τὸν «Λαμπριάτικον ψάλτην», ὁμολογεῖ ὅτι «ἐν ὄσῳ ζῆ καὶ ἀναπνεύει καὶ σωφρονεῖ, δὲν θὰ παύσῃ πάντοτε νὰ ὑμνῇ μετὰ λατρείας τὸν Χριστὸν του, νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν...». Κοντὰ εἰς τὸν Χριστὸν ἡ φύσις, ἡ ἀγνή ἑλληνικὴ φύσις! Πόσον ὠραῖος παραλληλισμὸς⁽¹⁶⁾!

Ἄλλὰ καὶ ὁ ὀρθόδοξος μυστικιστὴς τῆς Ρωσίας, τὴν γῆν τὴν βλέπει σὰν εἰκόνα ἱερὰν, σὰν κάτι ποῦ ἐβγήκε ἀπὸ τὸ χεῖρ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποκαλύπτει τὸ μυστικὸν τῆς Δημιουργίας. «Καὶ ἡ γῆ δὲν εἶναι ἅγια μόνο, ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τῆς ἔδωσε τὴ δύναμι νὰ γεννήσῃ τὴ ζωὴ, εἶναι ἀκόμα μιὰ φορὰ ἅγια, γιὰ τὸ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐπῆρε σὰρκα χοϊκή... καὶ εἶναι ἀκόμα μιὰ φορὰ ἅγια, γιὰ τὸ ἐξακολουθεῖ νὰ δίνει τὸ σταφύλι καὶ τὸ σιτάρι, ποῦ σὰν κρασί καὶ ψωμὶ ἀγιάζονται καὶ γίνονται ἡ θεία τροφή, τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Λόγου»⁽¹⁷⁾.

★

Ἔτσι ἀπ' ἄκρον εἰς ἄκρον τῆς ὀρθόδοξου χριστιανικῆς παραδόσεως ἡ φύσις ἔχει βαθὺ νόημα διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἔχει ἓνα μῆνυμα νὰ δώσῃ. Ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτὸν νὰ τὸ ἀποκρυπτογραφῇ καὶ νὰ τὸ ἐπωφεληταὶ βοηθῶν ἀντιστοιχῶς τὴν «ἀδελφὴν φύσιν». Ὁ «διάλογος» αὐτὸς εἶναι σπουδαιότατος καὶ βασικὸς εἰς πολλὰ σημεῖα. Ὅταν ἡ συνεργασία αὐτὴ εἶναι ὁμαλὴ καὶ ἁρμονικὴ, τότε ὁ ἄνθρωπος βοηθεῖ τὴν φύσιν καὶ ἡ φύσις τὸν ἄνθρωπον. Ἐκείνη τὸν βοηθεῖ εἰς τὸν πολιτισμὸν του καὶ ἐκεῖνος εἰς τὸν ἕξαγιασμὸν τῆς. Χεῖρ μετὰ χεῖρ βαδίζουσι ἀπὸ τὴν «δουλείαν τῆς φθορᾶς» εἰς τὴν «ἐλευθερίαν τῆς δόξης» τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ εἶναι ἡ μεγάλη «ἀποκαρδοκία» τοῦ παρόντος αἰῶνος.

B. ΕΡΑΣΤΟΣ

(15) Πρβλ. L. Bouyer: «La vie de S. Antoinne», 1950, p. 161.

(16) Πρβλ. Γ. Βερίτη: «Ἄπαντα», Πεζὰ 11, Ἀθήναι 1958, σελ. 53.

(17) Ἀ. Ἀλεξανδρίδης: «Ἡ τριπλὴ γνωριμία—Γῆ, λαὸς καὶ Χριστὸς στὸν Ντοστογιέβσκυ», Ἀφιέρωμα εἰς μνήμην Ἀλ. Γκιάλια, Ἀθήναι 1958, σ. 57.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

(Γύρω από μερικές σκέψεις του Hans Urs v. Balthasar).

Ἡ σημερινή μας ἐποχὴ παρουσιάζεται ὡς ἓν ἐποχὴ τοῦ θριάμβου τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὴ φύσι. Μὲ τὴ λογικὴ του ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐρευνήσει τοὺς νόμους, ποὺ τὴ διέπουν κι' ἔχει θεμελιώσει θεωρίες κι' ὑποθέσεις, ποὺ τοῦ ἐπιτρέπουν ἀσφαλεῖς προβλέψεις τῆς πορείας τῶν φαινομένων.

Στὸ βάθος καὶ στὴν οὐσία τῶν πραγμάτων, εἶναι ἀλήθεια, δὲν ἔχει πορῶσει νὰ εἰσδύσῃ καὶ ἀσφαλῶς, λόγω ἀκριβῶς τῶν ὁρίων τοῦ λογικοῦ του, ποτὲ δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ εἰσδύσῃ τὸ πεδίο αὐτὸ εἶναι κάτι ποὺ ξεπερνάει τὸ λογικὸ καὶ ἐγγίζει ἴσως ἄλλες λειτουργίες κι' ἰδιότητες πολὺ λίγο ἀκόμα ἀναπτυγμένες κι' ἴσως χωρὶς δυνατότητα ν' ἀναπτυχθοῦν πέρα ἀπὸ ἓν ὄριο. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως ἡ καθημερινὴ πρόοδος στὴν ἀνακάλυψη, περιγραφή καὶ κατὰξί τῶν φαινομένων σὲ λογικὲς θεωρίες δημιουργεῖ—τοῦλάχιστο γιὰ τὴν ἐποχὴ μας—γερὰς βάσεις γιὰ μιὰν ἐπιστημονικὴ αἰσιοδοξία. Ὁ homo sapiens, ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐπιστήμων (αὐτὴ, νομίζουμε, εἶναι ἡ ὀρθότερη ἀπόδοσι τοῦ sapiens), διακαιώνει σήμερον περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ τὴν ὀνομασία του.

Ἡ μεγαλύτερη ὅμως αἰσιοδοξία, γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἰδιότητα τοῦ εἴδους μας δὲ γεννιέται ἀκριβῶς καὶ κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη· ἐκεῖνο, ποὺ μᾶς θαμπώνει καὶ μᾶς γεμίζει θαυμασμό, εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἐπιστήμης, ἡ τεχνική. Βασισμένη πάνω στὴν ὑπομονετικὴ κι' ἄχαρη πολλὰς φορὰς δουλειὰ τῆς ἐπιστήμης ἡ τεχνικὴ ἀποτολμάει, νὰ πραγματοποιῇ τὰ συμπεράσματα ποὺ τῆς προσφέρει ἐκείνη καὶ νὰ παρουσιάσῃ μπρὸς στὰ ἔκπληκτα μάτια μας κατορθώματα, ποὺ παλιότερα οὔτε στὴ σφαῖρα τοῦ παραμυθιοῦ δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ τὰ συλλάβῃ ἡ ἀνθρώπινη φαντασία.

Ὁ ἄνθρωπος ἐδῶ ἐμφανίζεται ὡς ἡ-

μο faber (ἄνθρωπος ὁ κατασκευαστής). Faber εἶναι ἓν χαρακτηριστικὸ τοῦ εἴδους μας παράλληλο πρὸς τὸ sapiens. Ἡ τεχνικὴ ὡς πραγμάτων καὶ ὑλοποιήσι τῆς ἐπιστήμης ἔχει πιά ἀναντίρρητα κυρίαρχη θέσι μέσα στὴ σημερινὴ ζωὴ καὶ γιὰ ὅσα κατῶρθωσε καὶ γιὰ ὅσων προβλημάτων τὴ λύσι προσδοκοῦμε ἀπ' αὐτήν.

Μήπως—κι' ὄχι καὶ μὲ πολὺ ἄδικο—ἀπὸ τὴν τεχνικὴ δὲν προσδοκοῦν τόσο καὶ τόσο λαοὶ νὰ λύσουν τὰ ἀγωνιώδη προβλήματα τῆς ἐπιβιώσεώς τους, ν' ἀντιμετωπίσουν τὸ φάσμα τῆς πείνας καὶ τῆς ἐξαθλιώσεως;

★

Δὲν εἶναι σκοπὸς μας ἐδῶ νὰ κάνουμε κριτικὴ τῆς ὑπερβολικῆς αὐτῆς αἰσιοδοξίας ἐκεῖνων ποὺ προσδοκοῦν ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν τεχνικὴ μονάχα τὴ λύσι τῶν ἀγωνιωδῶν προβλημάτων τῆς ἀνθρωπότητος· παρεμπιπτότως ὑπενθυμίζουμε, πὼς ἡ τεχνικὴ εἶναι ἓν θαυμάσιο κι' ὠφελιμώτατο ἐργαλεῖο. Θὰ εἴμαστε εὐτυχεῖς, ἂν ξέρουμε κι' ἂν ἔχουμε τὴ δυνατότητα νὰ τὸ χρησιμοποιήσουμε γιὰ τὸ σκοπὸ ποὺ πρέπει· ἀντίθετα ὅμως μπορεῖ ν' ἀποδειχτῇ τελείως ἀνώφελο κι' ἴσως κι' ἐπικίνδυνο, ἂν ἡ δυνατότης αὐτὴ μᾶς λείπει. Ἐκεῖνο, ποὺ πρέπει νὰ προσέξουμε, εἶναι ἡ σύγχυσι τῶν ἰδεῶν, ποὺ εἶναι πιθανὸν νὰ δημιουργηθοῦν μέσα σ' αὐτὴ τὴν τόσο ραγδαία πρόοδο τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Συναντᾶει κανεὶς εὐκόλα ἀνθρώπους, ποὺ ἀναρωτιοῦνται, ἂν ὑπάρχει μέσα σ' αὐτὴν τὴν «ἐπιστημονικῆ» ἐποχῇ χώρος γιὰ τὴ θρησκεία, κι' ἄλλους, ποὺ σοβαρὰ ἀποφθέγγονται, πὼς ἀσφαλῶς τὰ διαπλανητικὰ ταξίδια θὰ μᾶς ἀναγκάσουν, νὰ μεταβάλουμε πολλὰς μεταφυσικὰς κι' ἠθικὰς ἀπόψεις. Ἀκόμα βλέπει καὶ κείνους ποὺ διατηροῦν τὶς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις,

νά μὴ μποροῦν νὰ ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ κάποιο τροπὸ μὲρὸς στὰ κατορθώματα τῆς ἐπιστήμης, καὶ παραπλανημένοι ἀπ' αὐτὸν νὰ προσπαθοῦν νὰ μεταβληθοῦν σὲ «φευτοδικηγόρους» τοῦ Θεοῦ.

Εἶναι ἀπαραίτητο λοιπὸν ἓνα ξεκαθάρισμα τῶν ἰδεῶν μας. Δὲν εἶναι βέβαια αὐτὸ καὶ τόσο εὐκόλη ἐργασία. Ἐκτὸς ἕαν κυττάζουμε τὰ πράγματα τελείως ἐπιπόλαια καὶ δὲν ἔχουμε ἐνδιαφέρον νὰ προχωρήσουμε βαθύτερα. Ἡ ἀλήθεια ὅμως, ὅσο ἀπλή κι' ἂν εἶναι, δὲν δίνεται στὸν ἄνθρωπο χωρὶς νὰ κουραστῇ αὐτὸς ἀναζητώντας τη, κι' ὁ ἄνθρωπος χωρὶς τὴν ἀλήθεια δὲ μπορεῖ νὰ ζήσει.

Μία συμβολὴ σ' αὐτὴν τὴν προσπάθεια εἶναι καὶ μερικὲς βασικὲς σκέψεις ποὺ διατυπώνει ὁ χριστιανὸς στοχαστὴς Hans Urs v. Balthasar σὲ μιὰ σειρὰ ἄρθρων του μὲ τὸ γενικὸ τίτλο: «Die Gottesfrage des heutigen Menschen» (Τὸ πρόβλημα περὶ Θεοῦ στὸ σημερινὸν ἄνθρωπο).

Γιὰ μᾶς τοὺς ὀρθοδόξους ἔχουν ἐπὶ πλεον κι' αὐτὴ τὴν πρόσθετη σημασία. Ὁ συγγραφεὺς ἀντλεῖ πάρα πολλὰ ἀπὸ τὶς δικές μας πηγές, ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας· καὶ διαπιστώνει κανεὶς μ' ἐκπληξί του, πὼς στὴ σημερινὴ διανοητικὴ ἀνάπτυξι τοῦ ἀνθρώπου ἢ σκέψι τῶν Πατέρων αὐτῶν—ποὺ τόσο ἐμεῖς τοὺς ἀγνοοῦμε—ἔχει νὰ μᾶς πῆ πολλὰ καὶ ν' ἀπαντήσῃ σὲ πολλὰ ἐρωτήματα καὶ μάλιστα κατὰ τρόπο πολὺ πειστικώτερο καὶ βαθύτερο ἀπὸ μερικὲς ἀπολογητικὲς συγγραφές, ποὺ περιβάλλονται μὲν ἀπὸ κάποια ἐπιστημονικὸ φάνεια, ἀλλὰ στὸ βάθος δὲν πείθουν, γιατί ἀντλοῦν ἀπὸ τὸ προσωρινὸ καὶ μεταβλητὸ ὄχι ἀπὸ τὸ αἰώνιο κι' ἀναλλοίωτο.

Τὸ πρῶτο ἄρθρο ποὺ θ' ἀναλύσουμε ἐδῶ εἶναι μερικὲς γενικὲς εἰσαγωγικὲς σκέψεις γύρω ἀπὸ τὰ δύο φαινόμενα: τὴν ἐπιστήμη καὶ τὸ Χριστιανισμὸ.

★

Τὸ πρῶτο φαινόμενο γιὰ τὸ ὁποῖο ἀρκετὰ μιλήσαμε πρὸ πάντων, εἶναι κάτι ποὺ παρουσιάζεται σύμφωνα μὲ τὸν ἄνθρωπο, τόσο, ποὺ ὅπως εἶπαμε, δικαιολογεῖται ἀπόλυτα ἢ ὀνομασίᾳ homo sapiens. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀνατρέξουμε στὴν ἱστορία γιὰ νὰ τὸ διαπιστώσουμε αὐτό. Εἶναι κάτι ποὺ βγαίνει

ἀπὸ τὴ φύσι τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἴδια. Δὲν ἔχει σημασία, ἂν ἡ ἐπιστήμη εἶναι στὸ Α ἢ στὸ Β σκαλί· ἀπὸ τὴ στιγμή, ποὺ ὁ ἄνθρωπος παρατηρεῖ κάτι καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸ ἐξηγήσῃ μὲ τὸν ὀρθὸ λόγο, ἓνα φαινόμενο ὅσο ἀπλὸ κι' ἂν εἶναι, κι' ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ διαπιστώνει, π.χ. πὼς ἡ τριβὴ παράγει θερμότητα κι' ἡ θερμότητα μπορεῖ ν' ἀνάψῃ ἓνα ξερὸ ξύλο κι' ἐφαρμόζει αὐτὴν τὴν παρατήρησι, γιὰ ν' ἀνάψῃ φωτιὰ τρίβοντας δυὸ ξερὰ ξύλα, εἶναι ἀσφαλῶς ὁ homo sapiens κι' εἶναι θέμα ἐξελιξέως καὶ συσσωρεύσεως παρατηρήσεων γιὰ νὰ φτάσῃ στὴ σημερινὴ ἀτομικὴ ἐνέργεια καὶ στὰ διαπλανητικὰ ταξίδια..

Ἀντίθετα τὸ δεύτερο φαινόμενο, τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶναι κάτι ποὺ κατὰ πρῶτο λόγο μόνο ἱστορικὰ μποροῦμε νὰ τὸ ἐρευνήσουμε. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ βγάλουμε συμπεράσματα γιὰ τὸ Χριστιανισμὸ ξεκινώντας ἀπ' τὴν οὐσία τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ σχηματίσῃ κανεὶς ἀντίληψι γιὰ τὸ Χριστιανισμὸ ἐκ τῶν προτέρων (a priori). Ὅποιαδήποτε ἔρευνα πρέπει πρῶτα ν' ἀκούσῃ τί λέει ὁ Χριστιανισμὸς γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Πρέπει νὰ μελετήσῃ τὴν ἱστορικὴ ἐμφάνισι τοῦ ἰδρυτοῦ του καὶ τοὺς τυπικοὺς ἐκπροσώπους τῆς χριστιανικῆς οὐσίας τὸν ἀπόστολο Παῦλο π. χ., τὸν εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη, τοὺς πρῶτους μαθητὲς, τοὺς μαθητὲς τους, ὄλους τοὺς χριστιανοὺς κι' ἀκόμη τὴν ἀκτινοβολία τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ἔξω.

Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι μιὰ ἀλήθεια, ποὺ δὲν εἶναι ἀποτεθειμένη στὴ φύσι τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἡ εἰσβολὴ τῆς θείας ἀποκαλύψεως μέσα στὴν ἱστορία καὶ στὴ φύσι τοῦ hominis sapientis.

Δὲν μποροῦμε, νὰ πῶμε πὼς ὁ Χριστιανισμὸς καταργεῖ ἢ περιφρονεῖ τὸν ὀρθὸ λόγο, τὸ χαρακτηριστικὸ αὐτοῦ τοῦ hominis sapientis. Ἀντίθετα ὑπάρχει κάποιος φωτεινὸς δρόμος, ὅπου ὁ ὀρθὸς λόγος προχωρεῖ ἐρευνώντας κι' ἀναζητώντας κι' ἐκεῖ ἐρχεται νὰ τὸν συναντήσῃ ἡ ἀστραπόβολη ἀποκάλυψι τοῦ ἀπολύτου. Ἐκεῖ τὸ λογικὸ δὲν ἔχει νὰ κἀνῃ τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ γονατίσῃ καὶ νὰ λατρέψῃ. Ἐκεῖνῃ τῇ στιγμή ἡ ἐλεύθερη ἀπόφασι τοῦ ἀνθρώπου (ποὺ εἶναι ἐλεύθερη ἂν καὶ τὴν προκαλεῖ ἡ χά-

ρις τῆς θείας ἀποκαλύψεως) συναντάει τὴν ἐλευθερὴ ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ἕναυτοῦ Του ἐν τῷ Χριστῷ.

Ἡ προετοιμασία τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου πρὶν ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψιν εἶναι συνήθως ἕνας διάλογος, πού τὸν προετοιμάζει καὶ τὸν ὀδηγεῖ ἐκεῖ πού θὰ ἀποκαλυφθῇ τὸ φῶς τῆς πίστεως κ' ὅπου ὁ λόγος θὰ γονατίσῃ καὶ θὰ πῇ «Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου». Κατένας δὲν μπορεῖ νὰ ὀνομάζεται χριστιανὸς καὶ νὰ μιλήσῃ γιὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὶν ἀπ' αὐτὴν τὴν ὁμολογίαν.

Καὶ τοῦτο γιὰτὶ ἂν καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἔχει μίαν ἀπαίτησιν καθολικότητος, βασιμμένη πάνω στὴν ἀλήθειαν τῆς πίστεως σὲ μιά σωτηρία προσωρισμένη γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὁ χαρακτήρας τοῦ ἱστορικοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ, ἡ συγκεκριμένη ὑπαρξι τοῦ ὁποῖου ὑπῆρξε ἡ ἐκπλήρωσι μίας ὑποσχέσεως παραμένει μοναδικὸς ἀπ' αὐτὴν τὴ συγκεκριμένη ὑπαρξι ἐξαρτᾶται ὅλη ἡ ἀξία τῆς καθολικότητος τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας. Ἔτσι ἡ καθολικὴ αὐτὴ ἀπαίτησι προϋποθέτει τὴν προσωπικὴ ἀπόφρασι τοῦ ἀνθρώπου γιὰ μίαν ἀλήθειαν πού δὲ βρίσκεται μέσα στὴ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ πού γι' αὐτό, ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῆς καθαρᾶ ἀνθρώπινης ἀλήθειας παραμένει προβληματικὴ καὶ σκανδαλώδης.

★

Μὲ ὅσα εἰπώθησαν πῶς πάνω, παρουσιάζονται μπρὸς μας δύο κόσμοι: ἀπὸ τὴ μιά μεριά ὁ κόσμος τῆς ἐπιστήμης μὲ τὸν πολιτισμὸ πού δημιουργεῖ, κ' ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ κόσμος τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ δύο αὐτοὶ κόσμοι φαίνονται νὰ στέκονται ἀντιμέτωποι καὶ μεταξύ τους ἄσχετοι.

Ἐδῶ ὁ συγγραφεὺς μας ὑπενθυμίζει τὴ ζωὴ τοῦ ἰδρυτοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ, μὲ τὴν πλήρη ἀδιαφορίαν πρὸς τὶς ἀξίες καὶ κατακτήσεις τοῦ πολιτισμοῦ, μὲ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του τὸ σχεδὸν νομαδικὸ («ὁ δὲ νῖδος τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει πού τὴν κεφαλὴν κλίνη») τὴν ἀμεριμνησία γιὰ τὴν ἐπαύριον, πού θέλει νὰ μεταδώσῃ στοὺς μαθητὲς του ἀκόμη ὑπενθυμίζει τὸν ἀποκλειστικὰ ἐσχολογικὸ προσανατολισμὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων.

Ἡ ἐπίδρομὴ βέβαια τῶν βαρβάρων στὴ Λύσι φέρνει μίαν ἀλλαγὴν ὁ Χριστιανισμὸς

ἀναλαμβάνει τὸ ἔργον τοῦ ἐκπολιτισμοῦ—καὶ στὴν ἀνατολὴ μὲ τὴν ἐνσωμάτωσιν στοῦ κράτους ἀναλαμβάνει ἀνάλογες ὑποχρεώσεις. Καὶ στὴ Λύσι ὁμοῦ τὸ φορτίον αὐτό, πού ἀνέλαβε, τὸ θεωρεῖ κάτι τὸ δευτερευόν καὶ στὴν ἀνατολὴ δὲν παύει νὰ διατηρῇ κατὰ βάθος τὸν ἀσκητικὸ καὶ ἐσχατολογικὸ χαρακτήρα του.

Δὲν πρέπει ὁμοῦ τὴν πραγματικότηταν καὶ τὴν ἀναγνώσιν, μὲ μίαν ἐπικίνδυνην ἀπλοποίησιν, σ' ἕνα σχῆμα: ἐδῶ ἡ ἐπιστήμη (μὲ τὸν πολιτισμὸ, πού δημιουργεῖ), ὁ κόσμος τοῦ φυσικοῦ, ἐκεῖ ὁ Χριστιανισμὸς ὁ κόσμος τοῦ ὑπερφυσικοῦ. Ὑπάρχει μιά ἐνδιάμεση περιοχὴ ὅπου τὰ ὄρια δὲ μποροῦν νὰ διαγραφῶν τὸσο καθαρὰ κ' αὐτὴ ἡ περιοχὴ εἶναι: κοσμοθεωρία-θρησκεία.

Ὁ Χριστιανισμὸς μέσα στὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου παρουσιάστηκε—εἴτε τοῦ ἄρεσε, εἴτε ὄχι—σὰ θρησκείαν.

Ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ προϋποθέτει—εἴτε τῆς ἀρέσει κ' αὐτῆς εἴτε ὄχι—μιά θεώρησιν τοῦ ὄλου, ἐπομένως μιά κοσμοθεωρίαν.

Εἶναι πολὺ ἀπλοικὴ ἀντίληψιν νὰ νομίζουμε, πὼς ἡ γνώσι εἶναι μιά φωτογραφικὴ ἀναπαράστασι τῆς πραγματικότητος τὸ λογικὸ ἐρμηνεύει κ' ἐπομένως ἐκλέγει. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ πραγματικότητος τοῦ κόσμου, ὁποιασδήποτε τάξεως, δίνεται μέσα σὲ μίαν ὄντολογικὴν καὶ ἐννοιολογικὴν προήγησιν τοῦ λογικοῦ (innerhalb einer Seins und damit auch einer Sinn-Vorgabe der Vernunft). Ἔτσι τὸ λογικὸν παρουσιάζεται ὄχι παθητικὴ λειτουργία ἀπεικονίσεως, παρὰ σὰ μιά λειτουργία ἐνεργητικὴ πού ἐρμηνεύει καὶ κρίνει καὶ γι' αὐτὸ ὑπάρχει μιά ἐπιστήμη μὲ ἀντικείμενον τῆς νὰ ἐρευνᾷ νὰ ἐξετάσῃ καὶ νὰ δικαιώσῃ αὐτὴν τὴν προήγησιν: κ' αὐτὴ εἶναι ἡ φιλοσοφία. Αὐτὴ ἀναζητεῖ τὶς προϋποθέσεις τῆς λογικῆς λειτουργίας, πού θεμελιώνει καὶ δίνει τὴν ἔννοιαν κ' αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις τὶς ἀνακαλύπτει ἐκεῖ ὅπου ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἀνοίγεται πρὸς τὴν καθολικότητα τοῦ ὄντος.

Μ' αὐτὸ ξεπηδαίει ἀνατόφενκα ἡ ἰδέαν τοῦ ἀπολύτου ἢ τοῦ θείου ὄντος κ' ἔτσι ἡ φιλοσοφία συγγενεῖται, ἂν μὴ καὶ στοῦ βάθους τῆς συγγέεται μὲ τὸ διανοητικὸ μέρος

τῆς θρησκείας ἢ (πού εἶναι τὸ ἴδιο) μὲ τὴ φυσικὴ θεολογία.

Ἔτσι ἡ ἐπιστήμη ξεκινῶντας ἀπὸ κάτω ἔρχεται νὰ σκονητῆρῃ τοῦλάχιστον στὸ σύνορο τῆς ἀνοητῆς περιοχῆς τῆς χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως.

Ἀσφαλῶς τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἔχει ἀνάγκη μιᾶς βοηθητικῆς θείας ἐνεργείας (χάριτος), πού θὰ τὸ καθαρῶσιν καὶ θὰ τὸ ὑψώσῃ γιὰ νὰ δεχτῆ πραγματικὰ τὸ Λόγο τοῦ Θεοῦ κατὰ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ τὸν πιστέψῃ καὶ πιστεύοντάς τον νὰ τὸν κατανοήσῃ. Τὸ πνεῦμα ὁμως αὐτὸ πιστεύει καὶ κατανοεῖ ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ ἀκούῃ καὶ νὰ ἀνοίγεται στὸ ἄπειρο.

Ἔτσι κλείνει ὁ κύκλος κι' οἱ δυὸ ἄσχετες μεταξύ τους πραγματικότητες προσεγγίζουν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη καὶ μιὰ ἀναγκαῖα σχέση δημιουργεῖται μεταξύ τους.

Μποροῦμε εὐκόλα μὲ μιὰ πρόχειρη ματιά στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος νὰ διαπιστώσουμε τὴν ἐπίδρασι τοῦ Χριστιανισμοῦ στὶς περιοχῆς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐπιστήμης μὲ τὴ διείσδυσι του στὴν φιλοσοφία καὶ στὴν κοσμοθεωρία.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὁ Χριστιανισμὸς ἐχρησιμοποίησε τὶς πρὸ γενικῆς ἔννοιες σχετικὰ μὲ τὸ ὄν καὶ τὸν κόσμον γιὰ νὰ δώσῃ στοὺς ἀνθρώπους νὰ νοιώσουν τὴν ὑπερβατικὴ χριστιανικὴ ἀλήθεια.

★

Στὸ δυτικὸν κόσμον ἡ σχέση αὐτὴ γίνεται κατὰ τὸ μεσαῖονα τόσο στενὴ, πού διαποτίζει κάθε ἐκδήλωσι τοῦ πολιτισμοῦ.

Θὰ μπορούσε νὰ πῆ κανεὶς, πῶς αὐτὸ τὸ τελευταῖον, παροδικὸ χαρακτηριστικὸ μιᾶς ἐποχῆς, εἶχε τοὺς φυσικοὺς λόγους του, πού ἡ ἱστορία μπορεῖ ἄριστα νὰ τοὺς βρῇ καὶ νὰ τοὺς διατυπώσῃ.

Σήμερα ἀντιθέτως ἐκεῖνο πού χαρακτηρίζει τὴν ἐποχὴ μας εἶναι ἡ τάσι τοῦ χωρισμοῦ. Ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ κράτος, ἡ πίστι κι' ἡ γνῶσι, ἡ θεολογία κι' ἡ κοσμικὴ ἐπιστήμη καὶ γενικὰ ἡ πραγματικότης τῆς χάριτος ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος κι' ἡ πραγματικότης τῆς φύσεως ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Ὁ νεοσχολαστικισμὸς μάλιστα προσπάθησε νὰ ἐπεξεργασθῆ μιὰν καθαρὰ ἐννοιολογικὴ διάκρισι μεταξύ πίστεως καὶ ἐπιστήμης, Ἐκκλησίας καὶ κρατοῦς μὲ τὶς ἰδι-

αίτερες μεθόδους τους καὶ τὶς ἰδιαίτερες ἀρμοδιότητές τους.

Αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ἐποχῆς μας δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ μ' ἕνα τρόπο καθαρὰ ἀρνητικὸ. Ἡ Ἐκκλησία ξαναποκτᾷ τὴν ἐλευθερία της νὰ τονίσῃ τὴν ὑπερβατικότητα τῆς ἀλήθειας, τὴν ὁποία κατέχει, μακριὰ καὶ ἀντίθετα πρὸς κάθε ἐριμηνεῖα τοῦ κόσμου καθαρὰ φιλοσοφικῆ. Εἶναι ὁμως ἀπαράδεκτος ὁ φιλελεύθερος χωρισμὸς, πού διατυπώνεται συνήθως σύμφωνα μὲ τὶς (παρεξηγημένες πολλῆς φορῆς) ιδέες τοῦ Max Weber, περίπου μὲ τὸ ἀκόλουθο σχῆμα:

Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἡ ἐπιστήμη νὰ διαμορφώσῃ τὸν κοινωνικὸ καὶ πολιτικὸν χῶρον τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὴν καθολικὴ θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ τῆς ἰσχύ, πού στηρίζεται στὴ λογικὰ ἀποδείξιμη ἀντικειμενικότητά της, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἡ θρησκευτικὴ κοσμοθεωρία, πού προϋποθέτει προσωπικὴ, ὑποκειμενικὴ ἐσωτερικὴ ἀπόφασιν καὶ τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν μόνον τὸ ἄτομον μπορεῖ νὰ τὴν ὀλοκληρώσῃ καὶ νὰ τὴν δικαιοῦσῃ μέσα στὴ συνείδησιν του.

Ἀσφαλῶς ὁ Χριστιανισμὸς δὲ μπορεῖ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ θέματα ἐκεῖνα τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς ὅπου διακυβεύεται ἡ πίστι κι' ἡ διδασκαλία του, γιὰ νὰ μεταβληθῆ σὲ μιὰ ἰδιωτικὴ ὑπόθεσιν (*).

(*) Ὁ Χριστιανισμὸς σὰ μιὰ καινούργια δημιουργία (κεκρυμμένη) βρίσκεται σὲ μιὰ κατάστασι ἀναμονῆς γιὰ νὰ φανερωθῆ «ἐν δόξῃ», ὅταν «ὁ Χριστὸς φανερωθῆ ἐν δόξῃ», ἐνῶ ἡ παλιὰ δημιουργία προχωρεῖ πρὸς τὴ φθορά, στὴν ὁποία ἔχει ὑποδουλωθῆ. Αὐτὴ ἡ ἀναμονὴ τῆς φανερώσεως δίνει τὸν ἐσχατολογικὸν χαρακτήρα τοῦ χριστιανισμοῦ, πού τὸν ξεχωρίζει ἀπὸ κάθε πολιτικὸν στοιχεῖον τῆς ἐν φθορᾷ δημιουργίας.

Αὐτὴ ἡ ἀποψιν μπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ τὴ σφαιερὴ ἀντίληψιν, πῶς ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἐνδίαφύεται γιὰ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου τούτου καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἀποτελεῖ μιὰν ἰδιωτικὴν ὑπόθεσιν.

Ἡ πραγματικότης ὁμως εἶναι ἄλλη· ὁ ἀνθρώπος τῆς νέας δημιουργίας δὲν εἶναι κάτι τὸ ἐγώιστικὰ κλεισμένον στὸν ἑαυτὸν· ἀντίθετα αὐτὸς ὁ ἐγώισμὸς κι' ἡ ἀπομόνωσι εἶναι χαρακτηριστικὰ τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου· ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς ἀναγεννήσεώς του ὁ ἀνθρώπος ἀρχίζει—ἀν πραγματικὰ ἀναγεννήθηκε—μιὰν πορεία μορφώσεως ἢ μάλλον ἀναμορφώσεως τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ μέσα του, προσ-

Ἄν και ὅπως εἶπαμε χαρακτηριστικό τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ἡ «δουαδική» αὐτὴ ἄποψι, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἤδη ἓνα ἄλλο ρεῦμα ἀρχίζει πάλι νὰ ἐμφανίζεται.

Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος στέκει τώρα μπρὸς στὴν ἐπιστημονικὴ καὶ τεχνικὴ πρόοδο γεμάτος ἀγωνία βλέποντας μίαν ἐπιστήμη χωρὶς κανένα δεσμὸ προσωπικῆς εὐθύνης· ἡ πρόσφατη τραγικὴ πείρα τὸν κάνει νὰ κυριεύεται ἀπὸ τρόμο, τὸν τρόμο μιᾶς πιθανῆς καταστροφῆς ἄνευ προηγουμένου, ἀκριβῶς γιατί τώρα τόσο μεγάλη εἶναι ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς. Ἔτσι ἀντίθετα πρὸς τὴ «δουαδική» ἄποψι, πού κυριαρχοῦσε ὡς τώρα, γεννιέται καὶ μεγαλώνει μιὰ μουστικὴ πάλι ἀντίληψι, τόσο βαθειὰ ἄλλωστε ριζωμένη μέσα στὶς παραδόσεις τῆς ἀνθρωπότητος.

Μ' αὐτὴν ἔζησε ὁ προχριστιανικὸς κόσμος καὶ αὐτὴ μέσω τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου περνάει στὸ δυτικὸ Χριστιανισμὸ καὶ στὸ δυτικὸ πολιτισμὸ. Ἡ Summa τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτου κι' ἡ «Μοναρχία» τοῦ Λάντε αὐτὴ τὴν ἀντίληψι ἀπηχοῦν.

Ἄλλὰ κι' οἱ φάσεις τῆς ἐξελίξεως τῆς νεώτερης ἐπιστημονικῆς κοσμολογίας συνοδεύονται σταθερὰ ἀπὸ μιὰ θρησκευτικὴ φιλοσοφία, πού παρακολουθεῖ ὅλους τοὺς μετασχηματισμοὺς τῆς εἰκόνας τοῦ κόσμου καὶ πού ποτὲ δὲν ἔχει τὴ διάθεσι νὰ χαλαρώσῃ τὴ ρυθμιστικὴ λειτουργία της.

Giordano Bruno, Kepler, Leibniz,

παθώντας νὰ ζήσῃ μιὰ ζωὴ ἠθικὴ, ὁμολογίας καὶ μαρτυρίας τῆς νέας αὐτῆς δημιουργίας καὶ πρὸ παντὸς τῆ ζωῆ τῆς ἀνιδιοτελοῦς ἐνεργοῦ ἀγάπης (κύριου χαρακτηριστικοῦ τῆς θείας εἰκόνας).

Αὐτὴ ἡ ἄσκησι καὶ ἡ πορεία εἶναι φυσικὸ νὰ τὸν φέρῃ σ' ἐπαφὴ μὲ τὸ γύρω του κόσμο εἶτε σὰν ἀλάτι καὶ φῶς μέσα στὸ σκοτάδι τῆς βασιλείας τοῦ αἰῶνος τούτου, εἶτε σὰν ἀντίθεσι πρὸς τὰ ἔργα τοῦ σκότους, ὅταν μάλιστα αὐτὰ ντύνονται τὴ δύναμι τῆς ἐξουσίας, εἶτε σὰ βάλασμο ἀγάπης πρὸς τὸν τυραννόμενον ἀπ' τὸ ὁποιοῦδήποτε κακὸ συγκεκριμένον ἄνθρωπο, πού δὲν παύει σ' ὁποιοῦδήποτε στιγμῆ καὶ κατάστασι νὰ εἶναι ὁ ἀδερφός, πρὸς τὸν ὅποιον ἔχει ὑποχρέωσι νὰ δείξῃ τὴν ἴδιαν ἀγάπη καθὼς ὁ Χριστός.

Ἔτσι ἀναγκαστικὰ αὐτὸ πού ἡ βασιλεία «οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» ἔρχεται σὲ συνεχῆ ἐπαφὴ, μὲ τὴν παρούσα ζωὴ καὶ παύει νὰ εἶναι μιὰ ἰδιωτικὴ κι' ἀφηρημένη ὑπόθεσι.

Spirinoza, Pascal, ὅλοι προσανατολίζονται πρὸς τὴν ἴδια ἐνότητα καὶ ζητοῦν νὰ θεραπεύσουν, ὁ καθένας μὲ τὸ δικὸ του τρόπο, τὴ διαίρεσι, πού ἐμφανίστηκε ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἡ ὁποία μὲ τὸν Kant παίρνει τὸ φιλοσοφικὸ τῆς χρίσμα.

Αὐτὴ τὴ διαίρεσι προσπαθεῖ νὰ θεραπεύσῃ κι' ὁ γερμανικὸς ἰδεαλισμός· κι' οἱ κοσμοθεωρίες τοῦ 19ου αἰῶνος παρουσιάζουν κάθε μιὰ μίαν καθολικὴν ἀντίληψι τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ζωῆς καὶ τῆς φύσεως, μέσα στὴν ὁποία ἡ ἐπιστημονικὴ δρᾶσις θεωρεῖται κάτι τὸ ἀναγκαῖο, πού ὅμως ἀντλεῖ τὶς κατευθύνσεις της γιὰ τὴν ἐρευνητικὴ τῆς προσπάθεια ἀπὸ τὴν καθολικὴ αὐτὴ θεώρησι.

Κι' ἡ νεώτερη ὑπαρξιακὴ κίνησι δὲν ἐγκατέλειψε τὴν ἀπαίτησι νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸν ἄνθρωπο στὸ συνολὸ του μέσα στὸν κόσμον. Ἄλλοιῶς οὔτε ὁ Heidegger, οὔτε ὁ Jaspers, καθένας ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἰδέα του γιὰ τὴν «καθολικότητα τοῦ λόγου», δὲ θὰ ἔπαιρναν τόσο βίαιη θέσι ἐναντίον ὅλων τῶν πρακτικῶν καὶ τεχνικῶν, πού βασιζόμενοι στὶς ἐπιμέρους ἐπιστήμες, καὶ θεωρώντας τες σὰν κάτι ἀπόλυτο, στενεύουν, παραμορφώνουν καὶ σκεπάζουν τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου στὸ σύνολό του.

Σὰ συμπέρασμα ὅλων αὐτῶν, πού ἀναφέρθησαν πῶς ἀνω, βγαίνει, πὼς οἱ δύο φαινομενικὰ ἄσχετες μεταξὺ τους πραγματικότητες, ὁ Χριστιανισμός κι' ἡ ἐπιστήμη συνδέονται σὲ μίαν ἐνδιάμεση περιοχὴ, πού ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ἐπιστήμης παρουσιάζεται σὰν «κοσμοθεωρία» ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Χριστιανισμοῦ σὰ «θρησκεία».

Ὁ νεώτερος ἄνθρωπος νοιώθει πολὺ ἔντονη τὴν ἀνάγκη νὰ μὴν ἀποκόψῃ τὴν ἐπιστήμη ἀπὸ τὴν κοσμοθεωρία καὶ τὴ θρησκεία, πού θεμελιώνουν καὶ δικαιοῦν τὶς ἀνθρώπινες ἐνέργειες, παρ' ὅλο πού μέσα στὴ ροὴ τῆς ἱστορίας εἶναι ἀναντίρρητη μιὰ ἐξέλιξι πρὸς διαχωρισμὸ καὶ αὐτονομία τῶν ἄκρων δηλαδὴ τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Παρ' ὅλον ἐπίσης πού οἱ βασικὲς σχέσεις ἐπιστήμης, φιλοσοφίας καὶ Χριστιανισμοῦ εἶναι κάτι τὸ ἀμετάβλητο, ὁ συγκεκριμένους δεσμοὺς ὅμως ὑπόκειται σ' ἓνα νόμο ἀλλαγῆς

φάσεων και φωτισιάσεων· τὸ Ξεδίπλωμα αὐτοῦ τοῦ νόμου μέσα στην ἱστορία φέρνει κάθε τόσο στην ἐπιφάνεια νέες πλευρὲς τῆς μᾶς και μόνης ἀνθρώπινης φύσεως και μ' αὐτὴ τὴν ἀλλαγὴ ἐπιτρέπει στὴ μία και ἀντικειμενικὰ ἀμετάβλητη ἀποκάλυψη τοῦ Χριστοῦ νὰ παρουσιάσῃ νέες ἀπόψεις ἀπὸ τὸν ἔσωτερο τῆς θησαυροῦ.

Εἶναι δύσκολο νὰ πῆ κανεὶς ποῖο εἶναι τὸ πρωταρχικὸ και τὸ βαθύτερο σ' αὐτὴν τὴν ἀλλαγὴ: Ἡ διαδοχὴ τῶν φάσεων βάσει ἐνόμου φυσικοῦ ἱστορικοῦ νόμου, κατὰ τὴν ὁποῖαν οἱ ἀλήθειες βγαίνουν ἀπὸ τὸ ἡμίφως, ὅπου πρὶν δὲν τις εἶχαμε προσέξει, σὰν ἀπάντησι στὴ νέα κατάστασι τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἓνας μυστικὸς πνευματικὸς νόμος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ποῦ κατευθύνει τὴν Ἐκκλησίαν ἔσχεπάζοντας βαθμηδὸν τὰ μυστηριώδη βῆθη τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Χριστοῦ, και γι' αὐτὸ φέρνει στὴν ὠρισμένη στιγμὴ τὴς ἀναγκαῖες καταστάσεις τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου;

Ἐκείνος ποῦ θέλει νὰ ἐρευνήσῃ τὸ φαινόμενο τῆς ἀλλαγῆς αὐτῆς τῶν φάσεων πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν του πὼς οἱ προσδιοριστέες μεταβολὲς βρῖσκονται στὴν πλευρὰ τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας. Ἐκεῖ ἀναπτύσσονται και φθίνουν πολιτισμοί, ἐκεῖ γίνονται ἀνακαλύψεις, ποῦ προσδιορίζουν τὸ μέλλον. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ εἶναι ἡ ἀκίνητη ἀποκάλυψη τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἔχει ἀποστολὴ νὰ μὲν ἢ ἴδια ποῦ ἦταν και εἶναι ἐξ ἀρχῆς. Ἡ ἀποστολὴ τῆς εἶναι νᾶναι τὸ φῶς και ν' ἀκτινοβολῇ σ' ὅλους τοὺς λαοὺς και σ' ὅλες τὶς ἐποχάς. Ἡ ἀκίνησι αὐτὴ δὲν βασιζέται σὲ μιὰν ἔλλειψιν ἱστορικῆς ζωτικότητος, παρὰ ἀντίθετα σὲ μιὰν ἀνυπέρβλητη ἐσχατολογικὴ πληρότητα, τὴν πληρότητα τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ κόσμος τῆς ἐπιστῆμης σήμερα δὲν ἐνδιαφέρεται ἀμέσως γιὰ τὴ χριστιανικὴ ἀποκάλυψη. Κι' ὅταν ρωτᾷ γι' αὐτὴν, τὸ κάνει μὲ μιὰ τὴση φροντίδα και τὶς ἀνάγκες τοῦ κόσμου και τοῦ πολιτισμοῦ, ὥστε εἶναι ἀμφίβολο ἂν ἀπ' αὐτὴ τὴ θέσι θὰ μπορέσῃ ποτὲ νὰ νοιώσῃ τὴν ἀλήθεια και τὸ βάθος αὐτῆς τῆς ἀποκαλύψεως.

Ὁ κόσμος ὅμως τῆς ἐπιστῆμης θέτει ἐρωτήματα σχετικὰ μὲ τὴν κοσμοθεορία, τὴ

φιλοσοφία και τὴ θρησκεία ζητῶντας τὸ νόημα τῆς ὑπάρξεως του.

Ἄν ἡ σχέση θρησκείας και ἐπιστῆμης φωτιστῆ ὡς ἐκεῖνο τὸ κρυμμένο βάθος ὅπου ὁ ἄνθρωπος θὰ νοιώσῃ, πὼς εἶναι ζήτημα, ποῦ ἀφορᾷ αὐτὸν τὸν ἴδιο, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ προσέξῃ τότε τὴ μοναδικὴ «θρησκεία», ποῦ τοῦ ὑπόσχεται και τοῦ δείχνει κάτι τι διαφορετικὸ ἀπὸ μιὰν ἀπλὴν ἠχώ τοῦ εἶναι του σταλμένη πίσω ἀπὸ τὸν κόσμο, ἢ ἀπὸ μιὰ προέκτασι τοῦ εἶναι του πρὸς τὸν κόσμο. Θὰ προσέξῃ τότε πὼς αὐτὴ ἔχει τὸ Λόγο τοῦ Θεοῦ, ποῦ—ἀντίθετα πρὸς κάθε ἐπιπίδα και προδοκία—προσφέρει δυὸ πράγματα συγχρόνως: ἐκεῖνο ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ ἀναχθῇ ἀπὸ τίποτε—γιατί δὲν ὑπάρχει στὴ φυσικὴ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου—και τὴν ἐκ τῶν ἔσω τελειῶσι αὐτῆς τῆς ἀνθρώπινης οὐσίας μιὰ και ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἔγινε ἄνθρωπος, ὄχι κάτι ἄλλο.

Μὲ βάσι αὐτὲς τὶς σκέψεις στὰ ἀκόλουθα ἄρθρα ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὸ θέμα «Ἐπιστήμη και Θρησκεία» και τὸ θέμα «Θρησκεία και Χριστιανισμός» μὲ τὰ ὁποῖα θὰ ἀσχοληθοῦμε ἀργότερα δίνοντας πλατεῖες περιλήψεις τους.

Δὲν πρέπει βέβαια, νὰ ποῦμε πὼς μ' αὐτὰ θὰ ἔχῃ εἰπωθῇ ἡ τελευταία λέξι πάνω σ' αὐτὸ τὸ τόσο σοβαρὸ θέμα: ἐλπίζομε, ὅμως πὼς θὰ δοθοῦν ἀφορμὲς στοὺς ἐκλεκτοὺς ἀναγνώστες τῶν «Ἀκτίνων» νὰ σκεφθοῦν κάπως βαθύτερα σ' ἓνα τόσο θεμελιακὸ σύγχρονο ζήτημα.

Θὰ νοιώσομε τότε πὼς εἶναι τοῦλάχιστο ἀφέλεια νὰ σκεφτώμαστε ἂν ἡ ἐπιστήμη ἀποδεικνύῃ ἢ ὄχι κάτι γιὰ τὸ Θεὸ και τὸ Λόγο του. Ἡ ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν εἶναι κάτι τὸ ἀντίθετο πρὸς τὸν ἀνθρώπινο λόγο· ἀντιθέτως σ' αὐτὸν ἀπευθύνεται και ζητᾷ νὰ τὸν ἐλκύσῃ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ της. Δὲν εἶναι ὅμως ἀντικείμενο μᾶς ὑπερφιάλης ἀνθρώπινης ἐρευνας, παρὰ θεία ἀποκάλυψη και φῶς ποῦ ἔρχεται ἀπὸ κάτι ποῦ βρῖσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα, ἀπὸ τὸν ἀπερίγραπτο και ἀκατάληπτο ὠκεανὸ τῆς θείας οὐσίας.

Η ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Η ΑΡΕΤΗ ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΚΑΛΒΟΥ

Β'.

Στὸ προηγούμενο τεύχος ἐπιμείναμε λίγο, σὲ δοσιμένα βιογραφικὰ τοῦ Κάλβου⁽¹⁾, γιατί αὐτὰ θὰ κάνουν νὰ ἐκτιμήσουμε, τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν ποιητὴ, περισσότερο ἀπὸ ὅ,τιδήποτε ἄλλο, ἀφοῦ ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο βρισκονται, πάντα σὲ ἄμεση ἀλληλεξάρτηση.

Ἡ γύρω ζωὴ, διαμορφώνει σιγά-σιγά, ὅπως σὲ κάθε ἄνθρωπο, ἔτσι καὶ στὸν ποιητὴ, τὴν προσωπικότητά του, τὸ χαρακτήρα του, παράλληλα μὲ τὴν ἐπίδραση ποὺ ἀσκει ἐπάνω του, ἡ ἀγωγή καὶ ἡ παιδεία. Δηλαδή τὸ περιβάλλον καὶ γενικὰ οἱ συνθήκες τῆς ζωῆς, καὶ αὐτὰ ἀποθέτουν, σιγά-σιγά, τὰ ἴχνη τους, ἐπάνω στὴν ψυχὴ του, ἀπ' τὴν ὁποία ξεπηδάει τὸ ποίημα, ποὺ καὶ αὐτό, πάλι, δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο, παρά ἔκφραση τῆς ψυχῆς.

Ἔτσι καὶ στὸν Κάλβο, τὰ εἰκοσι ποήματα τῆς «Λύρας» του, ὅλα δοσιμένα μὲ μιὰ θείαν ἐμπνοή, γιὰ νὰ ἐξυμνήσουν τὴν Ἑλληνικὴ Ἑπανάσταση, σὲ ὅλες τὶς φάσεις της καὶ τὴ μεγάλην ἀπόφασή τοῦ Γένους, γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς ἐλευθερίας του, κλείνουν μέσα τους, παράλληλα μὲ τὰ γεγονότα ποὺ ἐξυμνοῦν καὶ προβάλλουν καὶ ὅλο τὸν πλοῦσινο σὲ ἰδέες καὶ συναισθήματα, ἐσωτερικὸν κόσμο τοῦ ποιητῆ.

Τὸ πρῶτον μέρος τῆς «Λύρας» του, ἀρχίζει μὲ τὸ περίφημον ποίημα «Ὁ Φιλόπατρις», ἀφιερωμένο στὴν «φιλότατη πατρίδα» του, στὴ «θανμασίαν νῆσον του», ὅπως τὴ λέει, στὴ Ζάκυνθο, ποὺ τοῦ χάρισε «τὴν πνοὴν καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος τὰ χρυσὰ δῶρα». Δὲν τὴ συγκρίνει μὲ καμμιά, ἀπὸ τὶς χῶρες καὶ τὶς πολιτείες, ποὺ ἴσαμε τότε τὸν εἶχαν φιλοξενήσει. Οὔτε ἡ Ἀδσονία, ὅπως ὀνομάζει τὴν Ἰταλία, οὔτε τῶν Κελτῶν «ἡ

ἱερὰ πόλις», ὅπως ὀνομάζει τὸ Παρίσι, μποροῦν νὰ συγκριθοῦν μὲ τὸ νησί ποὺ τὸν γέννησε:

*Χαῖρε Ἀδσονία, χαῖρε
καὶ σὺ Ἀλείων, χαϊρέτωσαν
τὰ ἔνδοξα Παρίσια.
Ἵδραία καὶ μόνῃ ἡ Ζάκυνθος
μὲ κυριεύει.*

Ἄκολουθεῖ ἡ ὁδὴ του «εἰς Δόξαν», ὅπου θέλει, σὲ μιὰν ἀπαράμιλλη στὴ λιτότητά της, ποιητικὴ σύνθεση, μὲ τῆς δόξας τὸ στεφάνι, ποὺ θὰ σκεπάσει τὰ κεφάλια τῶν ἡρώων καὶ τῶν μαρτύρων, νὰ δεῖξει στοὺς Ἕλληνες τὸ δρόμο τοῦ χρέους. Γιατί, καθὼς λέει ὁ ποιητὴς, στὸ τέλος τῆς ὁδῆς του:

*ἽΩ Δόξα, διὰ τὸν πόθον σου,
Γίνονται καὶ πατριδός,
καὶ τιμῆς καὶ γλυκείας
ἐλευθερίας καὶ ἔμνων
ἽΑξια τὰ ἔθνη.*

Κι ἐνῶ, τὸ κύριον θέμα τῶν ὁδῶν του, εἶναι νὰ ἐξυμνήσουν τὴν ἐπανάσταση, μιὰ μονάχα ἐξαίρεση θὰ κάνει, στὴν τρίτῃ ὁδῆ του, μὲ τὸν τίτλο «εἰς θάνατον», γιὰ νὰ σκορπίσει τὸ μῦρο τῆς λατρείας του, στὴ μητέρα του, ποὺ τὴ στερήθηκε ἀπὸ μιὰ τόσο μικρὴ ἡλικία. Φαντάζεται ὅτι εἶναι γονατισμένος σ' ἓνα ναὸ «τῶν πρώτων χριστιανῶν παλαιότατον κτίριον», ὅπως λέει, ὅπου παρουσιάζεται μπροστά του, ἡ μορφὴ τῆς μητέρας του καὶ μιλεῖ μαζί της. Ἡ λύρα του, ἔχει καὶ ἐδῶ ἀπαλούς καὶ λυρικώτατους τόνους, γιὰ νὰ ἐκφράσει, αὐτὸ ποὺ ἡ ψυχὴ του αἰσθάνεται:

*ἽΩ φωνή, ὦ μητέρα,
ὦ τῶν πρώτων μου χρόνων
σταθερὰ παρηγόρησις.
ἽΟμματ' ὅπου μ' ἐβρέχασε
μὲ γλυκὰ δάκρυα!*

*Καὶ σὺ στόμα ὅπου ἐφίλησα
τόσαις φοραῖς, μὲ τόσην
θερμοτάτην ἀγάπην,
πόση ἄπειρος ἄδυσσος
μὰς ξεχωρίζει!*

Κι ἀκολουθεῖ ὀλόκληρη σειρὰ ὁδῶν,

(1) Βλ. ἐκτενέστερα: Κάλβου ἅπαντα: «Ἡ Λύρα», ἐκδ. «Στοχαστή», στὸν πρόλογο Μαρίνου Σιγούρου καὶ Γ. Θ. Ζώρα: «Ἀνδρέας Κάλβος», «Ν. Ἐστία», Χριστούγεννα 1946, σελ. 5.

πού ἡ κάθε μιὰ τῆς ἐπισημαίνει καὶ μιὰ μεγάλη ἡρωϊκὴ στιγμὴ, στὴν τιτανικὴ προσπάθεια τοῦ Γένους. Ἀπὸ τὴν ὠδὴ του «εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον», πού εἶναι σωστὸ ἀριστοῦργημα γιὰ τὶς πλούσιες εἰκόνες τῆς καὶ τὴν αἰσθητικὴν ἀριότητά τῆς, γραμμένη, γιὰ νὰ ἐξυμνήσῃ τὸν ἡρωϊκὸ θάνατο τῶν ἱερολοχιτῶν, πού θυσιάστηκαν στὸ Δραγατσάνι, μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη ἐπικεφαλῆς, ἴσαμε τὴν τελευταία ὠδὴ του, περνοῦν μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ ἀναγνώστη, ἕνας-ἕνας, οἱ σταθμοὶ τοῦ Μεγάλου Ἀγώνα.

Θὰ σταθεῖ στὴ Χίο καὶ θὰ κλάψει στὶς φοβερὲς σφαγὲς τῆς καὶ τὶς καταστροφές πού δοκίμασε, ἀπὸ τοὺς τυράννους:

*Πόσους ναοὺς πὸν ἐδέχοντο
τὰς πτερωτὰς τῆς πίστεως
προσευχὰς καὶ τὰ δῶρα.
Πόσους βλαστοὺς σοφίας
πόσας ἐλπίδας*

*..... τὼρα ἡ φλόγα
βαρβάρως κατατρώγει.
Μισητὸν ὀλοκαύτωμα
ἐνὸς τυράννου.*

Καὶ πῶς κάτω, δίνει μὲ λίγες λέξεις, μιὰ τρομερὴν εἰκόνα τῆς σφαγῆς.

*Ὁ μαρὸς, τὴν μάχαιραν...
Ἀνατριχιάζω... τρέμουσι
τὰ δάκτυλά μου... μίαν
πρὸς μίαν ἐσόντρωπα
τὰς χορδὰς ὅλας.*

*Ὡ λαιμοὶ τῶν ἀθῶων
παιδιῶν μας, ὦ πλευρὰ
σεβάσμια τῶν μητέρων.
Γερόντων κόμαι εἰς τ' αἷμα
ἀθλίως βρεγμένοι!*

Θὰ ἔρθει στὴν Πάργα, γιὰ νὰ θρηνηθεῖ, στὸν ἐκπατρισμὸ τῶν κατοίκων τῆς, πού ἔφυγαν ἀπ' τὴν πόλη, μετὰ τὴν κατάληψή τῆς ἀπ' τὸν Ἀλῆ πασᾶ καὶ γιὰ νὰ τοὺς παρηγορήσῃ, μὲ τὴ διαβεβαίωση πὼς «τῆς ἐπιστροφῆς ἐχάραξεν ἡ ἡμέρα». Θὰ ὑμνήσῃ στὴν ὠδὴ του «Ὁ Κεανὸς» τὴ θάλασσα τοῦ Αἰγαίου, μὲ τὰ νησιά τῆς, πού τόσα πρόσφερε στὸν ἀγώνα γιὰ τὴν ἐλευθερία, θὰ ὑμνήσῃ τὰ Ψαρὰ καὶ τοὺς ἀγῶνες τῶν Ψαριανῶν στὰ 1824, ὅπου:

*Ἐπὶ τὸ μέγα ἐρείπιον
ἡ ἐλευθερία ὀλόρθη
προσφέρει δύο στεφάνους.
Ἐν' ἀπὸ γῆνα φύλλα
κ' ἄλλον ἀπ' ἄστρα,*

θ' ἀφιερῶσει ὠδὲς στὴ Σάμο, στὸ Σοῦλι, θὰ οἰκτιρεῖ τὸν προδότη, θὰ πλέξει τὸ ἐγκώμιο τοῦ Μπότσαρη στὴν ὠδὴ του «εἰς Σοῦλι» καὶ τὸν Κανάρη στὰ «Ἡφαίστεια», τὰ μόνον ὀνόματα ἡρώων πού ἀναφέρει στὶς ὠδὲς του, θ' ἀπευθύνει τὸν ὕμνο του στὴ Δόξα, στὴν Ἐλευθερία, στὴ Νίκη,

*Ὡ Νίκη, διὰ τοὺς Ἕλληνας
στεφάνους πλέξε. Ἄλλ' ὄχι
σὰν ἐκείνους πὸν χαρίζεις
εἰς βασιλέα κενόδοξον,
αἱματοπότην.*

καὶ θὰ στήσει, μπροστὰ στὰ μάτια τῶν ἀγωνιστῶν, «τὸ Φάσμα» πού μὲ τὸν τίτλο αὐτό, ἡ ὄγδοη ὠδὴ του, στὸ δεύτερο μέρος τῆς λύρας του, παρουσιάζει τὸ μεγάλο ἐχθρὸ τοῦ γένους: τὴ Διχόνοια. Τὴν ἔζησε ἀπὸ κοντὰ, τότε, πού κατέβηκε στὸ Ναύπλιο, σὰν ξέσπασε ἡ ἐπανάσταση. Καὶ στὴν ὠδὴ του αὐτῆ, ὅπου ἡ δύναμη τῶν εἰκόνων, ἡ πατριωτικὴ ἔξαρση καὶ ὁ παραινετικὸς τόνος, συνθέτουν μιὰν ἀπὸ τὶς δυνατώτερες ὠδὲς του, παρουσιάζει, μὲ τὰ πῶς μελανὰ χρώματα, τὸν κίνδυνο πού διατρέχει ὁ Ἄγώνας, ἐξ αἰτίας τῆς:

*Μεγάλη, τρομερὴ
μὲ τὰ πτερὰ ἀπλωμένα
καθὼς αἰετὸς ἀκίνητος
κρέμεται στὸν αἶρα,
Ψηλὰ ἡ Διχόνοια.*

Φοβάται, μήπως τυχὸν φέροι τὴν ἀποτυχία καὶ τὸ ναυάγιο, ὅπως, ἄλλωστε, τόσες φορὲς κινδύνεψε, ἐξ αἰτίας τῆς, ἡ ἐπανάσταση. Ἀλλὰ ὅσο βλέπει τὸν ἀγώνα, πού συνεχίζεται, παρηγοριέται καὶ νοιώθει ἀνείπωτη εὐτυχία, γιατί οἱ σκέψεις του αὐτές, δὲν ἦταν παρὰ ἕνας κακὸς ἐφιάλτης πού διαλύθηκε:

*Ἐλύθη, ἐλύθη ὡς ὄνειρον
τὸ Φάσμα. Καθαρώτατος
ὁ αἶρας καταβαίνει
καὶ δροσίζει τὰ χεῖλη μου
καὶ τὴν ψυχὴν μου*

γιὰ νὰ καταλήξῃ, καθὼς βλέπει τοὺς θριμβοὺς τῶν παιδιῶν τῆς πατρίδας του:

*Ὡ Ἕλλάς! Ὡ πατρίς μου!
Ἐλπίδων γλυκυτότων
Μήτηρ! σὲ βλέπω ἀκόμα
ζῶσαν καὶ μαχομένην
καὶ ἀναλαμπάνα.*

Ὅλες τὶς ὠδὲς τοῦ Κάλβου τὶς διαπνέει ὁ ἴδιος ὑψηλὸς τόνος, θυμίζουν ὅλες τοὺς πνδαρικὲς ὠδὲς, πλούσιες καθὼς εἶναι, σὲ

ιδέες καὶ σὲ βαθειὰ νοήματα. Τὶς διαπερνάει ἀκόμα κι ἓνας καθαρὸς καὶ ἄδολος λυρισμὸς, «ὡς ἀπεφθὸς χρυσός», ὅπως, τόσο πετυχημένα, παρατηρεῖ ὁ Παλαμῆς, στὴν ὀμίλια του γιὰ τὸν Κάλβο, κι ἀκόμα ἓνα ἀκμαῖο καὶ ὑπερήφανο φρόνημα. Πουθενὰ δὲ νοιώθει κανεὶς τὴν παρουσία ἐνὸς πονεμένου ἀνθρώπου, ὅπως ἦταν ὁ Κάλβος. Ποῦ καὶ ποῦ βγαίνει μιὰ φωνὴ πού κλαίει, μὰ ὁ γενικὸς τόνος πού κυριαρχεῖ, εἶναι τόνος αἰσιόδοξος, τόνος ἡρωϊκός. Ἀπὸ τὴν ποίησή του ξεπετιέται τὸ σπάνιο ἦθος τοῦ ποιητῆ καὶ μὴ ἀλύγιστη ἀρετὴ, πού δὲ θὰ ὑποχωρήσει καὶ στὶς πιὸ δυστυχημένες περιόδους τῆς ζωῆς του. Δίκαια τὸν εἶπαν ποιητὴ τῆς ἀρετῆς. «Ὅλα γιὰ τὸν Κάλβο ἀπ' αὐτὴν πηγάζουν κι ἐκεῖ καταλήγουν. Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀγάπη, ἀποτελοῦν καρποὺς κι ἐκφάνσεις τῆς ἀρετῆς. Ὅσο γιὰ τὴ δόξα, πού δὲν ἄφησε ἀδιάφορο τὸν ποιητὴ, πού τὴν πόθησε, ἀλλὰ ποτὲ δὲν τοῦ χαμογέλασε ὅσο ζοῦσε— τὸ τονίσαμε αὐτὸ πιὸ πάνω—θέλει νὰ εἶναι τὸ κορύφωμα καὶ ἡ κατάληξη, μᾶς ἐνάρετης ζωῆς. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν τὸν συγκινεῖ καθόλου ἢ καλύτερα, ἀποστρέφεται, τὴ δόξα πού κατακτήθηκε μὲ ὄχι ἔντιμα μέσα. Κι ὅλες αὐτὲς οἱ ιδέες, πού καθορίζουν τὴ βιοθεωρία τοῦ ποιητῆ, τὸν πλημμυρίζουν, καθὼς γράφει ὅλα τὰ ποιήματα τῆς «Λύρας» του, γιὰ νὰ ἐξιμνήσει τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάσταση.

Ἡ ἀρετὴ γιὰ τὸν Κάλβο, εἶναι ἓνα θεῖο δῶρο, ἔμφυτο σὲ κάθε ἀνθρώπο, ἀφοῦ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Θεός, πού εἶναι γιὰ τὸν Κάλβο ἡ ὑπέραστη καὶ ἀπόλυτη ἀρετὴ, ἔκανε τὸν ἀνθρώπο, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσή του. Αὐτὸ τὸ πιστεύει ἀπόλυτα ὁ ποιητής, γι' αὐτὸ καὶ λέει σ' ἓνα στίχο του:

*Τὸ πνεῦμα ὅπου μ' ἐμφύχωσε
τοῦ Θεοῦ ἦτο φύσημα*

τὸ ἴδιο αὐτὸ πνεῦμα, πού τὸν ἐκόσμησε μὲ
..... ἀτίμητα δῶρα
ἀγάπην, ἀρετὴν
εὐσπλαγγχνον στήθος.

Ἄλλ' ἂν γύρω του βλέπει ὁ ποιητής, τὴν παραγνώριση, τὴν ἄγνοηση καὶ τὴν ἐγκατάλειψη καὶ ἓνα σωρὸ ἄλλες ἐναντιώσεις τῆς μοίρας του, πού τόσο τὸν κατάρρεχε, ὅμως, κακίζει τὸν ἑαυτὸ του, πού δὲ βλέπει παντοῦ, γύρω του, τὸ θρίαμβο τῆς ἀρετῆς:

*Διατί καὶ ἐδῶ ὅπου μ' ἔρριψεν
εἰς τὴν ἀέριον σφαιραν,
μίαν νὰ μὴν εὔρω τρέχουσαν
διὰ μὲ μόνην μίαν βρούσιν
παρηγορίας;*

*Βρούσιν! Καὶ τὰ θαυμάσια
τῆς Ἀρετῆς ἀέναα
νερὰ δὲν βλέπω; Χύνονται
ποταμηδὸν γύρω μου
τὴν γῆν σκεπάζουν.*

Καὶ συμπληρώνει, εὐθύς ἀμέσως μετ' ἀπ' τὶς δυὸ αὐτὲς στροφές, πού εἶναι παρμένες ἀπὸ τὴν ὠδὴ «Εἰς Ἐλευθερίαν»:

*Ἦ θνητοὶ ποτισθῆτε (δηλ. μὲ τὰ νε-
ρὰ τῆς ἀρετῆς),*

*ἐὰν τὸ θεῖον πίετε
ρεῦμα, ὁ πόνος μὲ δάκρυα
τὴν τράπεζαν, τὸ στρώμα σας
ἄς ἐρέξῃ τότε.*

Καὶ καταλήγει μ' αὐτὲς τὶς στροφές, δεῖγμα κλασικοῦ ἔκρους καὶ δωρικῆς λιτότητας:

*Ἄς ἔλθῃ τότε, ἄς ἔλθῃ
νὰ σᾶς περικυκλώσῃ
μὲ σκοτεινά, βρονταῖα
πεπυκνωμένα σύννεφα
ἢ δυστυχία.*

*Μιὰ δύναμις οὐράνιος
εἰς τὴν ψυχὴν σας δίδει
περὰ ἑλαφρά, καὶ ὑπάρνεται
λαμπρὸν τὸ μέτωπόν σας
ὑπὲρ τὴν νύκτα.*

*Ἀπὸ τὰ δόρυμπα δώματα
δροσερὸν καταβαίνει
χαρᾶς, ἐλαίου φύσημα,
καὶ στεγνώνει τὰ δάκρυα,
τὸν ἴδρωτά σας.*

*Ἐκεῖ ὅπου ἐπατήσατε
ἰδοὺ οἱ καρποὶ φυτρώνουν
καὶ τ' ἄνθη ἰδοὺ σκορπίζουσι
τὰ κύματα εὐτυχῆ
τῆς μυρωδίας.*

*Ἦ Ἀρετὴ! πολύτιμος
Θεά, σὺ ἠγάπας πάλαι
τὸν Κιθαιρῶνα, σήμερον
τὴν γῆν μὴ παραιτήσης,
τὴν πατρικὴν μου.*

Ἄλλοῦ πάλι:

*Τὰς θλίψεις θεραπεύει (ἢ ἀρετὴ)
καὶ ἄγει ὁ θεῖος εἰς ἀμίλλαν
ἀρετῆς, τὴν φιλόδοξον
σοφορὰν τοῦ ἀνθρώπου.*

Στὶς περισσότερες ὁδὲς του, ἡ ἀρετὴ δεσπόζει ὡς ἰδέα ἀλλὰ καὶ ὡς κίνητρο, γιὰ εὐγενικὲς καὶ ὑψηλὲς κατακτήσεις, ὅπως ἐπίσης καὶ ὡς σκοπὸς τῆς ζωῆς. Αὐτὸς ὁ

ἄτυχος, ὁ πονεμένος, ὁ δυστυχημένος ἀκόμα Ποιητής, ὅπως τὸ διαπιστώσαμε στὴν ἀρχή, δὲ διστάζει νὰ κανηχθεῖ γιὰ τὸ δρόμο τῆς ἀρετῆς πὺν βαδίζει, ἔστω κι ἂν ὁ δρόμος αὐτὸς εἶναι δύσκολος, δύσβατος, ἀκόμα καὶ ἀδιάβατος πολλές φορές. Γιὰ τὸν Κάλβο σημασία ἔχει ἡ λυτρωτικὴ, ἃς τὴν ποῦμε, ἀξία τῆς ἀρετῆς, πὺν προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ἱκανοποίηση, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπιτελεῖ ἔτσι ἓνα χρέος:

*Ἵως ἀπ' ἓνα βουνὸν
ὁ ἀετὸς εἰς ἄλλο
πετάει, κι' ἐγὼ τὰ δύσκολα
κρημνὰ τῆς ἀρετῆς
οὕτω ἐπιβαίνω.*

γράφει σὲ μιὰν ἄλλη ὠδή του «εἰς θάνατον». Εἶναι τόσο χαρακτηριστικὲς οἱ λέξεις πὺν μεταχειρίζεται ὁ ποιητής (βουνὸ καὶ κρημνὰ) γιὰ νὰ μᾶς δώσει τὴν αἴσθηση τῆς μεγάλης προσπάθειας. Ἀκόμα καὶ ἡ ποίηση καὶ γενικώτερα ἡ τέχνη, κατὰ τὸν Κάλβο, πρὸς τὴν ἀρετὴ πρέπει νὰ παρωθοῦν τὸν ἄνθρωπο. Σὲ μιὰ στροφὴ στὴν ὠδή του «Εἰς Μούσας» λέει χαρακτηριστικά:

*Οὕτω ὑπὸ τοὺς δακτύλους σας (δηλ.
τῶν Μουσῶν)*

*ἡ ἐλικώνεις λύρα
τρέμει καὶ τ' ἄνη ἀμάραντα
τῆς ἀρετῆς γεμίτους
πάσαν καρδίαν.*

Κι ἀκόμα, γιὰ νὰ μὴν ἐξαντλήσουμε μὲ τοὺς στίχους αὐτοὺς, τὰ δοξαστικὰ πὺν ἀφιερώνει ὁ ποιητής σὲ ὅ,τι στάθηκε τὸ κύριο γνώρισμα τῆς πολυτάραχης ζωῆς του, παίρνομε καὶ τοὺς στίχους τούτους ἀπὸ τὸν πρόλογο τῆς «Λύρας» του, ὅπου ὁ ποιητής σαλπίζει στὸ ἀγωνιζόμενο τότε, ἔθνος:

*Ἦλθεν ἡ ποθητὴ ὥρα. Στολιζοῦσι
τὴν κεφαλὴν σεβάσμιον τῆς Ἑλλάδος
αἱ δάφναι, φύλλα ἀμάραντα θριάμβων.
Καὶ σεῖς χρυσᾶ, σεῖς ἀμβροσίον ρόδα
τοῦ παραδείσου ἐλικωνίου, συμπλέξατε
σήμερον τὸν ἄγνον στέφανον. Μόνῃ
ἀμάργαρος, ὀλόγγυμος, ἀττάγγελτος
τὸ καθαρόν τοῦ οὐρανοῦ ἀναβαίνει
ἡ Ἀρετὴ.*

Ἄλλα κι ὅταν ἐξημνεῖ τὴν ἐλευθερία καὶ μάλιστα ὅταν μιλεῖ ὄχι μονάχα γιὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἐλευθερία, πὺν εἶναι ἰδέα καθαρὰ ψυχολογικὴ καὶ μεταφυσικὴ, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀναφέρεται στὴν κατὰκτηση τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας, πάλι καὶ τότε, βάζει ὡς προϋπόθεση τὴν ἀρετὴ. Μὲς στὴν ποίηση τοῦ Κάλβου, κυριαρχεῖ ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας καὶ στὶς δύο αὐτὲς μορφές της. Στὴν ὠδή του «εἰς Σάμον» διαβάζομε αὐτοὺς τοὺς περίφημους καὶ τόσο αἰσθητικὰ ἄσσογους στίχους του, πὺν μὲ ἱερατικὴ σεμνότητα, μὲ τὴν ὑποβλητικὴ λιτότητά τους καὶ τὴν ἐπιγραμματικὴ τους διατύπωση καὶ μάλιστα στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ Κάλβου, μᾶς δίνουν τὴν ἐντύπωση ὅτι ξεπετάχτην ἀπὸ ἀρχαία ἐπιτύμβια πλάκα:

*Ἵσοι τὸ χάλκεον χέρι
βαρὺ τοῦ φόβου αἰσθάνονται
Ζυγὸν δουλείας ἃς ἔχουσι.
Θέλει ἀρετὴν καὶ τόλμην
ἡ ἐλευθερία.*

*Ἀδτή (καὶ ὁ μῦθος κρύπτει
νοῦν ἀληθείας) ἐπέρωσε
τὸν Ἴκαρον. Καὶ ἂν ἔπεσε
ὁ περρωθεὶς κι' ἐπνίγη
θαλασσωμένος,*

*ἀφ' ὑψηλὰ ὅμως ἔπεσε
καὶ ἀπέθανεν ἐλευθερός.*

Δὲν εἶναι ὅμως μονάχα οἱ ἰδέες τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας πὺν φωλιάζουν μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ποιητῆ καὶ χαρίζουν τοὺς πῦν ὑψηλοὺς τόνους στὴν ποίησή του, εἶναι ἀκόμα καὶ ἡ ἰδέα τῆς δικαιοσύνης, πὺν μαζὶ μὲ τὶς δύο προηγούμενες—τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας—ἀποτελοῦν τὸ κέντρο, γύρω στὸ ὁποῖο κινεῖται ὀλόκληρη ἡ ποίησή του. Καὶ πάλι ἀπ' αὐτὲς τὶς τρεῖς θεμελιακές, στὴ συνείδηση τοῦ ποιητῆ, ἰδέες, ἡ ἀρετὴ ἔχει τὸ προβάδισμα, γιατί ἀπ' αὐτὴν πηγάζουν καὶ οἱ ἄλλες δύο. Στὴν ὠδή του «εἰς Μούσας», ἀπευθύνεται πρὸς τὶς Μοῦσες καὶ τὶς καλεῖ καὶ πάλι νὰ ξαναγαυρῶσουν στὴν ἐλευθερούμενη πατρίδα μὲ τὴν προτροπή:

*Φυλάξατε τοὺς ὕμνους
διὰ τοὺς δικαίους. Μόνον
εἰς αὐτοὺς τὴν εἰρήνην
καὶ τοὺς χρυσοὺς στεφάνους
εἰς αὐτοὺς δότε.*

Κι ἄλλοῦ πάλι στὴν ὠδή του «εἰς Χίον», πὺν καὶ πῦν πάνω τὴν ἀναφέραμε, γραμμὴν ὕστερ' ἀπ' τὶς φοβερὲς σφαγὲς στὰ 1822, πὺν ἐνέπνευσαν τὸν περίφημο ὁμώνυμο πίνακα καὶ στὸ Γάλλο ζωγράφο Ντελακρουά, ἀφοῦ μᾶς δώσει μιὰν ἐξαί-

σια, αλλά τόσο ανατριχιαστική εικόνα, των σφαγῶν και τῶν καταστροφῶν πού συνέβηκαν τότε στὸ ὄραιο νησί, ἀναφέρεται καὶ στὴ θεία δικαιοσύνη, πού ποτὲ δὲν ἀφίνει ἀπλήρωτες, τὶς ἀνόσιες ἐγκληματικὲς πράξεις:

*Ὁ λαιμοὶ τῶν ἀθῶων
παιδιῶν μας, ὡ πλευρὰ
σεβασμὰ τῶν μητέρων,
γερόντων κόμαι εἰς τὸ αἶμα
ἀθλίως βρεγμέναι.*

*Ἐκδίκησιν ζητεῖτε;
Ἡ φωνὴ σας ἠκούσθη.
Ποτὲ εἰς τὴν γῆν οἱ ἀθάνατοι
τοὺς ληστὰς δὲν ἀφίνουν
ἀτιμωρήτους.*

Ἄλλὰ δὲν εἶναι μονάχα ἡ θεία δικαιοσύνη, πού ὡς τιμωρία πέφτει πάνω στὰ κεφάλια τῶν βαρβάρων καὶ τῶν ἀνόμων, εἶναι ἀκόμα καὶ οἱ ἐριννύες, ἡ ἔνοχη συνείδηση, πού τοὺς τιμωρεῖ καὶ δὲν τοὺς ἀφίνει νὰ ἡσυχάσουν, οὔτε καὶ στὸν ὕπνο τοὺς ἀκόμα:

*Ποῦ μ' ἔφεραν ὁ πόνος μου.
Τί λέγω; Τιμωρίαν.
Ἀληθινήν καὶ μόνην
φρικτήν, οἱ μαροὶ
ἔχουσι ἄλλην,
τὴν ἐνδειαν τῆς γλυκειᾶς
γαλήνης τῶν δικαίων.*

Ἡ θεία δικαιοσύνη ὅμως, δὲν τιμωρεῖ μονάχα τοὺς ἀδίκους, ἀλλὰ σύγχρονα ἐπιβραβεύει καὶ τοὺς ἀγῶνες τῶν δικαίων:

*Πάντοτε οἱ ἐπουράνιοι
μεγάλθυμον γένος
ὑπερασπίζου.*

Ἀπὸ τοὺς λίγους αὐτοὺς στίχους τοῦ Κάλβου, βγαίνει πόσο δεσπόζει μέσα του, ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ καὶ ἡ θεία δι-

καισύνη πού τόσο τὴν ἐξυμνεῖ ἀπὸ Αὐτὸν ἐκπορεύεται. Ὁ Θεὸς γιὰ τὸν Κάλβο—ἔτσι βγαίνει μέσ' ἀπ' ὀλόκληρο τὸ ἔργο του—εἶναι «ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροῦς» καὶ Ἐκεῖνος πού δεσπόζει καὶ τῶν ἐπουρανίων καὶ τῶν ἐπιγείων καὶ τῶν καταχθονίων. Αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν πρὸ ἀμετακίνητη πίστη τοῦ Κάλβου, γι' αὐτὸ καὶ κυριαρχεῖ ὡς ἰδέα, σχεδὸν σὲ ὅλα τὰ ποιήματά του:

*Ἐνας Θεὸς καὶ μόνος.
Ἀστράπτει ἀπὸ τὸν ὕψιστον
Θρόνον. Καὶ τῶν χειρῶν του
Ἐπισκοπεῖ τὰ αἰῶνια,
Ἄπειρα ἔργα.*

*Κρέμονται ὑπὸ τοὺς πόδας του
πάντα τὰ ἔθνη, ὡς κρέμεται
βροχὴ ἐτι ἐναέριος
ἐν ᾧ κοιμῶνται οἱ ἄνεμοι
τῆς οἰκουμένης.*

*Ἄλλ' ἡ φωνὴ του ἀκούεται,
Φωνὴ δικαιοσύνης
καὶ αἱ ψυχὰ τῶν ἀνόμων
ὡς αἵματος σταγόνες
πέφτουσι στὸν ἄδην.*

Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ φωνὴ τῆς δικαιοσύνης, καθιέρωσε τὰ τελευταῖα χρόνια τὸν Κάλβο καὶ τὸ ἔργο του, στὴ συνείδηση τοῦ ἔθνους καὶ τὸ τοποθέτησε, στὸ βῆθος πού τοῦ ἔπρεπε, γιὰ νὰ διαβάζεται, ὅσο θὰ ὑπάρχει τὸ ἔθνος τοῦτο, ἀπ' τὶς ἑλληνικὲς γενεές, πού τόσα διδάγματα ἔχουν ν' ἀντλήσουν μέσ' ἀπ' αὐτό, ἕνα ἔργο πού ἀποτελεῖ ὕμνο στὴν ἀρετὴ, γραμμένο ἀπὸ ἕναν ποιητὴ, πού ὑπῆρξε στὴ ζωὴ του, ὑπόδειγμα ἀρετῆς. Ἄς τελειώσουμε μὲ τὸν ὀρθότατο στίχο, πού ἔγραψε ὁ Σικελιανός, γιὰ τὸν Κάλβο: «Ὁ ἀσυντρόφιστο ἀρετῆς πελώριο κλέος».

ΑΓΓΕΛΟΣ Ν. ΜΟΣΧΟΣ

ΣΤΗ ΣΤΑΥΡΩΣΗ ΣΟΥ

Χριστέ μου, πίκρα ἔνοιωσα πολλὴ στὴ σταύρωσή Σου,
γιατί ἐνῶ ἐρχόμουν κοντὰ σὰν μαθητῆς Σου
καὶ μὲ τοῦ Σίμωνα διάθεση, τοῦ Κυρηναίου,
μὲ πόνο ἀντίκρισα τὸν ἑαυτό μου σταυρωτὴ Σου,
στὸ πρόσωπο ἐνὸς εὐσεβεστάτου φαρισαίου.

ΕΛ. ΜΑ·Ι·ΝΑΣ

ΑΠΟΨΕΙΣ

Η ΠΡΟΦΗΤΙΚΗ ΦΩΝΗ

Πόσον ή ανάγκη άνησυχίας και άνακαινίσεως και μετανοίας μέσα εις τούς κόλπους του Χριστιανισμού γίνεται συνειδητή και από τούς έκπροσώπους τής Θεολογίας εις όλον τόν κόσμον, φαίνεται και από τó παγκοσμίως πράγματι γνωστόν άμερικανικόν θεολογικόν περιοδικόν «Theology To - day», τó όποιον εις ένα πρόσφατον σχετικώς φύλλον του άφιερώνει τó κύριον άρθρον εις τó ότι έχομεν ανάγκην περισσότερον τής προφητικής πλέον, παρά τής ήσυχου, ήσυχαστικώς ευσεβούς, φωνής. Διότι υπάρχει μία «διχοτομία» (τó περιοδικόν χρησιμοποιεί τόν έλληνικόν όρον Dichotomy), ή όποία δέν στηρίζεται βεβαίως επί τής 'Αγίας Γραφής, άλλ' είναι πραγματικότης, τήν όποίαν πρέπει νά αναγνωρίσωμεν διά νά τήν καταργήσωμεν. Καί ή «διχοτομία» έδράζεται άκ, ιθώς εις τήν άνησυχίαν. 'Ο «προφήτης», ό τύπος του ανθρώπου του όποίου οί καιροί μας έχουν ανάγκην, είναι άνήσυχος μέσα εις τήν σημερινήν κοινωνίαν, ζή μέσα εις αυτήν, είναι μέλος αυτής και όμως άσκει κριτικήν έπ' αυτής. Καί άκόμη και εις τήν άλλην πλευράν, όταν συναντᾶ έκδηλώσεις ευσεθείας, ύπογραμμίζει τήν ανάγκην τής δικαιοσύνης και τής φιλανθρωπίας. Μέσα εις τήν σημερινήν κρίσιν ύπομινύσκει τó παρελθόν, άλλά άκόμη περισσότερον βλέπει πρός τó μέλλον. Εις καιρούς πλησμονής άγαθών, ύπομινύσκει τήν πείναν τών άλλων!

Και όταν οί άνθρωποι ζητούν νά κοιμηθούν (έπικαλούμενοι, άς προσθέσωμεν, ως ύπνωτικόν τήν ευσεθείαν) αυτός σαλπίζει με τήν σάλπιγγά του. 'Όταν θέλουν νά κτίσουν ένα τοίχον γύ-

ρω — γύρω των διά νά περιτειχίσουν τήν λαμπράν άπομόνωσίν των, αυτός τούς υπενθυμίζει τήν ύπαρξιν του κόσμου που είναι έξω από τó περιβάλλον των!

Τó κακόν είναι ότι σπανίως άκούεται ή προφητική φωνή εις τās έκκλησίας μας και άκόμη όλιγώτερον εις τās σπουδαστήριά μας ή από τούς έκκλησιαστικούς και θεολογικούς μας ήγέτας, λέγει πάντοτε τó άμερικανικόν θεολογικόν περιοδικόν. 'Ισως, λέγει, νείαι εύκαιρία διδάξουν νέα καθήκοντα.

Άς έλπίσωμεν ότι αυτάί αί σημερινάί εξέλιξεις θά προκαλέσουν τήν προφητικήν φωνήν εις τήν 'Εκκλησίαν. Καί, έπιτραπήτω και εις τήν στήλην αυτήν νά προσθήση, άς τó έλπίσωμεν και διά τήν 'Ελλάδα!

ΘΕΜΑ ΕΘΝΙΚΟΝ

Ένα S.O.S. έκπέμπεται από τόν Βόλον. Πομπός είναι ή «Χριστιανική Ένωσις Έργαζομένης Νεολαίας» Βόλου. Καί θέμα είναι ή άνεργία.

«Χωρίς νά παραβλέπονται αί καταβληθείσαι προσπάθειαι και αί σημειωθείσαι σχετικάί πρόοδοι, διαπιστοϋμεν τó γεγονός τής τρομακτικής πλέον έπεκτάσεως τής άνεργίας με άλλας τās όλεθρίας διά τó παρόν και τó μέλλον τής Έλλάδος συνεπειας.

Τó πλείστον μέρος τής έλληνικής νεότητος διατελεί κάτω από τó φάσμα τής άνεργίας. Χιλιάδες νέοι ριπτόμεθα εις τήν ζωήν ζητούντες με άξιοπρέπειαν νά κερδίσωμε τó ψωμί μας και νά δημιουργήσωμε τó μέλλον μας, τó όποιον είναι τó μέλλον του Έλληνισμού, και αισθανόμεθα άμέσως νά κατακαίγονται τά φτερά μας από τήν καταστρεπτικήν τών όνειρων μας άνεργίαν. Δέν ζητούμεν έλεημοσύνην, δέν ζητούμεν άργομισθίαν, έργασίαν ζητούμεν. Έν ιδρώτι του

προσώπου μας νὰ φάγωμεν τὸν ἄρτον μας».

Ἡ παρούσα στήλη, ἐνῶ λυπεῖται διὰ τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκπεμφθῇ αὐτὸ τὸ S.O.S. θέλει νὰ ἐκφράσῃ τὴν χαρὰν τῆς, διότι ἐπὶ τέλους ἐκπέμπεται καὶ δὴ ἀπὸ μίαν χριστιανικὴν ὀργάνωσιν. Τὸ θέμα τῆς ἀνεργίας παρουσιάζει θεβαίως δυσκολίας διαστάσεως γιγαντιαίων. Ἀλλὰ τὸ παράπονον εἶναι ὅτι τὸ θέμα δὲν φαίνεται νὰ μᾶς ἀπασχολῇ ὅσον πρέπει. Ἀπασχολεῖ τὴν γραφειοκρατίαν, ἀπασχολεῖ τοὺς εἰδικούς, ἀλλὰ δὲν ἀπασχολεῖ τὸ Ἔθνος.

Ἄν, λοιπόν, μᾶς ἐπιτρέπουσιν τὰ καλὰ ἐργαζόμενα παιδιὰ τοῦ Βόλου νὰ δώσωμεν καὶ ἡμεῖς μίαν ἰδικὴν μας διατύπωσιν εἰς τὸ τόσον δίκαιον καί, ἀλήθεια, τόσον χριστιανικὸν αἰτημά των, θὰ εἴπωμεν τοῦτο: Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι τόσον νὰ λυθῇ τὸ θέμα τῆς ἀνεργίας, ὅσον, προηγουμένως, ἡ ἀνεργία νὰ γίνῃ θέμα ὄχι ὑπηρεσιακόν, ἀλλὰ ἐθνικόν. Ἄς πονέσῃ ὅλον τὸ Ἔθνος διὰ τὴν ἀνεργίαν καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴν εὑρεθῇ κάποια, ἔστω καὶ πρόχειρος, λύσις, κάποια βελτίωσις, κάτι ποῦ θὰ εἶναι πιὸ ὑποφερτὸν ἀπὸ τὸ σημερινὸν κατάντημα.

ΕΝΑΣ «ΠΟΛΥΤΕΚΝΟΣ»

Καὶ κάτι σύγχρονον ἐν σχέσει πρὸς τὴν πρόνοιαν. Εἰς τὴν Γερμανίαν ὑπάρχει ἓνα στρατόπεδον προσωρινῆς στεγάσεως προσφύγων ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Γερμανίας, τὸ «Friedland». Ἐκεῖ κοντὰ, λοιπόν, ἔχει τὸ σπίτι του ἓνας «πάστωρ» τῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος εἶχε πέντε καὶ τώρα ἔχει σαράντα πέντε παιδιὰ. Τὰ πέντε φυσικὰ εἶναι ἰδικὰ του, τὰ σαράντα ἕξι ἄλλα ἰδικὰ του. Καὶ ἰδοὺ πῶς: Μίαν ἡμέραν εὑρέθη ἀπ' ἑξῶ ἀπὸ τὸ στρατόπεδον ἓνα παιδάκι, κατὰμονον, ἐλεινόν, μόλις συγκρατούμενον εἰς τὴν ζωὴν ἀπὸ τὰς περιποιησεις τὰς στοιχειώδεις, ποῦ παρέχει τὸ στρατόπεδον διαβίσεως. Τὸ παίρνει τὸ παιδάκι ὁ πά-

στωρ εἰς τὸ σπίτι του, ὡς ἰδικόν του. Κατόπιν παίρνει ἄλλο παιδάκι, ἀκόμη ἄλλο, καὶ αὐτὸ ἐσυνεχίζετο μὲ τὴν συνεργασίαν τῆς συζύγου του καὶ καμμιά φορὰ ἐγύριζεν ὁ πάστωρ κουρασμένος ἀπὸ τὴν ἱεραποστολὴν τῆς ἡμέρας εἰς τὸ σπίτι του καὶ δὲν ἤμποροῦσε νὰ κοιμηθῇ εἰς τὸ κρεβάτι του, διότι κάποιον καινουργιοφερμένο «παιδί του» ἐκοιμάτο ἤδη ἐκεῖ. Ἐχρειάσθη ἀκόμη καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ σπίτι του ὁ «πολύτεκνος» αὐτός! Φυσικὰ εἰς τὸ τέλος συνεκινήθησαν πολλοὶ καὶ τὸν ἐβοήθησαν εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς οικονομικῆς πλευρᾶς τοῦ βάρους. Καὶ εἰς τὸ τέλος, ἀτηρητίσθη αὐτὸ τὸ ἔργον, ὄχι μόνον φιλανθρωπίας ἀλλὰ καὶ πνευματικῆς ἱεραποστολῆς ἐνώπιον τῆς ὁποίας, τί τὰ θέλετε, ὄλα τοῦ ὀρθολογισμοῦ τὰ ἐπιχειρήματα συντρίβονται. Τὸ κακὸν εἶναι ὅτι αὐτοὶ οἱ πάστορες ἀποτελοῦν ἐξαίρεσεις ἢ δὲν ὑπάρχουν εἰς ἄλλα κλίματα οὔτε καὶ ὡς ἐξαίρεσεις.

Ἀντιστοίχως θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν του τὸ νέον βιβλίον τῆς «Δαμασκοῦ» τοῦ G. Bruce «Ἡ οἰκογένεια Φήλντ», τὸ ὁποῖον προσφάτως ἐξεδόθη.

ΑΙΜΟΔΟΣΙΑ

Καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ: Τώρα μὲ τὸ Πάσχα θὰ γίνῃ προσπάθεια τονώσεως τῆς αἰμοδοσίας εἰς τὴν ὁποίαν, μαζὺ μὲ διαφόρους δμάδας μὲ φοιτητικὰς καὶ σπουδαστικὰς ὀργανώσεις, μὲ τὸν στρατὸν κ.λ.π. καλοῦνται νὰ μετέσχουν καὶ τὰ χριστιανικὰ σωματεῖα. Ἐξ ἄλλου, ὅπως εἶναι γνωστὸν, ὑπάρχουν καὶ «τράπεζαι αἵματος» καὶ εἰς πολλὰς ἐπαρχιακὰς πόλεις πηγαίνουν εἰδικὰ συνεργεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.

Ἡ παρούσα στήλη ἐπανειλημμένως ἐγραψεν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς αἰμοδοσίας. Ἐνα τώρα μένει νὰ εἴπῃ εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς: «Ὅτι μὲ τὴν νέαν προσπάθειαν τονώσεως τῆς αἰμοδοσίας τοὺς παρέχεται μίαν ἐπὶ πλέον εὐκαιρίαν νὰ ἐορτάσουν ὄντως «Πάσχα Κυρίου».

Ο ΚΟΚΚΟΣ ΣΙΝΑΠΕΩΣ

Ἐξ ἀφορμῆς τῆς προσπαθείας διὰ τὴν ἀναζωπύρωσιν τῆς Προνοίας εἰς τὴν χώραν μας, ἀναγνώστης μας μᾶς ὑπενθυμίζει ἕνα περιστατικόν, τὸ ὁποῖον συνέβη εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην. Πράγματι τῷ 1782 ἰδρύθη εἰς τὸ Kaiserswerth εἰς τὸν Ρήνον μίᾳ εὐαγγελικῇ κοινότης, εἰς τὴν ἰδρυσιν τῆς ὁποίας συνέβαλε μεγάλη πτωχεία καὶ πιὸ μεγάλη πίστις. Ὡς σύμβολόν τῆς ἢ νέᾳ εὐαγγελικῇ κοινότης ἐχρησιμοποίησε τὸν «κόκκον σινάπεως» μὲ τὴν εἰς τὴν σφραγίδα τῆς ἐπιγραφὴν, ὅτι ἀπὸ τὸν κόκκον σινάπεως θὰ βλαστήσῃ δένδρον μέγα. Οἱ ἰδρυταὶ τῆς κοινότητος αὐτῆς εἶχαν πίστιν, δὲν ἐφαντάζοντο ὅμως πόσον θὰ ἐδικαιούτο ἡ πίστις αὐτὴ ἐκ τῶν πραγμάτων. Εἰς τὴν ἀρχὴν, εἰς τὰ πρῶτα ἔτη, ἡ πτωχὴ κοινότης ἐγένετο συνεχῶς πτωχοτέρα καὶ ἐφαίνετο ὅτι θὰ κλεισθῇ. Ἐπρεπε νὰ εὑρῇ πεδῖον ἐργασίας, τὸ ὁποῖον νὰ ἴδῃ εἰς τὴν κοινότητα καὶ ἀποστολὴν καὶ προορισμόν, πού νὰ μὴν ἐπηρεάζωνται ἀπὸ τὴν πτωχείαν τῆς. Ἐσκέφθησαν, λοιπόν, ὅτι θὰ ἦτο μίᾳ ὥραία ἀποστολὴ νὰ ἀναλάβουσιν νὰ μορφώσουσιν νεάνιδας, αἱ ὁποῖαι νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὰ νοσοκομεῖα ὡς «διακόνισσαι», ὅπως ὠνομάσθησαν κατὰ τὸ ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης παράδειγμα. Τὸ σχέδιον ἐφάνη ἀπελπι, ἀλλὰ σιγὰ - σιγὰ ἤρχισαν τὸ ἔργον τῶν αἰ πρώται «διακόνισσαι». Καὶ σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι, προσετίθεντο ἄλλαι καὶ συνεχῶς ἄλλαι εἰς τὸ ἔργον αὐτό, μέχρις ὅτου ἐφθασε νὰ εἶναι σήμερον ὁ ἀριθμὸς τῶν νεανίδων αὐτῶν.. σαράντα χιλιάδες, διεσπαρμέναι εἰς τὸ ἐσωτερικόν καὶ τὸ ἐξωτερικόν, αἱ περισσότεραι δὲ ἀνήκουσαι εἰς αὐτὴν τὴν προσπάθειαν.

Ὅλα αὐτὰ ὡς ἐκπλήρωσις τῶν εὐαγγελικῶν λόγων περὶ κόκκου σινάπεως καὶ μεγάλου δένδρου. Δένδρον πολὺ μέγαλον, ὁμολογουμένως, διότι ὑπὸ τὴν σκιάν του καὶ ἡμεῖς ὅλοι εἶναι δυνατοὶ ἄλλοι νὰ εὐρωμεν περιτολήσιν, ἔάν χρειασθῇ νὰ πᾶμε εἰς νοσοκομεῖον. Διότι, εὐτυχῶς, καὶ εἰς τὴν Ἑλ-

λάδα παρομοία ἐργασία ὑπάρχει, τὴν ὁποῖαν ὅλοι πρέπει νὰ προσέξωμεν, νὰ ἀγαπήσωμεν καὶ ὅσον ἡμποροῦμεν νὰ βοηθήσωμεν.

Η ΑΛΗΘΕΙΑ

Μία «Ἀποψις» εἰς τὸ φύλλον τοῦ Φεβρουαρίου, σχετικὴ μὲ τὰς χριστιανικὰς ἱεραποστολάς εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν διάψευσιν τῶν ἐξ αὐτῶν προσδοκιῶν, προεκάλεσε ἕνα, στενοχωρίαν μαρτυροῦν, ἐκτενὲς σχόλιον τοῦ ἐγκρίτου ὄργανου τῶν ἐν Ἑλλάδι Καθολικῶν, τῆς «Καθολικῆς». Εὐχαρίστως ἀπαντῶμεν εἰς τὸ σχόλιον, διότι καὶ ἀπὸ καλὴν πρόθεσιν ἐμπνέεται καὶ μὲ σεμνότητα ὕφους εἶναι γραμμένον.

Τὸ θέμα, λοιπόν, εἶναι τὸ ἐξῆς. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, πρῶτον, περὶ τῆς ἱερᾶς καὶ ἀπιστεῦτου δι' ἀνθρώπους σάρκα φοροῦντας καὶ τὸν κόσμον οἰκοῦντας ἀφιέρωσεως ἐκ μέρους πολλῶν ἱεραποστόλων ὄλων τῶν χριστιανικῶν ὁμολογιῶν. Δὲν ὑπάρχει ὅμως, δεύτερον, ἀμφιβολία περὶ τοῦ ὅτι σήμερον ἀντὶ τῶν προσδοκωμένων ἀποτελεσμάτων τῆς προσπαθείας αὐτῆς, ἔχομεν μίαν γενικὴν ἐξέγερσιν τῶν ἀφρικανικῶν φυλῶν ἐναντίον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ἐξέγερσις αὕτη, βεβαίως, βᾶθρον καὶ ἀφετηρίαν ἔχει τὴν ἐπανάστασιν τῶν μαύρων ἐναντίον τῆς ἀποικιοκρατίας τῶν λευκῶν. Παρ' ὅλον τοῦτο κατήντησεν εἰς μίαν παναφρικανικὴν ἐπανάστασιν ἐναντίον τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸν ὁποῖον οἱ μαῦροι βλέπουν ὡς τὸν πρόδρομον καὶ τὸν φορέα τῆς ἀποικιοκρατίας τῶν λευκῶν εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Αὕτη εἶναι ἡ... μαύρη ἀλήθεια!

ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΛΟΓΟΙ

Ἡ ἐναντίον τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπανάστασις αὕτη προεκλήθη, εἶπομεν, ἐκ «τῆς τρομερᾶς διαψεύσεως τῶν προσδοκιῶν, τὰς ὁποίας ἡ μαύρη φυλὴ ἐστήριξεν ἐπὶ τῶν μεγάλων λόγων τοὺς ὁποίους ἐξεφώνουν οἱ ἱεραποστολοὶ». Ἐδῶ στενοχωρεῖται ὁ σχολιαστὴς τῆς

«Καθολικῆς», ὁ ὁποῖος μᾶς ἀντιτάσσει ὅτι οἱ «μεγάλοι λόγοι» δὲν ἀνήκουν εἰς τοὺς ἱεραποστόλους οἱ ὁποῖοι... «εἰργάζοντο ἐν πλήρει ἀφανεῖα καὶ μὲ μόνον τὸ παράδειγμα τῆς ἀγιότητος τοῦ βίου των καὶ τῆς ταπεινῆς τελευτῆς των».

Ἄλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο τίς ἠρνήθη; Ἡμεῖς δὲν εἶπομεν ὅτι οἱ μεγάλοι λόγοι τῶν ἱεραποστόλων ἦσαν...περιαυτολογίαι οὔτε ὅτι οἱ ἱεραπόστολοι ἐνήργουν ἀποβλέποντες εἰς ἀτομικὸν ὄφελος. Ἡμεῖς ἀναφερόμεθα εἰς τοὺς μεγάλους λόγους τοὺς ὁποῖους οἱ ἱεραπόστολοι ἐξέπεμπον — καὶ ὤφειλαν ἄλλως τε νὰ ἐκπέμπον — ὡς ἐπαγγελίας ὅτι, ὅταν ἔλθῃ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Ἀφρικὴν, θὰ ἔλθῃ καὶ πᾶσα συλλήβδην ἀρετὴ καὶ δικαιοσύνη. Ὡς συνοδοιπόρον, δηλαδὴ, τοῦ Εὐαγγελίου, οἱ ἱεραπόστολοι ἐπηγγέλθησαν τὴν ἀρετὴν, τὴν ἀγάπην, τὴν δικαιοσύνην. Καὶ ἀντὶ τούτου συνοδοιπόρος ἦλθεν ἡ ἐκμετάλλευσις ἐκ μέρους τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, ἐκ μέρους τῶν λευκῶν, γενικώτερον.

Ἡμεῖς μάλιστα θὰ πᾶμε πάρα πέρα καὶ ἀπὸ τὴν «Καθολικὴν». Θὰ εὐρωμεν ἂν μὴ δικαιολογούμενον ἀλλὰ ἀνθρωπίνως πλήρως ἐξηγούμενον καὶ τὸ ὅτι οἱ ἱεραπόστολοι ἔδεν ἐπολέμησαν τὴν ἀποικιοκρατικὴν ἐκμετάλλευσιν. Εἰς τὸ κάτω - κάτω δὲν ἠμπορεῖτε νὰ ζητήσετε ἀπὸ τὸν ταπεινὸν καὶ ἐν ἰδεώδει αὐταπαρνήσει μετὰ τῶν λεπτῶν τοῦ Κογκὸ συζῶντα μοναχὸν καὶ πολὺ ὀλιγώτερον, θεοβαίως, τὴν μοναχὴν, νὰ δεῖξῃ ἔναντι τοῦ Βασιλέως Λεοπόλδου Β' τοῦ Βελγίου τὴν στάσιν τὴν ὁποῖαν ὁ κατὰ τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν «Principes Apostolorum» ἔδειξεν ἔναντι Σίμωνος τοῦ Μάγου!

ΝΑ ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΕΠΤΥΗΣΕΙΣ

Ἐντελῶς ἄλλο, ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον πρὸς... λιθοβολισμὸν τῶν ἱεραποστό-

λων, εἶναι, λοιπόν, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶπομεν καὶ λέγομεν. Λέγομεν ὅτι τῶρα πλέον πού ἔχομεν τὴν πείραν ἀπὸ τὰς ἀπογοητεύσεις, ἀπλοῦστα, πρέπει νὰ ληφθῇ πλέον ἡ δέουσα πρόνοια. Διότι, ἐὰν εἶναι νὰ ἐκλέξωμεν μεταξὺ ἀγνοίας τοῦ Εὐαγγελίου ἢ μίσους κατὰ τοῦ Εὐαγγελίου, τότε προτιμότερον νὰ μείνωμεν εἰς τὴν πρώτην.

Τὸ λέγομεν δὲ αὐτὸ ὄχι διὰ νὰ γίνῃ πράγματι, διὰ νὰ μὲνῃ ὁ εἰδωλολατρικὸς κόσμος εἰς τὴν ἀγνοίαν, ἀλλὰ διὰ νὰ τονίσωμεν ὅτι πρέπει τὸ Εὐαγγέλιον, ὁ εὐαγγελισμὸς τῶν μὴ χριστιανικῶν λαῶν νὰ γίνεταί πλέον, ἔπειτα ἀπὸ τὴν πείραν πού ἔχομεν, μόνον ἀφοῦ θὰ ἔχωμεν τὰς ἐγγυήσεις ὅτι δὲν θὰ ἐπαναληφθῇ ἡ ἐκμετάλλευσις καὶ ἀφοῦ θὰ γίνῃ πέρα γιὰ πέρα τὸ ξεχώρισμα μεταξὺ κηρύγματος τῆς χριστιανικῆς Πίστεως καὶ προετοιμασίας τοῦ δρόμου διεισδύσεως διαφόρων συμπερόντων, ὄχι ἴσως πάντων ἀδικῶν, ἀλλὰ πάντως πάντων γηϊνῶν, πολὺ γηϊνῶν.

Κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ ὄλη συζήτησις εἶναι ἄσκοπος, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ «Καθολικὴ» καταλήγει εἰς τὸ αὐτὸ μὲ ἡμᾶς συμπερασμα, εἰς ὅτι δηλαδὴ μετέχει τῆς ἀνησυχίας, ἡ ὁποία καὶ ἡμᾶς συνέχει ὡς πρὸς τὸ θέμα αὐτό.

Γνωρίζομεν ὅτι ὅσα γράφει περὶ τῆς συμμετοχῆς τῆς εἰς τὴν ἀνησυχίαν μας δὲν εἶναι ἀπλοῦν σχῆμα λόγου. Καὶ αὐτὸ μᾶς εὐχαριστεῖ. Ἡ κοινὴ ἀνησυχία θὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν κοινὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ προβλήματος πού λέγεται εὐπρόσωπος ἐμφάνισις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ γενικῶς εὐπρόσωπος ἐμφάνισις τῆς Πίστεως, τῆς εὐσεβείας, ὄχι μόνον εἰς τὸ Κογκὸ ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πλατεῖαν Συντάγματος!

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΑΠΑΡΑΔΕΚΤΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ

Κύριε Διευθυντά,

Ζῶμεν εἰς μίαν ἐποχὴν, ὅπου οἱ ἠθικοὶ χαρακτηρισμοὶ ἀποτελοῦν ἀναμφισβητήτως ὁράσεις ἐν ἐρήμῳ. Διὰ καὶ ὅσοι ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν ἠθικῶν ἀξιών εἰς τὸν ἱστορικὸν αὐτὸν τόπον προσβλέπουσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας κατὰ κύριον λόγον ὡς εἰς σανίδα σωτηρίας. Διότι ἡ Ἐκκλησία μας ἔχουσα ἐπιγνοῶσιν τοῦ πράγματος φροντίζει καταλλήλως ὥστε νὰ δημιουργήσῃ τὰ πνευματικὰ ἐκεῖνα στελέχη, ἅτινα θὰ ἀναλάβουν τὸ βαρὺ καὶ μέγα ἔργον τῆς ἠθικῆς ἀναπλάσεως τῆς κοινωνίας μας.

Διατί τὸ λέγομεν αὐτό; Διότι ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκοήν μας ἡ πληροφορία, ὅτι προτάσει Ἱεράρχου τινὸς τὸ Ἱπουργεῖον Παιδείας πρόκειται νὰ λάβῃ μέτρα τοιαῦτα, ὥστε νὰ καταβάλλουν τὰ τροφεῖα καὶ νὰ στεροῦνται διὰ παντὸς τοῦ δικαίωματος χειροτονίας, ὅσοι ἐκ τῶν ἀποφοίτων τῶν Ἀνωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Φροντιστηρίων δὲν δέχονται νὰ ἱερωθῶσιν.

Δὲν γνωρίζομεν ἐὰν ἀληθεύῃ ἡ εἰδησις, ἀλλὰ καὶ ὡς εἰδησις αὕτη ἐμβάλλει ἡμᾶς εἰς πολλὴν ἀνησυχίαν. Ὅχι φυσικὰ ἡ εἰδησις ὅτι πρόκειται τὸ Ἱπουργεῖον νὰ λάβῃ μέτρα... διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ νῦν ὑπουργός, ὁ ἀπὸ πολλοῦ ἀξιεπαίνους ἀσχολούμενος καὶ ἐνεργῶν διὰ τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μας ὀργανισμοῦ, δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ λάβῃ τοιαῦτα ἀντιεκκλησιαστικὰ μέτρα, ἀλλ' ἡ εἰδησις, ὅτι εὐρέθῃ Ἱεράρχης νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖον — ἐὰν ἀληθεύῃ ἡ εἰδησις — τὴν εἰσδὸν εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἱεροῦ κλήρου δι' ἀστυνομικῶν μέτρων! Μάλιστα δὲ νὰ θεωρήσῃ τοῦτο ὡς λύσιν τοῦ ἐπιμάχου προβλήματος. Διότι πῶς ἄλλως δύναται νὰ χαρακτηροῦσθῇ ἡ ὡς ἄνω πρότασις τοῦ σεβαστοῦ Ἱεράρχου.

Δὲν θέτομεν ἐν ἀμφιβολῳ τὴν ἀγαθὴν πρόθεσιν τοῦ σεβαστοῦ Ἱεράρχου, ἀφοῦ ὁ σκοπὸς τῆς εἶναι νὰ καλυφθοῦν τὰ κενὰ τῆς Μητροπόλεως του διὰ τῆς χειροτονίας νέων ἀνδρῶν, ἀλλ' εἶναι ὄντως ἡ πρότασις ἐκεῖνη, ἡ ὁποία μᾶς ὀδηγεῖ εἰς λύσιν τοῦ χρονίζοντος προβλήματός μας τ. ἔ. τῆς προσελεύσεως εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἱεροῦ κλήρου ἀνδρῶν φωτισμένων ψυχικῶς, ζώντων ἐν πίστει καὶ ἀρετῇ; Καὶ πιστεύομεν ἀληθῶς, ὅτι, ὅταν διὰ μέτρων μὴ ἐπιτρεπομένων ποσῶς οὔτε ὑπὸ τῶν ἱερῶν κανόνων, οὔτε ὑπὸ τῆς κρατοῦσης ἐν τῇ ἀγίᾳ ἡμῶν Ἐκκλησίᾳ ὀρθοδόξου παραδόσεως ἐξαναγκάσωμεν εἰς χειροτονίαν τοὺς ἀποφοίτους τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Φροντιστηρίων, θὰ λύ-

σωμεν τὸ ἐπίμαχον πρόβλημα; Ἀσφαλῶς ὄχι!

Ἀντὶ λοιπὸν νὰ προετοιμάζωμεν ἀστυνομικὰ μέτρα διὰ τὰ καλύψωμεν τὰ κενὰ τῶν Μητροπόλεων τῶν θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον ἐὰν ἐφρόντιζον οἱ οἰκεῖοι Ἱεράρχαι νὰ ἀνεύρουν μεταξὺ τοῦ ποιμνίου των καὶ προετοιμάσωμεν καταλλήλως τοὺς συνεργάτας των. Διότι ἄνευ τῆς ἀνευρέσεως καὶ προετοιμασίας αὐτῆς δὲν πρόκειται νὰ ἀποκτήσωμεν ἱερὸν κλῆρον ἄξιον τῆς ἀποστολῆς του. Εἶναι τελείως ἀπαράδεκτον νὰ γίνεταί κἀν σκέψις περὶ πληρώσεως κατ' ἄλλον τρόπον τῶν παρουσιαζομένων κενῶν, μάλιστα δὲ καθ' ὃν τρόπον εἰσηγείται ὁ ἐν λόγῳ Ἱεράρχης.

Μετὰ τιμῆς

ΙΩ. Δ. ΔΑΒΒΕΤΑΣ

Γεν. Ἐπιθεωρητῆς τῶν θεολόγων καθηγητῶν

Ο ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ

Ἀγαπηταὶ «Ἀκτινε»,

Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἀπέθανε στὸ Ἰεροσόφον καὶ γραφικῶς νησι τοῦ Ἰονίου, τὴν Κέρκυρα, ὁ εὐσεβέστατος καὶ ἀγαθώτατος ἱερομόναχος Καλλίνικος Μεταλλῆνος. Ὁ θάνατός του ἐλύπησε βαθεῖα ὄσους τὸν ἐγνωρίσαν ἀπὸ κοντά. Μορφὴ ἀσκητικῆ. Τὸ πρόσωπό του λεπτό, σκελετωμένο, μὲ θαθεῖς ἀδλακῆς ἀπὸ τὴν ἐντονη πνευματικὴ ζωὴ. Στὰ μάτια του, ποὺ σκορπούσαν γαλήνη καὶ λαφύτρια, εἰδάβαζε κανεὶς τὴν ἀγνότητα τῶν αἰσθημάτων του, τὴν ψυχικὴν του καθαρότητα, τὴν καλωσύνη τῆς καρδιᾶς του, τὸ βάθος τῆς πνευματικῆς του ζωῆς. Γλυκὸ καὶ ἰαρόν, σὰν τὴν ἀτιμόσφαιρα ποῦ μοναστηριοῦ, χαμόγελο ἐροῦδιζε πάντοτε στὰ χεῖλῃ του. Ἦτο ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἀρετῆς. Στὴν σεβάσμιμα μορφῇ του ποῦ τὴν ἐλεύκανε ἡ πολυειδὴς πνευματικὴ δρᾶσις του, ἔβλεπε τὸν «καλὸν ποιμένα» ποῦ ἦταν πάντοτε πρόθυμος νὰ θυσιάσῃ τὴν ζωὴν του γιὰ τὸ ποιμνίον του, τὸν ἄξιο καὶ ἀφωσιωμένο λειτουργό, τὸν θερμὸ καὶ συμπαθητικὸ κήρυκα τοῦ Θεοῦ Λόγου.

Δὲν ἐσποῦδασε σὲ ἀνώτερα πνευματικὰ ἰδρύματα. Κατ'ὀρθωσεν ξενικῶντας ἐπάνω στὸ βιβλίον νὰ ἀποκτήσῃ ἀρτία φιλολογικὴ καὶ θεολογικὴ μόρφωσι. Τὰ κηρύγματά του ἦσαν ἀπλά, πρακτικά. Συγκινοῦσαν καὶ ἐθέριμαιναν τὴς καρδιᾶς. Ἦσαν ξεχειλίσιμα τῆς ψυχῆς του, ἀνέβλυζαν δλόδροσα ἀπὸ τὴς ἀγνῆς καὶ κρυστάλλινες πηγῆς τῆς καρδιᾶς του. Ἐγραψε δύο μικρὰ βιβλία, ἕνα κατὰ τῶν Εὐαγγελικῶν καὶ ἕνα γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἱεραῆς Μονῆς Πλατυτέρας. Σῶζονται δὲ ἀρκετὰ χειρόγραφα ὀμιλιῶν του στὴν ἱερά Μονὴ ποῦ

τόσο ἀγάπης, καὶ τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν τὴν δλόθερμη πίστι του, τὰ ἀγνὰ ἰδανικά του, τὸν πλοῦτο τῶν αἰσθημάτων του, τὴν λεπτὴ παρατηρητικότητα, τὸν ἀκάματο ζῆλο του. Στὴν θεία λειτουργία ἐδάκρυζε. Ἄν καὶ ἡ φωνὴ του ἦταν ἀδύνατη, ἀσθενική, ὅμως συγκινοῦσε. Δὲν θὰ ξεχάσω ποτὲ τὰ ξενύκτια στὴν ἱερὰ μονὴ ἢ στὰ μετόχια τοῦ Μοναστηριοῦ ἔξω ἀπὸ τὴν πόλι. Ἐπαίρνε ἡ ὄψις του θέλητρο ἀκατανίκητο, οὐράνιο χρωματισμό. Θυμῶμον τὴν στιγμή αὐτὴ τοὺς ἐυλαδικούς τύπους ποὺ μᾶς σκιαγραφεῖ ὁ Παπαδιαμάντης στὰ Χριστουγεννιάτικα καὶ Πασχαλιάτικα διηγήματά του. Ἀπὸ μικρὸς προσέφερε τὸν ἑαυτὸ του στὴν ὑπηρεσία τοῦ Θεοῦ. Ἐμίνασε γιὰ ἕνα διάστημα στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴ του θητεία ἐμίνασε στὴν ἱερὰ Μονὴ Πλατυτέρας. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ δὲν ἔπαυσε νὰ ἐξασκή τὸ ἔργον τῆς φιλανθρωπίας. Πολλὰ πτωχὰ καὶ ὀρφανὰ βῆθκαν στέγη καὶ τροφὴ στὸ Μοναστήριον, ἐσοῦδασαν χάρις στὴν πατρικὴ ἀγάπη τοῦ Καλλινίκου. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς κατοχῆς ἐμοίραζε κρυφὰ ὅλα τὰ ἔσοδα τῆς Μονῆς στοὺς πτωχοὺς. Ἐδῶσε καὶ αὐτὰ τὰ ρούχα τοῦ ἀκόμη. Προσέφερε ἀκόμη καὶ τὸ κελλὶ του στοὺς ἀστέγους ἀπὸ τοὺς βομβαρδισμοὺς καὶ αὐτοὺς ἐκοιμόταν μέσα στὸ Ἅγιον βῆμα κάτω στὶς ψυχρὲς πλάκες. Ἡ φιλοξενία του δὲν εἶχε ὄρια. Ἐδίδε καὶ τὸ τελευταῖον δῶλεπον ποὺ βρισκόταν στὴν τσέπη του. Στους τρόπους του ἦταν πολὺ εὐγενικός, γλυκομίλητος. Εἶχε μιὰ παιδικὴ ἀθωότητα. Ποτὲ δὲν ἤθελε νὰ κατακρίνη, παντοῦ ἔβλεπε ἀρετές. Στους πονεμένους ἦταν γλυκός, παρήγορος. Προσευχόταν μὲ δάκρυα.

Κάποτε σὲ μιὰ συζήτησι ποὺ ἐγένετο λόγος γιὰ παρεκτροπὲς μερικῶν ἀνθρώπων τῆς Ἐκκλησίας ἄρχισε νὰ κλαίη, καὶ στενοχωρῆται. Εἶχε ἀγνὴ καρδιά. Πονοῦσε γιὰ ὅλους. Τὰ Χριστούγεννα ποὺ ἐπέρασα νὰ τὸν ἰδῶ στὸ Μοναστήριον ἦταν πολὺ ἀδιάθετος. Μόλις μὲ εἶδε, ἐδάκρυσε ἀπὸ συγκίνησι. «Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας», μοῦ εἶπε. «Ὅταν τὸν ἐχαιρέτησα, ἔκλαυσε. «Θὰ πεθάνω μοῦ εἶπε, δὲν θὰ μὲ ξαναδῆς. Ἄς εἶναι εὐλογημένο τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Ἐσεῖς οἱ νέοι θεολόγοι, μοῦ εἶπε, μὴ ξεχνᾶτε τὸν Θεὸ, τὴν Ἐκκλησία. Ἀπὸ σῶς περιμένει ἡ κοινωμία γλυκεῖς καρπούς. Χωριθθήκαμε ἀπὸ τότε γιὰ πάντα. Ἐμαθα τὸν θάνατόν του μὲ βαθεῖα λύπη. Ὁ Θεὸς ἄς ἀναπαύη τὴν ψυχὴ του στοὺς κόλπους τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ, διότι ὁ ἱερομόναχος Καλλινίκος Μεταλληνὸς ὅπως ἐπράγματι ἄξιος λειτουργὸς τοῦ Ἱεροσολοῦ καὶ γνήσιου τέκνου τοῦ ἁγίου φησὶ τοῦ Ἰωνίου.

Μὲ ἀγάπην

ΠΑΝΑΓ. ΚΥΡΟΥΣΗΣ
Θεολόγος

ΑΠΟ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Ἀγαπητὲς «Ἀκτίνες»

Μὲ μεγάλη μου χαρὰ ἰδὸ τεύχος τοῦ Φεβρουαρίου διάβασα τὶς «Ἀπόψεις» γιὰ τὸ θεατρικὸ ἔργο «Χωρὶς ὄργη» ποὺ παίζεται στὸ θέατρο τῆς κ. Ἐλσας Βεργῆ.

Ἀπὸ τὴν σύστασι ποὺ ἔκανες στοὺς ἀναγνώστας σου καὶ ἐγὼ τὸ παρηκολούθησα καὶ ὁμολογῶ ὅτι αἰσθάνθηκα μιὰ μεγάλη ἱκανοποίησι φεύγοντας, γιὰτὶ μέσα στὸ πλῆθος τῶν ἀντικεινωτικῶν ἔργων ποὺ προβάλλει ἡ ἑλληνικὴ σκηνὴ καὶ ἡ ἑλληνικὴ ὀδὸν τὸ «Χωρὶς ὄργη» ἀπετέλεσε μιὰ ἀκόμη ἀπόδειξι τοῦ τί μπορεί νὰ παρουσιάσῃ τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα καὶ τίνας θησαυροὺς στεροῦνται ἐκεῖνοι ποὺ νομίζουν ὅτι μακρὰ ἀπ' αὐτὸ ὑπάρχει ὁ πνευματικὸς πολιτισμός.

Οἱ ὁλοὶ πολὺ καλὰ παιγμένοι ἀπ' ὅλους τοὺς ἠθοποιούς συνέτειναν στὴν πλήρη ἀπόδοσι τοῦ ἔργου.

Ἐνα ἐρωτηματικὸ ὅμως μένει στὴν ψυχὴ μου: τὸ τόσο χριστιανικὸ περιβάλλον τοῦ μοναστηριοῦ ποὺ καὶ τὴν τελευταία του γωνιά θεομαίνει ἡ μορφή τῆς μὲ συναίσθησι τῆς ἀποστολῆς τοῦ χριστιανοῦ ἀδελφῆς Μαρίας, δὲν κατάρθωσε νὰ ἡσυχάσῃ καὶ νὰ καταπραῖνη τὴν σὲ θάνατο καταδικασμένη κοπέλλα καὶ νὰ τῆς χάρισῃ τὸ θάρρος ἐκεῖνο ποὺ ἀποκτοῦν ὅσοι γνωρίζουν τὸ πραγματικὸ νόημα τοῦ «ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἀνάστασις»;

Δὲν νομίζεις ὅτι τὸ θεατρικὸ ἔργο στερήθηκε τοῦ πραγματικῆ ἀναδημιουργημένου πνευματικῆ ἀνθρώπου κοντὰ στὴ φωτεινὴ προσωπικότητα τῆς ἀδελφῆς Μαρίας ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς τὸν παρουσιάσῃ στὸ ὄλο τῆς ἡ κατάδικος;

Μὲ πολλὴ ἀγάπη

ΔΑΜΙΑΝΟΣ ΠΛΑΤΗΣ

Η ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΝΕΟΤΗΤΟΣ

Ἀγαπητὲς «Ἀκτίνες»

Τελευταία μαθεύτηκε ἕνα νέο πολὺ σπουδαῖο: Ἡ νεολαία, θὰ πᾶν πᾶ νὰ πλανιέται δῶθε - κείθε, θάβῃ ἀποκοῦμπι, γιὰ νὰ μπορέσῃ ν' ἀνορθωθῇ καὶ νὰ προχωρήσῃ στὴ ζωὴ. Ἀρχίζει μιὰ σ τ α υ ρ ο φ ο ρ ῖ α — ὅπως τοῦλάχιστον αὐτοδιαφημίζεται — ἐναντία στὸ κακό, στὴν ἀνηθικότητα· σταυροφορία γιὰ τὴν ἠθικοποίησι τῆς νεολαίας.

Καινούργιες λοιπὸν εὐγενεῖς ἀποφάσεις, καινούργιοι ἀγῶνες — καινούργιες, ἐπιτρέψτε μου, οὐτοπείες.

Ἡ νεολαία ἀντιμετωπίζειται σὰν ἐκπεσὼν Ἄδὰμ! Θάβῃ νὰ ρωτήσω, ἀγαπητὸ περιοδικό, ἀπὸ ποῦν παράδεισο ἔξεπεσε ἡ σύγχρονη γενιά; Καὶ ποιοὶ θὰ φροντίσουν γιὰ τὴν ἐπιστροφή τῆς;

Πολὺ φοβᾶμαι, πὼς οἱ ἐποχὲς ποῦταν κατὰλληλες γιὰ σταυροφορίες πέρασαν· κείνο ποὺ

ἡ ἐποχὴ ἢ δικιά μας ἔχει ἀνάγκη εἶναι τοῦτο: ἀ ν α σ τ ῆ μ α τ α. Καὶ μὰ καὶ οἱ σημερινοὶ σταυροφόροι δὲν τὸ νιώθουν, θὰ τὸ πετύχη μονάχη τῆς ἢ καινούργια γενιά. Δὲν νομίζετε πὸς εἶναι ἀρκετὰ ὅσα γράφτηκαν στὸ γόνατο, ἀπὸ κορυφαίους ἀνθρώπους ποὺ ντροκλιζοῦν, γιὰ νὰ γιομίσουν γραμμὲς χαρτιοῦ, ὅσα εἰπώθησαν ἀπὸ στόματα ποὺ τὴν ἴδια στιγμή ρουφοῦσαν τὸ κοκτέιλ καὶ τὸν καπνὸ, ὅσα συμβόλαια γράφτηκαν στ' ὄνομα τρίτων;

Ὅσοι θέλανε νὰ φτιάξουν μὰ καλλίτερη γενιά, εἶχανε τὸν καιρὸ σὰν οἱ τωρινοὶ νέοι ἦτανε στὴν ἀγκυλιὰ τους. Τὸ παρὸν ἦταν στὰ χέρια τους... Μὰ τὸ μέλλον ἀνήκει στὴν καινούργια γενιά τῆς γενιά τοῦ μόχτου, τῆς ἀγωνίας, τοῦ κἀματου τὴν τραγικὰ εὐτυχισμένη γενιά.

Πάνω στὴ γῆ δὲν φανερώθηκε γενιά πιότερο τραγικὴ καὶ πιότερο περίφανη ἀπὸ τὴ δικιά μας. Μὰ ἀνάμεσα σ' αὐτὰ εἶναι κ' ἡ πιδ εὐλογημένη. Γιατί, ὅ,τι δὲν τῆς ἔδωσε σὰν κληρονομία τὸ παρελθόν, ψάχνει, ἰδρώνει, μοχθεῖ γιὰ νὰ τὸ φτιάξῃ μονάχη τῆς. Δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ βοήθεια τέτοιας λογῆς. Ἐχει ἀνάγκη μονάχα ἀπὸ ν ο ι ὁ σ ι μ ο. Ἡ ἀνησυχία τῆς ξεκινάει ἀπὸ τούτη τὴ ζωὴ καὶ περνάει στὴν ἄλλη. Ψάχνει σὰν τυφλοπόντικας μέσα στὴ γῆ, ἀνιχνεύει σὰν ἀητὸς ἀνάμεσα στὰ σύγνεφα καὶ ζητᾷ νὰ βρῆ τὸν ἑαυτὸν τῆς.

Δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ εὐγενεῖς προσπάθειες ὧσων δὲν εἶναι πιά νέοι στὴν ψυχὴ καὶ θέλουν νὰ διώξουν τὴν πλήξη ποὺ βαραίνει ὑπὲρ κοσμικὰ σαλόνια. Δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ τῆς ἀνοίξουν τὸ δρόμο.

Ἐχει χέρια γιὰ νὰ πιάσῃ τὸν κασμὰ καὶ νὰ θεμελιωθῇ, ἔχει πόδια γιὰ νὰ προχωρήσῃ, ἔχει καρδιά γιὰ νὰ χτυπήσῃ καὶ μάτια γιὰ νὰ ζητήσῃ τὸ Θεό.

Τὸ μόνο ποὺ παρακαλεῖ εἶναι νὰ μὴ τῆς Τὸν κρύψουν!

Μὲ τιμὴ

ΝΙΚΟΣ ΜΟΣΧΟΝΑΣ

Τ. Γ. Ἐάν κάποιος ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ἠθικοποίηση, αὐτοὶ εἶναι, ὅσοι ἀδιάντροπα διαφημίζουν τὴν ἀνηθικότητα, εἴτε διευθύνουν κινήματο-γραφικὲς ἐπιχειρήσεις, εἴτε ὑπηρετοῦν τὸν τύπο, εἴτε κατέχουν ἄλλες θέσεις· μὰ ὅλοι αὐτοὶ ὅπως δὴποτε δὲν ἀνήκουν στὴ νεολαία!

N. M.

Ο «ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ» ΛΙΠΙΑΣ

Ἐν Λίπια τῆ 2 — 2 — 1961

Κύριοι,

Βρισκόμαστε σκαρφαλωμένοι στὶς πιδ κακοτράχαλες βουνοκορφές τοῦ Σουλίου. Τὸ χωριό μας, Λίπια, εἶναι φυσικὸ ὄχυρὸ καὶ σὰν τέτοιο ἀπετέλεσεν παλαιότερα ὀρμητήριον τοῦ Ἄλῃ Παῶα καὶ προσφάτως στὴ Ἐθνικὴ Ἀντίσταση.

Τὰ σπῖτια μας, τὸ διό μας, τὸ σχολεῖο καὶ ἡ ἐκκλησιά μας πέρασαν ὅλα ἀπὸ φωτιά καὶ σίδερο.

Παλεύουμε, μέρα - νύχτα, μὲς στὰ ξεροβόρια τοῦ χειμῶνα καὶ τὰ λιοπύρια τοῦ καλοκαιριοῦ, κρατώντας στὰ ροζιασμένα καὶ χονδροπετσιωμένα χέρια μας τὴν ἀξίνα καὶ τὸ ἀλέτρι.

Κάθε σπιθαμὴ γῆς προσπαθοῦμε νὰ τὴν ξεκαλικώσουμε γιὰ νὰ τὴν ὑπείρουμε.

Τὰ χρόνια μας περνοῦν. Μὰ τὸ ὄνειρό μας ἔνα εἶναι: Νὰ ξανατίσουμε πάλι τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Τὰ μόνα χρήματα ποὺ ἔχουμε σήμερα εἶναι 30 χιλιάδες δραχμὲς. Θὰ χρειασθοῦν ὅμως πολλὰ. Γύρω στὶς 300 χιλιάδες. Ἐμεῖς θὰ βάλουμε καὶ τὴν ψυχὴ μας. Θὰ μεταφέρουμε πέτρα, ἄμμο καὶ κάθε ἄλλη μεταφορὰ. Τὸ χωριό μας, βλέπετε, θρόνκεται ὄρες μακρὰ ἀπὸ τὸ δημόσιο δρόμο. Δεσπόζει σ' ὅλη τὴν γύρω περιοχὴ τοῦ Σουλίου.

Τὴν ἐκκλησιά μας θέλουμε νὰ ἰδοῦμε νὰ ὀρθώνεται πάλι καὶ ἄς πεθάνουμε. Σὲ Σᾶς κύριοι, κάνουμε μὰ θερμοτάτη ἐκκλησίαν. Συνδέστε τὸ δνομά Σας μὲ τὸ χωριό μας. Ἡ εὐγνωμοσύνη μας θὰ γίνῃ βωμὸς γιὰ τὴν μορφὴ Σας.

Μὴ μᾶς ἀρνηθῆτε τὴν προσφορὰ Σας. Ὁ καβαλλάρης Ἁγιος Γεώργιος θὰ δικαιώσῃ τὰ εὐγενεῖκά Σας καὶ χριστιανικὰ αἰσθήματα. Σ' ὅλο τὸ Πανελλήνιο θὰ βροντοφωνήσουμε τὴν ἄμετρη ἀνθρωπιά καὶ ἀπέραντη καλωσύνη Σας.

Κάθε σας ἔμβασμα, παρακαλοῦμε ὅπως τὸ ἀποστείλητε ἐπ' ὀνόματι τοῦ Π ρ ο ἔ δ ρ ο υ τ ῆ ς Κ ο ι ν ὄ τ η τ ο ς Λ ῖ π π α ς (Νομοῦ Ἰωαννίνων), Μ ᾶ ν θ ο υ Δ ἔ τ σ ι ο υ ὀ ποῖ ο ς εἶναι πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ καὶ ταμίης τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Ο «ΜΟΥΣΙΚΟΣ ΘΡΥΛΟΣ» ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

Τὰ ὄρατα καὶ συγκινητικὰ λόγια, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ κορυφαῖος μουσουργός μας Μανώλης Καλομοίρης ἀναγγέλλει ὅτι, ὕστερα ἀπὸ ἐργασία τρισήμισι χρόνων, συμπλήρωσε τὴ νέα μουσικὴ του δημιουργία, τὸν «μουσικὸ θρύλο» τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, δὲν εἶναι μόνον μὰ σερνή κι' εὐγενικὴ ἐκδήλωση τῆς ψυχῆς τοῦ ἐμπνευσμένου μουσικοῦ, ποὺ χαρακτηρίζει τὸ ἔργο του ὡς «στερνὸ τραγούδι» του καὶ ἀναρωτιέται «μὲ δέος, ἂν τὸ ἔργο αὐτὸ θὰ ἀποτελέσῃ ἕνα ἀντάξιον ἐπιτεγέγραμμα τῆς ὅλης μουσικῆς δημιουργίας» του.

Ἐδχόμαστε στὸν Θεὸ καὶ ἐλπίζουμε νὰ τοῦ δώσῃ καὶ ἄλλα ἀρετὰ χρόνια, τὸ ἴδιο πλοῦσι καὶ γόνιμα, ὅπως ὡς τώρα, ὥστε τὸ νέο του ἔργο νὰ μὴν εἶναι τὸ ὑστερὸν καὶ νὰ ἰσχυρὸς νὰ διακοσμήσῃ — καὶ ὄχι νὰ ἐπιτεγέσῃ — πᾶν πολὺ καὶ πᾶν λαμπρὰ τὴν πολύτιμη μουσικὴ δημιουργία του. Καὶ ὅσο γιὰ τὸν μουσικὸ θρύλο τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν, θεωροῦμε τὰ ὄρατα, εὐγενικὰ καὶ συγκινητικὰ λόγια του ὡς τὴν χαρακτηριστικώτερη «εἰσαγωγή», ὡς τὸ ἐκφραστικώτερον «προανάκρουσμα» γιὰ τὸ μουσικὸ περιεχόμενον καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ ἀξία τοῦ ἔργου.

Ἄλλὰ πέραν ἀπ' αὐτὸ, τὰ ἴδια αὐτὰ εἰσαγωγικὰ λόγια συμπυκνώνουν συγχρόνως μέσα σὲ λίγες λέξεις, δλόκληρον τὸ καλλιτεχνικὸ «πιστεύω» τοῦ κορυφαίου μουσουργοῦ, καὶ ἀποπνέουν τὴ θεομὴ καὶ γνήσια καλλιτεχνικὴ πνοή, ποὺ διαποτίζει καὶ ζωογονεῖ τὴν ἔμπνευσή του καὶ τὸ ἔργο του. «Ἡ ὅλη μου προσπάθεια — γράφει ὁ ἴδιος — ἦταν νὰ χαρίσω στὸν Ἑλληνικὸ λαὸ μὰ τεχνικὴ μουσικὴ γλῶσσα, ποὺ κλείνει μέσα της ὄχι μόνον ἠχοσκοπία τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ ἢ τῆς βυζαντινῆς ὕμνωδίας, ἀλλὰ, πρὶν ἀπ' ὅλα, νὰ ἐμπνεύεται ἀπὸ τοὺς θρόλους, τὴν ἱστορία καὶ τὶς παραδόσεις τῆς τρισέξουδοξου τοῦ Γένους τῶν Ἑλλήνων».

Τὸν βεβαιώνουμε ὅτι ἡ ὄρατα καὶ ὑψηλὴ προσπάθεια του ἐπέτυχε ἀπόλυτα. Καὶ γι' αὐτὸ ὁ Ἑλληνικὸς λαός, στὸν ὅποιον εἶναι ἀφιερωμένος ὁ μουσικὸς θρύλος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ἀλλὰ στὴν οὐσία εἶναι ἀφιερωμένη ὁλόκληρη ἡ μουσικὴ δημιουργία τοῦ Μανώλη Καλομοίρη, τὸν θεωρεῖ καὶ τὸν τιμᾷ ὡς τὸν ἔθνικὸ μουσουργό του.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΙ ΔΕΣΜΟΙ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΚΥΠΡΟΥ

Μὲ ἰδιαίτερη χαρὰ παρακολουθοῦμε τὴν ὄρατα προσπάθεια, ποὺ καταβάλλεται τόσο στὴν

Ἑλλάδα ὅσο καὶ στὴν Κύπρο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν πνευματικῶν τους δεσμῶν. Οἱ εὐστοχες διαλέξεις ποὺ ἔγιναν, ἐδῶ μὲν, στὸ Ἑθνικὸ Πανεπιστήμιον καὶ στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρία, ἀπὸ ἐκλεκτοὺς Κυπρίους διανοουμένους, στὴν Κύπρο δὲ ἀπὸ διακεκομμένους πνευματικοὺς ἀνθρώπους τῆς Ἑλλάδος, ὅπως καὶ οἱ καλλιτεχνικὲς ἐκθέσεις Ἑλληνικῶν ἔργων — ἰδιωτικὲς καὶ ἐπίσημες — ποὺ ὀργανώθηκαν στὴν Κύπρο, ἐσημείωσαν ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία καὶ ἀνταποκρίθηκαν ἀπόλυτα στὸν σκοπὸ τῆς.

Στὸν ἴδιο σκοπὸ θ' ἀνταποκριθῆ ἀσφαλῶς — σὲ διαφορετικόν, ἀλλὰ καὶ εὐρύτερον τομέα — ἡ νέα προσπάθεια νὰ δημιουργηθῆ καὶ σταθεροποιηθῆ στὴν Κύπρο, μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἐδῶ ἀρμοδίων παραγόντων καὶ ὀργανισμῶν, μὰ ἀξία καὶ ἰκανοποιητικὴ θεατρικὴ ζωὴ. Ἡ στερνὴ συνεργασία, ποὺ ἔχει ἀρχίσει καὶ συνεχίζεται ἀνάμεσα σὲ μιὰν ἰκανὴ καὶ δραστήρια Κυπριακὴν Ἐπιτροπὴ καὶ σὲ πνευματικὲς καὶ καλλιτεχνικὲς ἐδῶ κρατικὲς ὑπηρεσίες καὶ προσωπικότητες, θ' ἀποδώσῃ, πιστεύομε, θετικὰ καὶ ἰκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Καὶ τὰ περιεχόμενα μὲ ἰδιαίτερη χαρὰ καὶ ἰκανοποίησιν.

ΛΥΡΙΚΗ ΣΚΗΝΗ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Ἐποστηρίζομε πρόθυμα τὴν εὐήγησιν, ποὺ τὸ Σωματεῖο Ἡθοποιῶν μελοδράματος καὶ ὑπερέτας ἐπέβαλε στὸ Κράτος, γιὰ τὴν ἱδρυσὴ Λυρικῆς Σκηνῆς στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν δρθότατη ἀπόφασιν νὰ ἱδρυθῆ Ἑθνικὸ Θέατρο στὴ συμπρωτεύουσα, ἡ ἱδρυσὴ Λυρικῆς Σκηνῆς θὰ ὁλοκληρώσῃ τὴν ὅλην προσπάθειαν γιὰ τὴ μεγαλύτερη καὶ πλατύτερη πνευματικὴ ἀνάπτυξιν καὶ παιδαγωγίαν τοῦ λαοῦ τῆς Βορείου Ἑλλάδος.

Ἡ γνώμη μάλιστα τοῦ σωματείου, ὅτι δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἱδρυθῆ χωριστὸς αὐτόνομος ὀργανισμός, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ στὴ Θεσσαλονικὴ παράρτημα τῆς ἐδῶ Λυρικῆς Σκηνῆς, διευκολύνει πολὺ τὰ πράγματα. Τὰ διευκολύνει δὲ ἀκόμη περισσότερο τὸ γεγονός ὅτι ὑπάρχουν ἤδη καὶ δροῦν ἐκεῖ ἀποτελεσματικὰ ἀνάλογα μουσικὰ ἱδρύματα, ὅπως ἡ Κρατικὴ Ὀρχήστρα Βορείου Ἑλλάδος, οἱ χορωδίες καὶ ἡ σχολὴ μπαλλέτου. Ἀπὸ τὴν συνεργασία τῶν ἱδρυμάτων αὐτῶν ἡ Λυρικὴ Σκηνὴ θὰ ἀντλήσῃ σοβαρὰ καὶ ἐμπειρὲς μουσικὲς δυνάμεις καὶ θὰ διευκολυνθῆ πολὺ στὸ ἔργο της καὶ στὴν ἀποστολὴ τῆς.

Ἡ ὄρατα καὶ ζωντανὴ Θεσσαλονικὴ κλείνει μέσα της μεγάλες καλλιτεχνικὲς καὶ πνευματικὲς δυνατότητες. Καὶ μὲ τὴν εὐστοχὴ χρησιμοποίησιν καὶ ἀξιοποίησίν τους θὰ ἐξυψηληθῆ ἡ πολιτιστικὴ πρόοδος ὄχι μόνον τῆς Βορείου Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς χώρας.

«Ἡ ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ»

Ἀξίζει ἀληθινὰ νὰ ἐπαινήσουμε καὶ νὰ ἐξάρουμε τὴ συστηματικὴ καὶ γόνιμη μουσικὴ δράση, ποὺ ἀναπτύσσει τὸ Μουσικὸ Τμήμα τῆς Πανεπιστημιακῆς Λέσχης. Μὲ τὴν ἐμπνευσμένη καὶ ἀκούραστη διεύθυνση ἐνὸς ἐκλεκτοῦ μουσικοῦ, τοῦ κ. Κώστα Χαραλαμπίδη, τὸ μουσικὸ αὐτὸ τμήμα ἔχει ἀποκτήσει δυὸ ἐξαιρετὰ μουσικὰ συγκροτήματα, τὴ μικτὴ χορωδία καὶ τὴν ὀρχήστρα ἐγχόρδων. Καὶ μὲ τὴ συνεργασία διακεκριμένων σολίστ, ὅπως ἡ ὑψίφωνος Κα Μένη Τσαμούρα — Χαραλαμπίδου, παρουσιάζει κάθε τόσο συναυλίες μὲ διαλεκτὰ καὶ ὡραῖα μουσικὰ ἔργα, ποὺ ἐμπνέονται, κατὰ προτίμησιν, ἀπὸ βαθῶν χριστιανικῶν πνεύμα.

Ἐνα τέτοιο ἔργο παρουσίασε καὶ πρὶν ἀπὸ λίγες μέρες στὸν «Παρνασσό», τὸν μουσικὸ θρόνο: «Ἡ Παναγία τῆς θάλασσης» τοῦ Θεοδ. Ντυμποῦ, ποὺ συνδύαζε τὴ μουσικὴ μὲ τὴν ποιητικὴ ἀξία καὶ ἀποπνέει γνήσια χριστιανικὴ πνοή. Τὸ ἔργο ἐρμηνεύθηκε μὲ πολλὴν ἐπιτυχία ἀπ' ὅλους τοὺς παράγοντες τῆς συναυλίας. Θεορὰ συγχαρητήρια σὲ ὅλους.

Ἡ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΩΝ ΣΤΙΣ ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ

Ἡ γενικὴ συνέλευση τῶν μελῶν τοῦ Καλλιτεχνικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ἀθηνῶν ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸ Κράτος τὴ συμμετοχὴ καλλιτεχνῶν — μελῶν τοῦ στήν κρατικὴ ἐπιτροπὴ τῶν Πανελληνίων Ἐκθέσεων, καθὼς καὶ στὴν ἐπιτροπὴ ἀγορᾶς ζωγραφικῶν πινάκων ἀπὸ τὸ Κράτος.

Παρόμοιο αἶτημα εἶχαν ὑποβάλει καὶ τὰ συνεργαζόμενα λογοτεχνικὰ σωματεῖα γιὰ συμμετοχὴ μελῶν τους στὴν ἐπιτροπὴ ἀπονομῆς τῶν κρατικῶν λογοτεχνικῶν βραβείων καὶ στὴν ἐπιτροπὴ ἀγορᾶς βιβλίων.

Εἶναι τόσο δίκαια καὶ ὀρθὰ τὰ αἰτήματα αὐτὰ τῶν καλλιτεχνικῶν καὶ λογοτεχνικῶν ὀργανώσεων ὥστε νὰ μὴν ὑπάρχῃ ἀνάγκη νὰ τὰ ἀναπτύξῃ κανεὶς καὶ νὰ τὰ ὑποστηρίξῃ. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκλέγονται τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα, ποὺ θὰ συμμετάσχουν στὴν Πανελλήνια Ἐκθεση, ἢ ν' ἀπονέμονται βραβεῖα σὲ λογοτεχνικὰ βιβλία, χωρὶς ν' ἀκούεται ἡ γνώμη ἐκείνων ἀκριβῶς τῶν προσώπων, στὴν κρίση τῶν ὁποίων ἔχουν ἐμπιστοσύνη οἱ ἴδιοι οἱ καλλιτέχνες καὶ οἱ λογοτέχνες;

Γι' αὐτὸ πιστεύουμε ὅτι τὸ Κράτος θὰ δεχθῇ τὰ λογικὰ καὶ βάσιμα αὐτὰ αἰτήματα καὶ θὰ τὰ ἐφαρμόσῃ στὴν πρώτη εὐκαιρία.

Ἡ ΦΡΙΚΗ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΩΝ

Δύο κινηματογραφικὰ ἔργα τῶν τελευταίων ἡμερῶν — τὸ Γιουγκοσλαβικὸ «Ὁ ἔνατος κύκλος» καὶ τὸ Ἴταλικὸ «Κατὸ» (καταδότρια),

ποὺ ἐδῶ πῆρε τὸν τίτλο «Σκλάβοι χωρὶς ἀλυσιδεσ» — ζωντανεῦν καὶ τὰ δύο μὲ τρόπον ἔντονο, ἀλλὰ καὶ ἀληθινό, τὴ φρίκη τῶν στρατοπέδων συγκεντρώσεως κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ τελευταίου μεγάλου πολέμου. Τὸ πρῶτο, δονημένο πλὴν πολλῶ ἀπὸ βαθεῖα συγκίνηση, ἀναταράζει καὶ συγχλονίζει τὴν ψυχὴ τοῦ θεατῆ. Τὸ δεύτερο, γυρισμένο μὲ ἀντικειμενικὴ παρατήρηση καὶ μὲ ψυχραμὴ ἀντιμετώπιση τῆς πραγματικότητος, γεμίζει ἀποπνευματικὰ τὴ σκέψη τοῦ θεατῆ μὲ τοὺς πλὴν ἀπαίσιους στοχασμούς.

Εἶναι ὅμως καὶ τὰ δύο τόσο ζωντανά, τόσο παραστατικά, τόσο πραγματικά πορτρέτ νὰ πῆ κανεὶς, ποὺ φέρνουν καὶ τὰ δύο ὄχι μόνο στὴ μνήμη, ἀλλὰ καὶ στὴν καρδίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ κοινοῦ τὶς τρομακτικὰς ἀναμνήσεις καὶ τὰ φοβερὰ συναισθήματα ἀπὸ παρόμοια γεγονότα καὶ βιώματα, ποὺ ἔζησε καὶ ὑπέφερε τὸ ἴδιο καὶ ὁ Ἑλληνικὸς λαός. Καὶ θὰ ἐπιτραπῇ βέβαια στὸν Κύριο, ποὺ γράφει τὶς γραμμὰς αὐτές, νὰ ἀνακαλέσῃ στὴ σκέψη του καὶ στὴν ψυχὴ του, μὲ φρίκη καὶ πόνο, ἀλλὰ καὶ μὲ τιμὴ καὶ περηφάνεια, τὰ ἥρωϊκά καὶ ἀθάνατα παλληκάρια, ποὺ βετανίσθηκαν καὶ ὑπέφεραν τὰ πάνδεινα σὲ παρόμοια στρατόπεδα, καὶ δολοφονήθηκαν καὶ ἀπαγχονίσθηκαν κατὰ τὸν ὑπέροχο καὶ ἀπαράμιλλον ἀγῶνα τους γιὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ.

«ΕΙΜΑΣΤΕ ΔΙΕΦΘΑΡΜΕΝΟΙ;»

Ἀκοῦστε τοὺς τίτλους μερικῶν ταινιῶν, ποὺ παρουσιάσθηκαν συγχρόνως τὴν ἴδια ἐβδομάδα στοὺς Ἀθηναίκοις κινηματογράφους: «Ὁ ἔρωτας ἦταν τὸ ἐπάγγελμά μου», «Ἡδονὴ καὶ πάθος», «Καίει ὅταν τὸ πᾶνις», «Εἶμαστε διεφθαρμένοι;», ἴσως καὶ μερικὲς ἄλλες μὲ παρεμφερεῖς τίτλους.

Καὶ ἀκοῦστε ἐπίσης τὶς ἐπεξηγήσεις, ποὺ δημοσιεῖνται στὶς ἐφημερίδες ἢ ποὺ προβάλλουν στὰ μεγάλα διαφημιστικὰ πανῶ, γιὰ νὰ τονίσουν τὸ περιεχόμενο καὶ τὸ νόημα αὐτῶν τῶν ταινιῶν μὲ τὴν ἀντίστοιχὴ σειρά τῶν ὡς ἄνω τίτλων τους: «Ἡ πλὴν ἀκόλαστη σύγχρονη ἑταῖρα, τολμηρότατο φιλμ ἑρωτικῶν ὀργίων». «Ἡ δίψα τῆς φλογισμένης σάρκα». «Ἡ δόμβα τοῦ σὲξ ὀλόγυμνη, ὄλο φωτιά», «Συγχλονιστικὸ ἔργο ἀφθάρτου τολμηρότητος».

Καὶ ἀφοῦ ἐνημερωθήκατε γιὰ τοὺς ἐκφραστικώτατους τίτλους καὶ γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἀξία τῶν ἔργων αὐτῶν, θὰ θαυμάζετε τώρα βέβαια γιὰ τὴν «ἐλευθερίαν τῆς σκέψεως», τὴν «ἐλευθερίαν τοῦ λόγου καὶ τῆς τέχνης», τὴν ἐλευθερία δηλαδὴ τῆς ἀνηθικότητος καὶ τῆς διαφθορᾶς, ποὺ ἀφήνει ἐλεύθερα καὶ ἀσβόδα τέτοια ἔργα. Πῶς νὰ τολμήσῃ κανεὶς νὰ μιλήσῃ γιὰ λογοκρισία καὶ νὰ φανῇ τόσο καθυστερημένος καὶ ἀνελεύθερος!

ΜΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΑΣ ΚΙ ΕΜΕΙΣ

ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

Είδα τὸ δεύτερο φύλλο τῆς «Σκαπάνης», ὁμορφο, ἐπιμελημένο, καλαίσθητο, μὲ ζωντανὲς φωτογραφίες, μὲ ποικιλία θεμάτων ἀπὸ τῆς σύγχρονης πραγματικότητας.

Πάνω ἀπὸ ὅλα ὅμως ἐντόπιως ἰδιαίτερη μοῦ ἔκανε ἡ ἀτιμόσφαιρα ἀνθρωπιάς ποὺ δημιουργεῖ στὴν καρδιά τοῦ ἀναγνώστη τὸ περιοδικὸ αὐτό. Γιατὶ παίρνει τὸν πόνο, τὴν φτώχεια, τὴν μίζερια, τὴν ἀθλιότητα τοῦ μαύρου, τοῦ φτωχοῦ φοιτητοῦ, τοῦ ἀδύναμου νέου, μὲ τὰ πολλὰ ἐρωτηματικά, καὶ τὰ μεταπλάθει σ' ἀγωνιστικὸ παλμό, τὰ μετουσιώνει σ' ἀνησυχία καὶ ἀναζητήσεις, σὲ κραυγὴ διαμαρτυρίας, ποὺ δὲν ὀδηγεῖ στὴν ἀπόγνωση, ἀλλὰ στὸν καλὸ ἀγώνα.

Τακτικὰ οἱ γονεῖς μοῦ ἐκφράζουν τὴν ἀνησυχία τους γιὰ τὸν κρινισμό τοῦ παιδικοῦ καὶ ἐφηβικοῦ βιβλίου, γιὰ τὴν ἐμπορικὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ σὲξ ἀπὸ κανθαρινοβίωτους, γιὰ τοὺς κινδύνους γενικὰ ποὺ διατρέχει ἡ σύγχρονη νεότης ἀπὸ τὴν ἑλλειψὶ ἰδανικῶν στὴν ἐποχὴ μας. Τοὺς προσφέρω ἕνα ἀντίδοτο· τὴν «Σκαπάνη».

★

Ἔχω μπροστά μου τὴν ἔκθεσι «πεπραγμένων διετίας 1958 - 1959» ἀπὸ τὴ γενικὴ συνέλευσι «Ἐταιρείας προσασίας ἀηλικῶν Πειραιῶς». Διαπιστώνω τὸν πλοῦτο τῆς δραστηριότητος, τὴν ποικιλία τῶν ἀκανθῶδων καὶ δυσχερῶν προβλημάτων, τὸν συντονισμό ἐνεργειῶν, τὴν ἀμειώτη διάθεσι τῶν μελῶν γιὰ κοινωνικὴ ἐργασία καὶ πρὸ πάντων τὴν ἐφευρετικὴ καὶ πολυμήχανη ἀγάπη. Στὰ πεπραγμένα ὅμως βόσκω καὶ τὴ σωστὴ αἰτιολογία στὶς ἀνωμαλίες καὶ τὴν ἐγκληματικότητα πολλῶν παιδιῶν.

«Περισσότερον ἀπὸ ὅ,τιδήποτε ἄλλο βλέπει κανεὶς ἐδῶ τὴν ταραγμένην, τὴν ἐξηθρωμένην οἰκογένειαν, τὸ ἀνύπαρκτον οἰκογενειακὸν περιβάλλον ἢ καὶ ἀπλῶς τὴν φαινομενικῶς καλῶς συγκροτημένην οἰκογένειαν, ἢ ὅποια ὅμως ὑποκίπτει εἰς σφάλματα εἰς τὴν ἀγωγήν καὶ εἰς τὴν μεταχείρισιν τῶν παιδιῶν καὶ ὑποβοηθεῖ, ἀθελήτως βεβαίως καὶ ἐμμέσως, εἰς τὴν ἐκτροπὴν των».

★

Ἡ σωστὴ αἰτιολογία τῆς λανθασμένης ἀγωγῆς δὲν πρόκειται πάλι νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ σὲ λύσεις ἐπιεικείας, ποὺ ὀδηγοῦν στὴν ἐγκλημα-

τικότητα. Γιατὶ τὶς τελευταῖες ἡμέρας ξαναβλέπω στὶς ἐφημερίδες συχνότερα κρούσματα τετυμπόσμου.

Ἄν μελετήσωμε τὴν περίπτωσιν χαρακτηρῶς καὶ τὸ ἱστορικὸ καθενὸς τετυμπόστου, θὰ διαπιστώσωμε ἀπουσία ἢ λάθη ἀγωγῆς, οἰκογενειακὴ διάλυσι, κόμπλεξ καὶ ψυχικὸς τραυματισμὸς ἀνεπούλωτους μὲ δηλητηριασμένα ἔλκη, ποὺ ἐξηγεῖ τὸ φαινόμενο ὡς ξ ν α σ η - μ ε ἰ ο. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ὑπάρχει καὶ τὸ στοιχεῖο τ ἧ ς π ρ ο σ ο π ι κ ῆ ς ε ὐ θ ῦ ν η ς καὶ τῶν α ὐ σ τ η ρ ο τ ἔ ρ ω ν κ υ ρ ῶ σ ε ω ν.

Καθένας εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὶς πράξεις του ἔναντι τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, ἔγω καὶ ἂν δὲν πῆρε ἐπαρκῶς ἀγωγή. Γιατὶ οἱ πράξεις τοῦ τετυμπόσμου ἀναφέρονται σ' ἔννοιες στοιχειώδους κοινωνικότητας καὶ εὐπρεπείας. Δὲν χρειάζεται ν' ἀποφοιτήσῃ ἀπὸ ἐιδικὸ κολλέγιο, γιὰ νὰ μάθῃς νὰ σέβασαι τὴν κόρη τοῦ διπλανοῦ σου. Αὐτὴ ἡ σαδιστικὴ μανία τῆς εὐχαριστήσεως ἀπὸ βανδαλισμοῦ καὶ βιαιότητος δείχνει ἔσπεσο τοῦ «πολιτισμένου ἀνθρώπου» καὶ ψυχικὴ διαστροφή. Κοιτᾶ στὴν θεραπευτικὴ νομίζω ὅτι χρειάζεται ἀδυστήρτατος νόμος μὲ βαρύτερες ποινές. Γιὰ τοὺς χαλασμένους, τοὺς ἄβουλους καὶ τοὺς διεστραμμένους ὁ φόβος ἀποτελεῖ στοιχεῖο ἀνασχέσεως στὶς ἐγκληματικὰς τους ροπές.

Νομίζω ὅτι τώρα τελευταῖα τὸ ἔχομε παρακάνει μὲ τὴν θεωρία τῶν ψυχικῶν τραυματισμῶν καὶ τῶν κόμπλεξ. Φίλοι ἐκπαιδευτικοὶ μοῦ λένε πὼς δὲν τολμοῦν (στὴν ἰδιωτικὴ ἐκπαίδευσιν φυσικὰ) νὰ ἐπιβάλλουν μία ποινὴ, γιὰτὶ ἔχουν ν' ἀντιμετωπίσουν τὸ θυμὸ καὶ τὴν παιδαγωγικὴ ἐπιχειρηματολογία τῶν γονέων. «Βεβαίως, σοῦ λέγουν, τὸ παιδί διέπραξε τὸ δεῖνα σφάλμα. Ἄλλὰ, ἔχετε, ἔχει ἕνα τραυματικὸ κόμπλεξ μειονεξίας ἐξ αἰτίας τοῦ ἀδελφοῦ του ποὺ ἔχει ἐπίδοσι μεγάλη στὰ μαθήματα, γι' αὐτὸ ἀντιδρᾷ ἄσχημα». Καὶ ἔχουν τὴν ἀπαίτησι τῆς ἀτιμωρήσεως. Φρονῶ ὅμως πὼς ἡ ποινὴ ἔχει μεγάλη παιδαγωγικὴ σημασία καὶ δὲν μπορούμε νὰ ματαιώνωμε τὴν δραστηριότητά της μὲ τὴν προσφυγὴ πρὸ ἀστήρικτα ἐπιχειρήματα παιδαγωγικῆς ψυχολογίας. Ἄρχει ἡ ποινὴ νὰ εἶναι θεραπευτικὴ «proena medicinalis».

ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ

Μηνιαῖον Περιοδικὸν «Ἀκτίνες», ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων Ἐκδοσῶν Χριστ. Ἐνώσεως «Ἀκτίνες». Γραφεῖα: ὁδὸς Καρύτση 14, Ἀθήναι (Τηλ. 35-023).— Θεσσαλονίκης: Ἀγ. Σοφίας 38. — Ὑπεύθυνος: Γ. Δ. Ἰατρίδης, κατοικία Ἀριστοφάνους 10 Ἀθήναι (1). — Ἐτήσια συνδρομὴ δρχ. 45, ἔξωτ. δολλ. 3, — Πρόστ. τυπογραφείου: Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομιχάλη 176.—Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.